ИВА ПУШКАРОВА АЛЕКСЕЙ ПАМПОРОВ

ТЕМИДА ВИЖДА ДЕТЕТО

Фондация Лъчезар Цоцорков
С мисията да окрилява

София, 2024 г.

ТЕМИДА ВИЖДА ДЕТЕТО

Автори: Ива Пушкарова, Алексей Пампоров
Научен редактор: Диляна Гитева
Рецензенти: проф. д-р Веселин Вучков, Блага Георгиева
Издател: Фондация за развитие на правосъдието
© София, 2024 г.
ISBN: 978-619-92336-1-0

Книгата е създадена по проект: "ТЕМИДА ВИЖДА ДЕТЕТО“, изпълняван през 2024-2025 г. от Асоциацията на прокурорите в България в партньорство с Фондация за развитие на правосъдието с финансовата подкрепа на семейна Фондация „Лъчезар Цоцорков“. Изявленията и мненията, изразени в нея, принадлежат единствено на авторите и не отразяват непременно вижданията на фондация „Лъчезар Цоцорков“ или на нейните партньори.

СЪДЪРЖАНИЕ:

ВЪВЕДЕНИЕ ..... **i**

ГЛАВА ПЪРВА: СОЦИАЛНА УЯЗВИМОСТ НА ДЕЦА В ДОСЕГ С НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО **1**

ГЛАВА ВТОРА: НЕПЪЛНОЛЕТЕН ОБВИНЯЕМ И ЗАДЪРЖАН **22**

1. Право да бъде считан за невинен. Право на мълчание и защита срещу самоуличаване. Право на равенство на средствата 23
2. Права, свързани с участието на подкрепящи възрастни 31
   2.1. Носител на родителска отговорност и заместващ възрастен 31
   2.2. Професионалисти без интерес от изхода на делото 51
   2.3. Адвокатска защита и правна помощ 55
3. Право на информация 61
4. Право на защита на неприкосновеността на личния живот 67
5. Право на личностна характеристика 73
6. Право на своевременно и надлежно разглеждане и решаване на делото. Усложнения при навършване на пълнолетие в хода на процеса и при съучастие с пълнолетен 78
7. Права, свързани със задържане по стража 85
8. Право делото да бъде разглеждано и решавано от органи със специална подготовка 94

ГЛАВА ТРЕТА: ДЕТЕ, ПОСТРАДАЛО ИЛИ СВИДЕТЕЛ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ **100**

1. Права, свързани с щадящи процедури 100
2. Права на информация 119
3. Права, свързани с участието на родители и придружители. Право на правна помощ 124
4. Право на защита на неприкосновеността на личния живот 130
5. Право на (разширена) индивидуална оценка 133
6. Специална подготовка на органите в досег с дете-жертва 137

ПРИЛОЖЕНИЯ **138**

1. Обобщена сравнителна структура на правата на детето-извършител и детето-жертва и на техните нарушения 139
2. Значението на някои уязвимости на детето за третирането му в процеса 143

Библиография 146

ИЗПОЛЗВАНИ НЕКОНВЕНЦИОНАЛНИ СЪКРАЩЕНИЯ	
Директива 2016/800	Директива (ЕС) 2016/800 на ЕП и на Съвета от 11.05.2016 г. относно процесуалните гаранции за деца, които са заподозрени или обвиняеми в наказателното производство
Директива 2016/343	Директива (ЕС) 2016/343 на ЕП и на Съвета от 9.03.2016 г. относно укрепването на някои аспекти на презумпцията за невиновност и на правото на лицата да присъстват на съдебния процес в наказателното производство
Директива 2016/1919	Директива (ЕС) 2016/1919 на ЕП и на Съвета от 26.10.2016 г. относно правната помощ за заподозрени и обвиняеми в рамките на наказателното производство и за искани за предаване лица в рамките на производството по ЕЗА
Директива 2012/13	Директива 2012/13/ЕС на ЕП и на Съвета от 22.05. 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство
Директива 2013/48	Директива 2013/48/ЕС на ЕП и на Съвета от 22.10.2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по ЕЗА и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане
Директива 2012/29	Директива 2012/29/ЕС на ЕП и на Съвета от 25.10.2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
ЗЗДет	Закон за закрила на детето
ЗПП	Закон за правната помощ
ИДПС	Инспектор от Детска педагогическа стая
Инструкция 78	Инструкция № 8121з-78 / 24.01.2015 г. за реда за осъществяване на задържане, оборудването на помещенията за настаняване на задържани лица и реда в тях в МВР
КМ	Координационен механизъм
КПД	Конвенция на ООН за правата на детето
ОЗД	Отдел „Закрила на детето“
Пекински правила	Минимални стандарти на ООН за правораздаване при непълнолетните, 1985 г.
Риядски правила	Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, 1990 г.
Хавански правила	Правила на ООН за защита на ненавършилите пълнолетие лишени от свобода, 1990 г.

ЗНАКОВИ ОБОЗНАЧЕНИЯ				
Анализ на нормативна уредба и практика	Препоръчителна практика за деца-извършители	Препоръчителна практика за деца-жертви	Непрепоръчителна практика	Чуждестранен опит

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящата книга е предназначена за магистрати, разследващи полицаи и органи по закрила на детето при взаимодействието им в рамките на Координационния механизъм за закрила (КМ)[1] при администрирането на наказателното производство или провеждането на отделни процесуални и следствени действия с участие на дете, което е жертва, очевидец или евентуален извършител на престъплението, предмет на производството. Целта ѝ е да подпомогне утвърждаването на добри практики на чувствително към детските особености специализирано правоприлагане – ***адаптирано*** към децата-извършители и ***щадящо*** към децата-жертви и свидетели със съответните ***различия*** в подходите.

Методология

Изследването ползва аналитични и емпирични методи, сред които:

- **анализ на нормативни стандарти, вкл. оценка на степента, в която международни и общностни актове са ефективно въведени в националната правна система**. Според СЕС, когато правото на ЕС предвижда права на физически лица, те следва да бъдат транспонирани точно и ясно във вътрешното право, за да осигурят сигурност и предсказуемост на упражняването им и на защитата при нарушения[2]. Поради това за преценката за съответствие на националното право с общностното е съобразявано както изричното въвеждане на правото в законови разпоредби, така и тяхната ефективност в практиката, в която следва да бъдат устойчиво разпознавани и прилагани със съдържанието и целите, вложени в наднационалния първоизточник. При преценка на съгласуваността на националните стандарти с изискванията на директивите на ЕС е следвана методологията за оценка, изисквана от Европейската комисия по възлаганите от нея национални експертни оценки на съответствието.

- **анализ на съдебна практика**. Изследването систематизира и обсъжда подбрани актове на българските съдилища и ЕСПЧ след изчерпателен преглед на цялата относима практика. Цитираните в изследването актове са над 100

- анализ на **чуждестранен практически опит** чрез интервюиране на съдии и прокурори с опит в детското правосъдие от 5 подбрани държави на ЕС (Германия, Гърция, Исландия, Португалия, Румъния). Подборът се основава на критерии за разнообразие на

[1] Установен със Споразумение за сътрудничество и координиране на работата на териториалните структури на органите за закрила при случаи на деца, жертви или в риск от насилие и при кризисна интервенция от 2010 г. и с правно основание в Директива 2012/29/ЕС, ЗЗДН, ЗЗДет и Наредба № I-51 за предоставяне на полицейска закрила на детето.

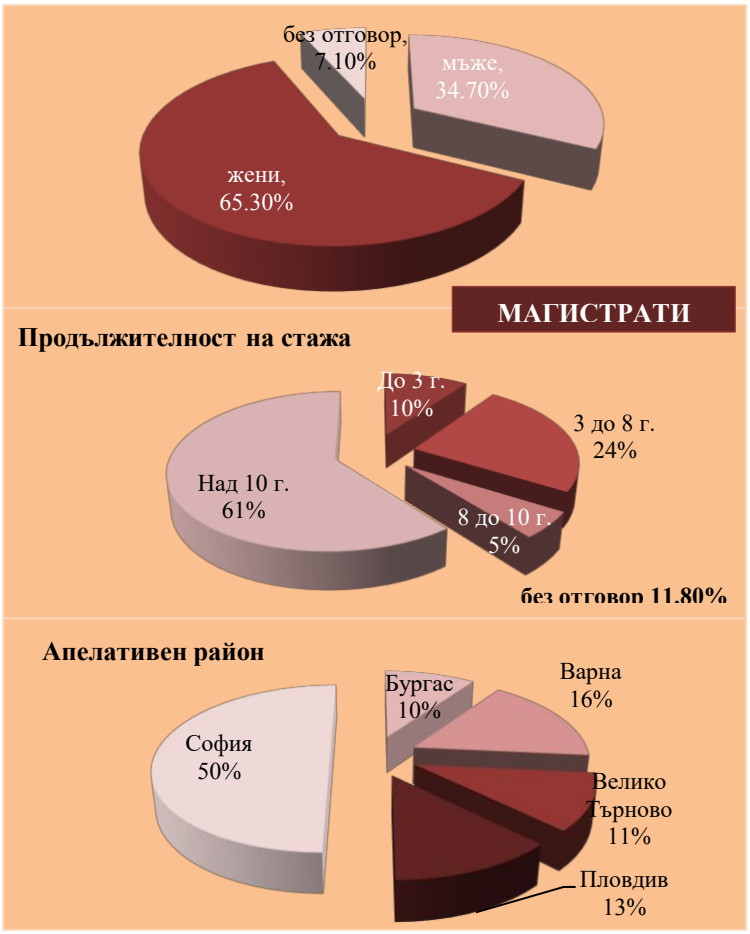
[2] *Francovich and Bonifaci v Republic of Italy* (Cases C-6 and 9/90 [1991] ECR I-5375), Joined Cases C-46/93 and C-48/93 *Brasserie du Pecheur SA v Federal Republic of Germany*, *The Queen v Secretary of State for Transport*, *ex parte Factortame Ltd and Other*.

правните системи, традиции и опит и разнообразни практики в областта на детското правосъдие.

- анализ на данни от полуструктурирани **интервюта с експерти**, които взаимодействат или анализират функционирането на системата за закрила и за правосъдие с участие на дете. Проведени са интервюта с общо 22 експерти, сред които правозащитни адвокати, служебни защитници по дела срещу непълнолетни, адвокати от общински кризисни центрове и организации за подкрепа на пострадали лица и правна клиника в ромска общност, специализирани в материята юристи от аналитични центрове, психолози, социални работници и педагози, вкл. съдебни заседатели и вещи лица, с опит в производства с участие на дете и с провеждане на изслушвания в сини стаи и зони-закрила, представители на пенитенциарната система, учени в областта на наказателния процес и правата на човека.

- **анализ на данни от анкетни проучвания**, проведени в две целеви групи – група с преобладаващо участие на **магистрати** (февруари, 2024 г., 125 респонденти) и група от **представители на подпомагащи професии** (юли, 2024 г., 115 респонденти), както и 5 фокус-групи от представители на двете целеви групи (общо 50 участници).

ПОДПОМАГАЩИ ПРОФЕСИИ	
ПОЛ	дял
мъже	11.3%
жени	83.5%
непосочено	5.2%
ПРОФЕСИЯ	дял
педагог	30.4%
психолог	11.3%
криминолог	2.6%
социолог	0.9%
социален работник	26.1%
друго	13.9%
СТАЖ	дял
до 3 години	6.1%
от 3 до 8 години	11.3%
от 8 до 10 години	7.8%
над 10 години	62.6%

Структура

Материята е разпределена в три дяла, посветени съответно на:

1) социална уязвимост при децата (Глава първа);

2) правното положение и правилата за процесуално взаимодействие с непълнолетен извършител на престъпление, който е в положението на задържан под стража, обвиняем или подсъдим (Глава втора);

3) правното положение на дете, пострадало или очевидец на престъпление, в наказателното производство (Глава трета).

Всеки раздел от главите започва с изложение на приложимите нормативни стандарти и анализ на уредбата и на практиката върху нея. Където е подходящо, са анализирани данни от емпиричните изследвания (интервюта и анкетни допитвания до представители на целевите групи) и чуждестранен опит.

Изложението завършва с представяне в табличен вид на сравнението в структурите на правата на детето-извършител и на детето-пострадал, както и видовете процесуални последици, които неспазването или нарушението на тези права би могло да има.

Ръководството не предлага универсални или неизменни рецепти, а предоставя знания и препоръки, на основата на които професионалистът компетентно да преценява кои да приложи и с какъв приоритет според особеностите на конкретния случай, като търси оптимално съчетание между положителните и се въздържа от отрицателните. Препоръчваните добри практики представляват оптимизирани процедури, улесняващи отговорния държавен орган и намаляващи рисковете от нарушения на права.

Държавата защитава и гарантира основните права на детето
във всички сфери на обществения живот за всички групи деца
съобразно възрастта, социалния статус, физическото, здравословно и психическо състояние,
като осигурява на всички подходяща икономическа, социална и културна среда, образование, свобода на възгледите и сигурност.

(чл.1, ал. 2 от Закона за закрила на детето)

ГЛАВА ПЪРВА
СОЦИАЛНА УЯЗВИМОСТ НА ДЕЦА В ДОСЕГ С НАКАЗАТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Алексей Пампоров

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
чл. 14 КРБ	Семейството, майчинството и децата са под закрила на държавата и обществото
Пар. 1, т.. 11 ДР ЗЗДет	"Дете в риск" е дете: а) чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права или чиито родителски права са ограничени, или детето е останало без тяхната грижа; б) което е жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно или унизително отношение или наказание в или извън семейството му; в) за което съществува опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие; д) за което съществува риск от отпадане от училище или което е отпаднало от училище.
чл. 282, ал.14, т. 1, Закон за предучилищното и училищното образование	(14) Освен средствата, разпределени по реда на ал. 1 - 13, държавните и общинските детски градини и училища получават допълнително финансиране за: 1. работа с деца и ученици от уязвими групи;
Пар. 1, т. 3 ДР, Наредба за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование	"Деца и ученици от уязвими групи" са деца и ученици в основната степен на образование и в I и II гимназиален етап на обучение, застрашени от отпадане от системата на предучилищното и училищното образование или чийто достъп до образование е поставен в повишен риск, поради ниското образователно ниво на родителите/настойниците им и свързаните с това неблагоприятна позиция на пазара на труда и риск от социално изключване.
чл. 36д от ЗЗДет	(1) Защитата на дете в риск или жертва на насилие или експлоатация се предприема след проучване на случая от мултидисциплинарния екип и съгласно предложения от него план за действие по чл. 36г, ал. 1. (2) Планът за действие съдържа здравни, социални и образователни услуги за превенция на насилието или за възстановяване на детето.
чл. 37 от ЗЗДет	Предоставянето на полицейска закрила на дете се осъществява от специализираните органи на Министерството на вътрешните работи.
Пар.1, т.9 ДР Закон за социалните услуги	"Общностна работа" по чл. 15, т. 3 е съвкупност от дейности, които се осъществяват в уязвими общности или групи, насочена към превенция и защита, както и към стимулиране на общностното развитие.
Чл. 22, ал. 1 ЗПП	(1) Правната помощ ... е безплатна и се предоставя на: 1. лица и семейства, които отговарят на условията за получаване на месечна помощ по реда на чл. 9 и 10 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане; 2. лица и семейства, които отговарят на условията за подпомагане с целева помощ за отопление за предходния или настоящия отоплителен сезон; 3. лица, ползващи социални или интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа, бременни жени и майки в риск да изоставят децата си, ползващи социални услуги за превенция на изоставянето; 4. деца, настанени в приемни семейства или в семейства на роднини или близки по реда на Закона за закрила на детето; 5. дете в риск по смисъла на Закона за закрила на детето; 6. лица по чл. 143 и 144 от Семейния кодекс, на лица, ненавършили 21 години, ...

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 22, ал. 1 ЗПП	7. пострадали от домашно или сексуално насилие или от трафик на хора, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита; 8. лица, търсещи или получили международна закрила или ползващи се от временна закрила по реда на Закона за убежището и бежанците, за които предоставянето на правна помощ не се дължи на друго правно основание; 9. чужденци, спрямо които е приложена принудителна административна мярка, и чужденци, настанени в специален дом за временно настаняване на чужденци по реда на Закона за чужденците в Република България, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита; 10. лица, на които е отказан или е отнет статут на лице без гражданство в Република България или е прекратено производството за предоставяне на статут на лице без гражданство по реда на Закона за чужденците в Република България, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита; 11. лица, чието запрещение се иска, както и на лица, поставени под запрещение; 12. лица с увреждания, получаващи месечна подкрепа съгласно Закона за хората с увреждания, чийто месечен доход не е достатъчен, за да упълномощят адвокат.

1. ПОНЯТИЯ ЗА УЯЗВИМОСТ

В криминологията, приложната социология и социалната психология съществува дебат, който показва, че **обичайната дихотомия „жертва-извършител“ не е напълно релевантна, когато става дума за деца и юноши**[1]. Въпреки, че все още се среща стереотипът, че децата, извършили обществено опасно деяние, са и следва да бъдат третирани като престъпници[2], според съвременните правни и научни разбирания те са и **специфични жертви на своята социална уязвимост** – обстоятелствата в живота им са се стекли по начин, че те са родени и растат в среда, която генерира висока вероятност да извършат или да пострадат от обществено опасно деяние[3].

[1] **Haegerich, T. M., Salerno, J. M., & Bottoms, B. L**. (2013). Are the effects of juvenile offender stereotypes maximized or minimized by jury deliberation? *Psychology, Public Policy, and Law, 19*(1), 81-97.

[2] **Côté-Lussier, C**. (2016). The functional relation between social inequality, criminal stereotypes, and public attitudes toward punishment of crime. *Psychology, Public Policy, and Law*, *22*(1), 46.; **Greene, E., Duke, L., Woody, W. D.** (2017). Stereotypes influence beliefs about transfer and sentencing of juvenile offenders. *Psychology, Crime & Law*, *23*(9), 841-858.

[3] **Warnke A.** (2014) Children and Adolescents as Perpetrators and Victims of Violence and Sexual Abuse. Dtsch Arztebl Int. 2014 Oct;111(41):683–4. doi: 10.3238/arztebl.2014.0683. Epub 2014 Oct 10. PMCID: PMC4215091. Вж. подробно описание на процеците на виктимизация и криминализация при децата в **Пушкарова, Ива**. Виктимизация и криминализация на детското поведение: действие на рисковите фактори. - В: **Пушкарова, Ива, Гитева, Диляна и др**. Детска пътека. Ръководство за професионалисти при контакт с деца в риск от насилие, пострадали, свидетели или извършители на престъпление. Кота:Стара Загора, 2023 г., с. 29 и сл. И още, изследвания показват, че значителна част от мъжете в затворите са били жертва на домашно насилие от възрастен, или са били свидетели на физическо домашно насилие в дома им, когато са били деца **(Richmond-Rakerd, L. S., Caspi, A., Arseneault, L., Baldwin, J. R., Danese, A., Houts, R. M., & Moffitt, T. E.** (2019). Adolescents who self-harm and commit violent crime: testing early-life predictors of dual harm in a

Отчитайки същественото влияние на социалната среда, в множество нормативни актове и стратегически документи в България се говори за „деца“ или за „деца и ученици“ от уязвими групи, но обичайно **понятията остават без конкретна дефиниция** в съответната уредба и позволяват неоднозначно тълкуване.

Законът за закрила на детето работи с понятието „**деца в риск**“, което в т. 11 на пар. 1 ДР обособява следните категории:

> а) деца, чиито родители са починали, неизвестни, лишени от родителски права или чиито родителски права са ограничени, или детето е останало без тяхната грижа;
>
> б) дете, което е жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно или унизително отношение или наказание в или извън семейството му;
>
> в) дете, за което съществува опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие;
>
> д) дете, за което съществува риск от отпадане от училище или което е отпаднало от училище.

Законът за предучилищното и училищното образование ползва понятието „**деца и ученици от уязвими групи**“, като в чл. 282, ал.14, т. 1 предвижда допълнително финансиране за държавните и общинските училища за работа с тях, но отсъства изрична дефиниция. Тя се появава през 2020 г. в ДР на Наредбата за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование, където понятието е определено като „деца и ученици в основната степен на образование и в I и II гимназиален етап на обучение, застрашени от отпадане от системата на предучилищното и училищното образование или чийто достъп до образование е поставен в повишен риск, поради ниското образователно ниво на родителите/настойниците им и свързаните с това неблагоприятна позиция на пазара на труда и риск от социално изключване“.

Законът за социалните услуги използва понятието „**уязвими общности или групи**“, което в §1, т.9 ДР е част от дефиницията за общностна работа. И в този акт, както и свързаните с него правилници и наредби, няма изрична дефиниция на „уязвими групи“, макар че умението да се работи с тях е заложено многократно в длъжностните характеристики на социалните работници съгласно Наредбата за качество на социалните услуги.

---

longitudinal cohort study. *American journal of psychiatry*, *176*(3), 186-195). Изследване сред затворнички, извършителки на насилствени престъпления, разкрива, че повечето от тях са били жертва на сексуално посегателство в детството им (**Karatzias, T., Power, K., Woolston, C., Apurva, P., Begley, A., Mirza, K., … & Purdie, A.** (2018). Multiple traumatic experiences, post-traumatic stress disorder and offending behaviour in female prisoners. *Criminal behaviour and mental health*, *28*(1), 72-84).

Макар че не използва понятието „уязвимост“, Законът за правната помощ адресира някои негови аспекти, като поставя акцент върху рискове, произтичащи от бедност и икономическа маргинализация с оглед нужда от правна помощ на хора, които не разполагат с достатъчно средства, за да могат да си позволят платена адвокатска защита (чл. 22 ЗПП).

Относително детайлен списък с „уязвими“/„необлагодетелствани“ групи за целите на проектното финансиране по Финансовия механизъм на ЕИП може да се намери на страницата на Фонд „Активни граждани“[4]. Като референция за него е посочен интернет порталът на Европейската комисия. Списъкът не е изчерпателен, тъй като зависи от промените в социалния контекст, а групите не са взаимно изключващи се - едно лице може едновременно да принадлежи към повече от една:

- етнически малцинства;
- хора, живеещи в бедност;
- безработни;
- хронично болни;
- нетрудоспособни и хора с увреждания;
- самотни родители;
- бременни жени;
- многодетни семейства с три и повече деца;
- деца, лишени от родителска грижа, включително деца, настанени в институции;
- бежанци, включително непридружени малолетни и непълнолетни;
- жертви на насилие;
- хора с ограничен достъп до публични услуги;
- изолирани групи.

При търсене на понятието „**уязвими групи**“ в портала EUR-Lex се откриват 5448 документа за 1975-2024 г., които обхващат различни аспекти от превенция и противодействие на насилието срещу деца и младежи (OJ L 173, 03/07/2007) до климатичните промени (PE/11/2023/REV/1), енергийната ефективност (PE/15/2023/INIT) и изкуствения интелект (PE/24/2024/REV/1). В правни анализи на международните стандарти „уязвимост“ отново не е тълкувана еднозначно и дори в дейността на ЕС и СЕ липсват ясни критерии[5].

Макар че изследванията на уязвимостта и уязвимите групи имат дълга академична история след Втората световна война, запазени са **разногласията относно концепцията** за „уязвимост“, тъй като в различните контексти тя засяга различни групи в риск и в

[4] Active Citizens Fund. https://www.activecitizensfund.bg

[5] **Ippolito, F. and S. Iglesias Sánchez** (eds). *Protecting Vulnerable groups, The European Human Rights Framework* (Hart Publishing, Oxford) 2015.

неравоностойно положение. Така тя става многоизмерна и с различни проявления в публичните политики, като често се превръща и в техен център[6].

2. ФАКТОРИ НА УЯЗВИМОСТ

Разнообразието от школи и интерпретативни парадигми в социологията не допринася да се постигне единна концепция и метод за изследване на уязвимостта. Различните теоретични перспективи водят не просто до различно тълкуване на концепцията за „уязвимост“, но и до различни класификации на типовете уязвими общности, групи и лица. Един специфичен мета анализ на основните изследвания показва, че някои подходи към уязвимостта се основават на **общата теория за риска**; други се фокусират върху **рисковете за здравето** или наличието на увреждания; трети изследват ефектите от **процеса на индивидуализация** върху човешката уязвимост; а четвърти се фокусират върху **социалното изключване** и липсата на подкрепа от публичните политики[7].

При анализа на **рисковите фактори** често се открояват липсата на достъп до пазара на труда, ниските доходи, безработицата, липсата на подходящо образование, влошеното здраве, влошените жилищни условия, липсата на транспортни услуги, нивата на престъпност и страхът от битовата престъпност; малцинственият език или диалекта; трудовата мобилност; социалните политики; липсата на социален капитал; липсата на социална солидарност; кризата на социалната държава; нарастването на индивидуализма; както и системната маргинализация[8]. Някои автори застъпват тезата, че в хода на глобализацията и формирането на постиндустриални общества в Европа **социалната уязвимост възниква в резултат на нови социални рискове** като гъвкавост на пазара на труда, несигурност на доходите, лишаване от достъп до собствено жилище, както и застаряването на населението, което влошава дела на лицата, зависими от грижа. По тази причина лицата и семействата стават уязвими поради излагането им на съвкупност от

[6] **Limantė, Agnė, Tereškinas, Artūras**. “Definition of Vulnerable Groups”: 3–27. In: Agnė Limantė and Dovilė Pūraitė-Andrikienė, eds. Legal Protection of Vulnerable Groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland. European Union andIts Neighbours in a Globalized World 8. Cham: Springer InternationalPublishing, 2022.

[7] **Misztal, B. A., & Misztal, B. A.** (2011). Introduction: The challenges of vulnerability. *The Challenges of Vulnerability: In Search of Strategies for a Less Vulnerable Social Life*, 1-11.

[8] **Liantė and Tereškinasp** – ibid.

едновременни рискове, които не водят непременно до материални лишения или социално изключване, а по-скоро до **намаляване на житейските избори и възможности**[9].

Като отчита, че „понятието за детска уязвимост е често споменавано в литературата, свързана с развитието и правата на децата, но не е добре дефинирано, нито анализирано“, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие изготвя разширен доклад върху явлението и възможностите да бъде преодоляно[10]. Заключението е, че **детската уязвимост е резултат от взаимодействието на съвкупност от индивидуални фактори и фактори на заобикалящата детето социална среда, които се натрупват динамично с течение на времето**[11].

Видовете и степените на детска уязвимост варират, тъй като тези фактори се променят и развиват.

> **Възрастта**, например, оформя нуждите на децата, като същевременно ги излага на потенциални нови рискове. Бебетата и маловръстните, които са напълно зависими и изискват отзивчиви и предвидими грижи, са особено чувствителни към здравето и материалните лишения на родителите. Малките деца под тригодишна възраст са особено засегнати от семейния стрес и материалните лишения поради бързия темп на ранно развитие на мозъка. Малките деца могат да се възползват от интервенциите за отглеждане и образование в ранна детска възраст и време извън домашната среда. Независимостта на по-възрастните юноши ги прави по-податливи на възможности и рискове в общността, което прави присъствието на подкрепящи възрастни, качеството на училищното образование и местният пазар на труда важни за благосъстоянието на тези деца.

2.1. Индивидуални фактори

Докладът подчертава, че индивидуалните фактори, допринасящи за уязвимостта на детето, произтичат от когнитивни, емоционални и физически способности или лични обстоятелства, например възраст, телесно увреждане, собствено разположение на детето или проблеми с психичното здраве. Те могат да бъдат **непроменливи**, какъвто е етническият или имигрантският произход, или **ситуационни**, като претърпяно малтретиране, непридруженост на непълнолетен чужденец или настаняване под грижи извън семейството.

---

[9] **Ranci, Costanzo** (2011). “The political economy of social vulnerability. The social and political determinants of new social risks in western European countries”, Working papers du Programme Villes & territoires, 2011-04, Paris, Sciences Po.

[10] **OECD** (2019), "What is child vulnerability and how can it be overcome?". In: Changing the Odds for Vulnerable Children: Building Opportunities and Resilience, OECD Publishing, Paris.

[11] Аналогична парадигма пространно развита в **Пушкарова, Ива**. Криминогенни и виктимогенни рискови фактори. - В: **Пушкарова, Ива, Гитева, Диляна и др**. Детска пътека. Цит. съч., с.15 и с. 29 и сл.

Анализът на ОИСР класифицира рисковите фактори, които допринасят за детската уязвимост на индивидуално ниво в следните категории[12]:

2.1.1. Телесни увреждания

Децата с телесни увреждания са много широка група с различни възможности и потребности, чието индивидуално функциониране е ограничено от физически, интелектуални, комуникативни и сензорни предизвикателства и различни хронични състояния. Въпреки че перспективите за тях значително се подобряват през последните години, все още има твърде много деца в институционална зависимост, които е по-вероятно да претърпят злоупотреба, насилие и особено пренебрегване, както и да усвоят такива стратегии като извършители. В сравнение със здрави връстници, децата с увреждания са по-склонни да живеят в домакинства с ниско социално-икономическо положение и да бъдат тормозени.

2.1.2. Трудности с психичното здраве

Статистическите тенденции показват, че предизвикателствата, свързани с психичното здраве в детска възраст стават все по-чести[13]. Социалните неравенства се оказват съществен фактор за формирането на ясно изразени различия в психичното здраве на децата. Децата от нисък социално-икономически произход, отраснали в материални лишения, са два до три пъти по-склонни да развият умствени затруднения, отколкото тези от висок социално-икономически произход. Ключов фактор за преодоляването е обстоятелството, че високообразованите родители при равни други условия имат по-голям достъп до навременна и специализирана подкрепа за децата си.

2.1.3. Имигрантски произход

Децата с имигрантски произход (най-вече първо поколение на родители-имигранти - родени в държавата на произход или в приемащата държава) са относително голяма и разрастваща се група във всички страни от ЕС. Биографични фактори - като този, че често родителите им са с по-ниско образование от средното за страната и домакинствата разполагат с по-малко икономически ресурси - могат да повлияят на по нататъшната им

[12] **OECD** (2019), цит.съч., стр.31-55. Вж и подробната класификация и анализ на действието на групи рискове в **Пушкарова, Ива, Гитева, Диляна и др**. Детска пътека. Цит. съч.

[13] **OECD** (2019), пак там

социална реализация и възможността им самите те да получат по-високо образование. Тези деца също са склонни да поддържат по-малко контакти извън имигрантската общност и са фактически затворени в ограничени социални мрежи още при установяването си в приемащата държава. Причината за това е, че говоримият в дома им език обикновено се различава от този, който се говори в училище и на публичните места.

Изключително висок е рискът от уязвимост и съответно са по-големи пре-дизвикателствата пред интеграцията при т.нар. „**непридружени непълнолетни**“ (деца без гражданство или грждани на трети за ЕС страни, които пътуват извън държавата си на произход без да са под грижите на пълнолетен, който отговаря за тях[14]). Повечето от тях пристигат точно преди или след възрастта за задъл-жително образование и имат малко или никакво формално образование. Изклю-чително рискова е липсата на значим друг, който да им е законен представител и да им предоставя емоционална, финан-сова, социална и практическа подкрепа.

2.1.4. Лоша грижа

Факторите на социалната среда, свързани с повишен риск от лоша грижа, включват: бедност, живот в беден квартал, пренаселени жилища, домашно насилие между възрастните, злоупотреба с наркотични вещества или алкохол от страна на родителите и др.

Идентифицирането на деца в риск в този случай е много трудно, тъй като липсват признаци на физическо малтретиране. Лошата грижа обаче има дълготрайни икономически и социални последици. Възрастните, които са я преживели, е по-вероятно да имат по-ниско, в резултат на което да печелят и да притежават по-малко активи. Лошата грижа е индикатор, който позволява да се предскаже влошено психично здраве в пълнолетна възраст, както и да се очакват ангажираност с ненасилствени престъпления.

2.1.5. Грижи извън дома (институционализация)

Децата, настанени в институции, са особено уязвима група. В различните страни от ЕС, системите за закрила на детето работят по различен начин и има различни механизми за влизане и напускане на институционалната системата. Тези разлики са свързани със социалния, политическия и културния контекст на страните, законодателните и

[14] Според пар. 1, т. 4 от ДР на Закона за убежището и бежанците „непридружен" е този малолетен или непълнолетен чужденец, който се намира на територията на Република България и не е придружен от свой родител, настойник или попечител.

политическите рамки, ресурсите и ограниченията на системата за закрила на детето и квалификацията на работниците за закрила на детето.

Настаняването в институции увеличава вероятността за по-ниски показатели за образование, здраве, заетост и очаквани доходи в пълнолетна възраст, както и за индивидуалната и социалната реализация като цяло. Изоставането може да се преодолее чрез настаняване при добре подкрепени и ресурсни приемни родители. Подкрепата за млади възрастни, които порастват в системата за институционални грижи, също може да бъде от решаващо значение за евентуално участие на пазара на труда.

Извадки от проведени интервюта:

„**Уязвимостта на осиновените деца** започва да се повтаря като типична линия. Най-сериозните проблеми са с късно осиновените (между 5 и 7-ма година). Дотогава са живели в дом за сираци, не е имало кой да им създаде задръжки. Осиновителите не са в състояние да го направят. Критериите за подбор на осиновителите са формални – много интелигентни хора (лекари, архитекти, журналисти, адвокати, бизнесмени, оръжейни магнати), с образование и висок материален статус, но без емоционална зрялост и интелигентност, със собствена история на насилие и травми в биологичното семейство. Мотивите им за отглеждане на дете са нарцистични. Колкото по-самостоятелно става детето, толкова повече ги дразни. Те се надяват детето да е тяхно продължение – съвършено и послушно тяхно копие, без собствено мнение и личност и налагат тази си представа с груб авторитарен стил.

Осиновителките от този вид могат да родят деца, но осиновяват поради липса на нормална родителска мотивация. Тези не са изстрадали бездетство, нямат нужда да раждат дете като плод на връзка с мъж и др. Те търсят детето да ги направи нормални в очите на другите и очакват то да служи на нарцистичните им потребности.

Такива родители не възразяват да осиновяват и по-поотраснали деца. Късно осиновените обаче са палави и своенравни – вземани и връщани неколкократно, понякога и осиновявани, и разсиновявани в ранна възраст. След разсиновяване връзката не винаги прекъсва и се поддържат нездравословни насилствени зависимости, понякога с повече от едно семейство. ОЗД оказват натиск върху по-големите деца да се съгласяват за осиновяване.“ (*екип психолози от организация за подкрепа на жертви*)

2.2. Социални фактори

Съществена роля за уязвимостта на децата играят и **факторите на заобикалящата детето социална среда**. Според някои автори те дори са водещи[15] и действат на семейно и на общностно ниво, като ключовите в общността са училищната среда и кварталът. Анализът на ОИСР показва **изключително силен между-поколенчески аспект на предаване на уязвимостта и съответно концентрация на уязвими деца в определени семейства и общности**.

Факторите на заобикалящата детето социална среда могат да бъдат класифицирани както следва[16]:

[15] **Пушкарова, Ива, Кирилов, Георги.** Видове рискови фактори – в: Детска пътека, Цит. съч., с. 16-28.
[16] **OECD** (2019), op.cit., pp.57-105.

2.2.1. Материални лишения

Материалните лишения са дефинирани в доклада на ОИСР като „неспособност на лицата или домакинствата да си позволят потребителски стоки и дейности, които са типични за дадено общество в даден времеви момент“. По отношение на децата, лишения биват наблюдавани в седем измерения: хранене, облекло, образователни материали, жилищни условия, социална среда, дейности в свободното време (т.нар. извънкласни дейности) и социални възможности. Материалните лишения на детето отразяват трудностите, пред които са изправени семействата им при осигуряването на децата с минимални материални условия за адекватен стандарт на живот.

Извадки от проведени интервюта:

„**Най-уязвимата група – това са децата, живеещи в крайната бедност**: невъзможността да имаш образование, нарушената функция на семейството, липсата на културна отговорност. Много често, за да оцеляват, семействата продават децата си или задоволяват някаква наркотична пристрастеност. Така че децата биват въвличани най-често в сексуална експлоатация или в просия и джебчийство.“ (*експерт на НКБТХ*)

Според изследването децата са свръхпредставени в домакинствата с ниски доходи: средно едно на всеки седем деца в Европа живеят в бедност, като детската бедност нараства в повечето страни след финансовата криза от 2008 г. Шест пъти по-вероятно е да бъдат бедни семействата, в които и двамата родители не работят, отколкото тези, в които има поне един работещ родител. Рискът от бедност за семействата с един родител е три пъти по-висока и е силно зависима от трудовия статус на родителя.

2.2.2. Здравословно състояние и здравно поведение и култура на родителите

Статистическите наблюдения на здравните системи в ЕС показват, че здравните грижи в детството имат много ясно изразено въздействие върху здравето през целия живот – особено в страните от Южна и Югоизточна Европа, като най-високи се здравни рискове след 50 годишна възраст, ако до 10 годишна възраст лицето е заболяло от хронично заболяване.

Здравното поведение на родителите оказва влияние още от пренаталния период и ранното детство.

Преждевременните раждания и ниското тегло при раждане са свързани с лошо състояние на майката (напр. неадекватно хранене, консумация на алкохол, тютюнопушене, качество на пренаталните грижи и излагане на токсини и отрови по време на бременност).

Изследване, проведено в Белгия, Франция, Латвия и Германия показва, че прекалено пълните деца имат значително по-лоши постижения от децата с тегло във възрастовите норми. Важно е да се

подчертае, че затлъстяването при децата се дължи на срещата от два фактора – от една страна генетична предопределност, но от друга страна тя се отключва от лош режим на хранене и ниска двигателна култура. Здравословният избор на храна и движение позволява да се преодолеят генетичните предопределености.

Отделно се наблюдава изключително силно изразена корелация между вредните навици на родителите (употреба на тютневи изделия и злоупотреба със спиртни напитки) и вероятността от системна употреба на алкохол и цигари към 14-годишна възраст при децата.

2.2.3. Образователно ниво на родителите

Нивото на образование на родителите оказва силно влияние върху образователните постижения на техните деца. **Образователните нива по-скоро се възпроизвеждат или се увеличават с една стъпка нагоре, но изключително рядко се наблюдава образователен „скок“ между поколенията**. Средно за държавите членки на ОИСР вероятността едно дете да получи висше образование е над 60%, ако поне един от родителите му има такова. Децата на родители с основно и по-ниско образование имат само 13% вероятност да получат висше образование. Вероятността децата от по-образовани семейства да отпаднат от училище преди завършване на гимназия е като цяло изключително ниска.

Перспективите за възходяща образователна мобилност също силно зависят от родителското образование - децата на родители с по-ниско образование имат много по-ограничени шансове.

2.2.4. Домашно насилие между възрастните в домакинството

Психологическите изследвания показват, че когато дете стане свидетел на насилие между интимни партньори, това може да окаже изключително негативни последици върху етапите от неговото развитие, включително: детска депресия и агресивно поведение; наднормено тегло; различни поведенчески разстройства; влошени образователни постижения. На практика, излагането на насилие между интимните партньори може да има дългосрочни последици върху социалното и емоционалното състояние на децата[17].

[17] Приблизително 22% от респондентките в изследване за домашно насилие върху жени в ЕС съобщават за физическо и/или сексуално посегателство от настоящ / предишен партньор, а 43% - за психично насилие, включително сплашване, омаловажаване на насилието, личностово обезценяване и ограничаване на свободата. **FRA - European Union Agency for Fundamental Rights** (2012), "Physical, sexual and psychological violence", Survey on Violence Against Women in EU, 2012. Липсват симетрични изследвания за пострадали мъже и деца, както и на жени, пострадали от насилие без физически компонент или от извършителки-жени.

2.2.5. Семеен стрес

Съпътстващите фактори, които допринасят за уязвимостта на децата – нисък доход на домакинството, постоянни материални лишения, лош баланс между работа и семеен живот, лошо психично здраве на родителите, родителско злоупотреба алкохол или наркотици или насилие, несигурни квартали и социална изолация – генерират хроничен семеен стрес, който сам по себе си оказва влияние върху развитието и благосъстоянието на детето.

Изследванията върху развиващите се биологични системи на децата показват, че хроничният семеен стрес, особено в ранно детство, може да има незабавно и дългосрочно въздействие върху здравословното развитие, като:

- забавя / увреждa развитието на основата на мозъчната архитектура. Ранните преживявания – положителни и отрицателни - определят кои невронни вериги са подсилени и кои са съкратени;
- предизвиква епигенетични адаптации. Изследванията показват, че „откючването“ на някои генетични заболявания се влияе от това дали житейските преживявания са положителни или отрицателни. Силно стресиращите ранни преживявания могат да да доведат до нарушения в развитието на детето с дългосрочни когнитивни, социални и емоционални последици;
- компрометира имунната система. Токсичният стрес подкопава функционирането на имунната система чрез намаляване на способността за борба с инфекциите.

2.3. Взаимодействие на факторите в множествена рискова среда

Индивидуалните фактори могат да се комбинират с различни фактори на общността, като най-съществени и свързани с вторичната социализация на децата са училището, до което детето има достъп, и образователната система като цяло. Редица изследвания показват, че съществено зачение имат:

2.3.1. Грижи и образование в ранна детска възраст

Достъпът до ранно обучение има значителни положителни последици за благосъстоянието на хората и обществата като цяло. Ранното обучение благоприятства образованието и постиженията на децата по-късно в живота, но широк спектър от други характеристики като физическо и психично здраве. Мозъкът се развива по-бързо и има по-висока пластичност през ранното детство, отколкото в която и да е друга възраст. Следователно малките деца са особено чувствителни към взаимодействията, които преживяват[18].

[18] **Lee, C. D., Meltzoff, A. N., & Kuhl, P. K**. (2020). The Braid of Human Learning and Development: Neuro-Physiological Processes and Participation in Cultural Practices. In: *Handbook of the Cultural Foundations of Learning* (pp. 24-43). Routledge.

2.3.2. Неравен достъп до начално и средно образование

Учениците в неравностойно положение за затруднени от допълнителни специфични пречки, за преодоляването на които трябва да полагат нарочни усилия, ако искат да постигнат равностойни академични успехи или трудова реализация. Липсата на подкрепящи родители у дома или посещаването на сегрегирани училища намалява житейските шансове. Постигането на равнопоставеност в образованието би означавало, че учениците от различни социално-икономически слоеве, пол и семеен произход постигат сходни нива на академично представяне в ключови когнитивни области (четене, математика и природни наука), както и на социално и емоционално благополучие.

Резултатите от PISA в глобален план ясно показват, че децата в неравностойно положение се представят по-лошо от т.нар. „облагодетелствани ученици“ във всички измерения[19]

Извадки от проведени интервюта:

„Ромчетата – много болезнен въпрос. Чувствителността не се е променила. Институционалните нагласи към етническите малцинства са много твърди. Предразсъдъците продължава да ги има, особено стигматизацията, че ромският произход значи ниска образованост, възможни здравословни и психични проблеми, но институциите вече говорят по темата много внимателно и обрано, ако изобщо говорят“. (*специализиран юрист от аналитичен център*)

„По цвета на кожата, адресната регистрация [*в ромската махала - бел.авт.*] или мястото, което най-често посещават, е ясно, че са роми и отношението на полицията понякога е неадекватно, без значение дали са потенциални правонарушители или се нуждаят от защита. Спомням си случай от „Строгозия“ на много, много унизително, болезнено и дълготрайно афектиращо психиката и развитието на 14-годишно ромче отношение – бяха му сложили белезници [*за секс-игра – бел.авт.*], розови, пухкави и мъхести и много жестоко го бяха били. Не се установи дори защо. Те си позволяват своеволия към уязвими деца и особено към ромчета. Много е лесно в България да се прецени кой е от ромски произход и кой не.

Има полицаи, които изпитват удоволствие от подигравателно, унизително, а и опасно поведение спрямо деца-роми, извън закон и компетенции. В моята практика в много случаи дори няма данни за извършено престъпление от детето, за да може да бъде задържано и раз-следвано, но от своеволие и по асоциация се предполага, че младежи от ромски произход са извършители на дадено престъпление. Което е в ущърб за цялата система. Лишава я от обективно, достойно и справедливо разследване на реалните извършители. Никой не печели от това.“ (*правозащитен адвокат от правна клиника в ромската общност*)

2.3.3. Жилищен район

Жилищният район оказва влияние върху социалните, културните и демографските условия, които допринасят или ограничават благосъстоянието на децата. Все повече изследвания твърдят, че кварталите имат причинно-следствен

[19] Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) е международно систематично проучване, инициирано от ОИСР за пръв път през 2000 г., и провеждащо се на всеки три години. Изследането има за цел да оцени образователните системи в обхванатите държави чрез измерване на училищното представяне на 15-годишни ученици по математика, природни науки и четене. Въз основа на PISA, може да се каже, че видът на училището обясняват 33% от вариацията; семейният произход на учениците обяснява 14%, а личните характеристики (пол, възраст и клас) – 11%.

ефект върху бъдещата социална мобилност на децата, независимо от семейните фактори[20] и могат да усилят семейните трудности чрез концентрация на бедност, социално изключване и безработица[21].

2.3.4. Структурна дискриминация

За съжаление, трябва да се признае, че устройството на обществените системи позволява негативните стереотипи към малцинствата да изиграят ролята на съществен фактор за уязвимост. Типичен пример за това в Централна и Източна Европа, включително в България, е състоянието на ромското общество. Принадлежността на децата към този етнос понякога може да ги лиши от адекватен достъп до правосъдие или да ги въвлече в репресия от системата.

Извадки от проведени интервюта:

„Основната уязвимост произтича от преживяна тежка травма. Сега се разпознава и сексуалното насилие в семейството, чието извършване се отричаше в миналото.“ (*психолог*)

„От моя опит системата почти нищо не разпознава като специфична уязвимост. Уязвимости, които не се разпознават, според мен са зависимостта от определена среда или хора. На много по-базова основа – системата не оценява уязвимостта като индивидуален аспект.

Определени обстоятелства се приемат за уязвимости автоматично, без да се разбира защо са такива и как да се реагира – домашното насилие например не значи нищо, ако не може да се оцени значението му за деянието и ефекта върху детето по време на процеса. Ако домашно насилие има, не е едно и също според това какво е, между кого е, детето пряка жертва ли е или свидетел. Домашното насилие може да не е уязвимост за дете в конкретния наказателен процес, а ако е, влиянието му може да е в много различна посока - например, то може да пречи на родителя да участва в процеса, но може и да не пречи, нито непременно уврежда годността на родителя да оказва на детето си подкрепа“. (*специализиран юрист от аналитичен център*)

2.3.5. Разпознаване на уязвимости в системата на наказателното правосъдие за деца

Изследването, проведено сред магистрати относно уязвимости, които според тях представляват основание за особено процесуално третиране, потвърждава предвижданото, че при липса на ясна нормативна и научна понятийна рамка, отговорът е несистемен. Като основни признаци на уязвимост – независимо дали детето и жертва или извършител – се разпознава нормативно установена виктимност: ниска възраст, умствена изостаналост, изложеност на трафик на хора и на домашно насилие.

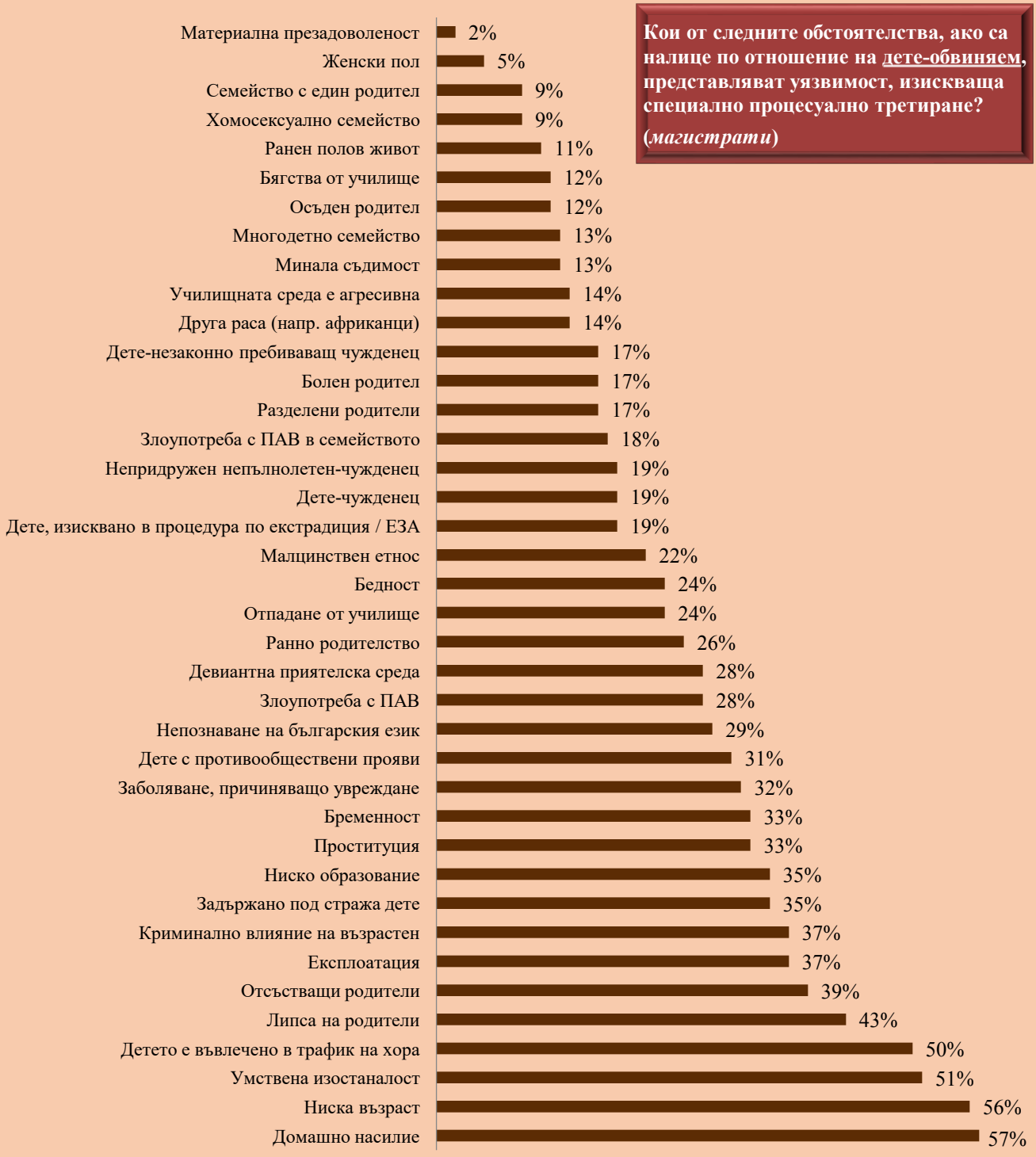
[20] **Chetty, R., Hendren, N.** (2018). The impacts of neighborhoods on intergenerational mobility I: Childhood exposure effects. *The Quarterly Journal of Economics*, *133*(3), 1107-1162.

[21] В страните от ОИСР неравенството в доходите придобива все по-ясни пространствени измерения, особено в градските райони, където заможните домакинства и домакинствата с ниски доходи често живеят в ясно разделени квартали, макар че кварталите в европейските градове са средно по-малко пространствено сегрегирани по доходи от тези в Северна Америка.

СПОРЕД ВАС КОЕ ОТ СЛЕДНИТЕ, КОГАТО Е НАЛИЦЕ СПРЯМО ДЕТЕ-ОБВИНЯЕМ, ПРЕДСТАВЛЯВА УЯЗВИМОСТ, ИЗИСКВАЩА СПЕЦИАЛНО ПРОЦЕСУАЛНО ТРЕТИРАНЕ? *(магистрати)*	Пол		Професия			Опит			Район		
	мъж	жена	б.о.	прокурор	друго	б.о.	под 10 г.	над 10 г.	б.о.	София	друго
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Ниска възраст	58.5	59.7	16.7	62.5	59.1	14.3	70.5	55.9	35.0	58.8	61.8
Минала съдимост	12.2	15.6		18.8	12.1		22.7	10.3	10.0	17.6	10.9
Женски пол	4.9	5.2		4.2	6.1		6.8	4.4		5.9	5.5
Дете, изисквано в процедура по екстрадиция / ЕЗА	**24.4**	16.9	8.3	14.6	**24.2**	7.1	**29.5**	14.7	25.0	13.7	21.8
Ниско образование	31.7	**39.0**	16.7	35.4	37.9	14.3	45.5	32.4	10.0	**47.1**	32.7
Друга раса (напр. африканци)	12.2	15.6	8.3	16.7	13.6	7.1	20.5	11.8	5.0	13.7	18.2
Болен родител	12.2	19.5	8.3	18.8	16.7	7.1	20.5	16.2	5.0	23.5	14.5
Малцинствен етнос	17.1	27.3	16.7	16.7	27.3	14.3	22.7	23.5	5.0	27.5	23.6
Многодетно семейство	7.3	16.9	16.7	12.5	13.6	14.3	13.6	13.2	10.0	23.5	5.5
Проституция	36.6	33.8	16.7	29.2	39.4	14.3	52.3	25.0	25.0	33.3	36.4
Бременност	29.3	37.7	8.3	39.6	33.3	7.1	54.5	25.0	20.0	25.5	**45.5**
Ранно родителство	19.5	31.2	8.3	27.1	28.8	7.1	31.8	26.5	15.0	33.3	23.6
Девиантна приятелска среда	17.1	36.4	8.3	22.9	34.8	7.1	34.1	27.9	5.0	35.3	29.1
Дете-чужденец	12.2	23.4	8.3	20.8	19.7	7.1	27.3	16.2	15.0	17.6	21.8
Разделени родители	19.5	16.9	16.7	16.7	18.2	14.3	13.6	20.6	10.0	21.6	16.4
Материална презадоволеност	2.4	2.6	8.3	4.2		7.1	2.3	1.5	5.0	2.0	1.8
Дете-незаконно пребиваващ чужденец	9.8	20.8	8.3	18.8	16.7	7.1	20.5	16.2	20.0	13.7	18.2
Домашно насилие	56.1	63.6	25.0	62.5	60.6	21.4	61.4	63.2	25.0	64.7	63.6
Умствена изостаналост	51.2	55.8	8.3	45.8	63.6	7.1	56.8	57.4	30.0	51.0	60.0
Отпадане от училище	19.5	27.3	16.7	16.7	30.3	14.3	29.5	22.1	10.0	33.3	20.0
Заболяване, причиняващо увреждане	19.5	41.6	8.3	33.3	36.4	7.1	40.9	32.4	25.0	27.5	**40.0**
Хомосексуално семейство	9.8	10.4		6.3	13.6		22.7	2.9	5.0	3.9	16.4
Експлоатация	31.7	42.9	8.3	41.7	39.4	7.1	54.5	32.4	15.0	39.2	43.6
Отсъстващи родители	24.4	50.6	16.7	41.7	42.4	14.3	52.3	36.8	30.0	45.1	38.2
Непознаване на българския език	24.4	35.1		31.3	33.3		34.1	32.4	20.0	27.5	34.5
Осъден родител	2.4	16.9	8.3	14.6	10.6	7.1	11.4	13.2	10.0	17.6	7.3
Злоупотреба с ПАВ	12.2	39.0	8.3	**41.7**	22.7	7.1	47.7	20.6	15.0	35.3	27.3
Семейство с един родител	2.4	13.0		10.4	9.1		11.4	8.8		13.7	7.3
Детето е въвлечено в трафик на хора	43.9	**58.4**	8.3	**54.2**	56.1	7.1	70.5	47.1	30.0	49.0	**60.0**
Бедност	17.1	28.6	8.3	22.9	27.3	7.1	34.1	20.6	5.0	35.3	20.0
Дете с противообществени прояви	34.1	32.5	16.7	18.8	42.4	14.3	38.6	29.4	10.0	37.3	32.7
Бягства от училище	7.3	15.6	8.3	12.5	12.1	7.1	15.9	10.3		17.6	10.9
Злоупотреба с ПАВ в семейството	17.1	20.8		20.8	19.7		27.3	16.2		25.5	18.2
Криминално влияние на възрастен	34.1	41.6	8.3	41.7	39.4	7.1	47.7	36.8	15.0	45.1	38.2
Училищната среда е агресивна	2.4	20.8	8.3	12.5	16.7	7.1	15.9	14.7	5.0	19.6	12.7
Непридружен непълнолетен-чужденец	9.8	26.0		22.9	19.7		22.7	20.6	15.0	19.6	20.0
Ранен полов живот	9.8	13.0		10.4	13.6		18.2	8.8		13.7	12.7
Задържано под стража дете	29.3	41.6	8.3	47.9	31.8	7.1	47.7	33.8	30.0	33.3	40.0
Липса на родители	31.7	54.5		54.2	43.9		54.5	45.6	15.0	51.0	47.3

СПОРЕД ВАС КОЕ ОТ СЛЕДНИТЕ, КОГАТО Е НАЛИЦЕ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕТЕ-ЖЕРТВА, ПРЕДСТАВЛЯВА УЯЗВИМОСТ, ИЗИСКВАЩА СПЕЦИАЛНО ПРОЦЕСУАЛНО ТРЕТИРАНЕ? *(магистрати)*	Пол		Професия		Опит		Район	
	мъж	жена	прокурор	друго	под 10 г.	над 10 г.	София	друго
	%	%	%	%	%	%	%	%
Ниска възраст	65.9	**75.3**	79.2	71.2	81.8	72.1	78.4	74.5
Минала съдимост	4.9	6.5	4.2	7.6	9.1	4.4	7.8	5.5
Женски пол	4.9	6.5	6.3	6.1	13.6	1.5	3.9	9.1
Дете, изисквано в процедура по екстрадиция / ЕЗА	**24.4**	14.3	12.5	22.7	29.5	11.8	13.7	20.0
Ниско образование	19.5	**36.4**	31.3	31.8	40.9	26.5	43.1	23.6
Друга раса (напр. африканци)	9.8	7.8	8.3	9.1	15.9	4.4	7.8	10.9
Болен родител	9.8	13.0	10.4	13.6	15.9	10.3	11.8	14.5
Малцинствен етнос	9.8	**23.4**	14.6	22.7	25.0	16.2	27.5	14.5
Многодетно семейство	7.3	11.7	6.3	13.6	13.6	8.8	19.6	3.6
Проституция	31.7	40.3	33.3	42.4	54.5	29.4	43.1	34.5
Бременност	19.5	**32.5**	29.2	28.8	45.5	19.1	21.6	34.5
Ранно родителство	14.6	**28.6**	27.1	22.7	27.3	23.5	25.5	23.6
Девиантна приятелска среда	14.6	**26.0**	25.0	21.2	31.8	17.6	25.5	23.6
Дете-чужденец	9.8	15.6	12.5	15.2	15.9	13.2	7.8	20.0
Разделени родители	12.2	14.3	18.8	10.6	22.7	8.8	21.6	9.1
Материална презадоволеност		6.5	6.3	3.0	4.5	4.4	3.9	5.5
Дете-незаконно пребиваващ чужденец	19.5	18.2	22.9	16.7	29.5	13.2	9.8	27.3
Домашно насилие	61.0	68.8	72.9	65.2	72.7	67.6	76.5	61.8
Умствена изостаналост	**63.4**	51.9	54.2	60.6	61.4	57.4	60.8	56.4
Отпадане от училище	12.2	28.6	18.8	27.3	34.1	17.6	31.4	20.0
Заболяване, причиняващо увреждане	29.3	**45.5**	39.6	42.4	45.5	39.7	37.3	43.6
Хомосексуално семейство	12.2	7.8	4.2	13.6	20.5	2.9	7.8	12.7
Експлоатация	41.5	40.3	45.8	39.4	59.1	32.4	41.2	41.8
Отсъстващи родители	12.2	**41.6**	35.4	30.3	34.1	32.4	45.1	21.8
Непознаване на българския език	22.0	**36.4**	35.4	30.3	38.6	29.4	23.5	40.0
Осъден родител	2.4	13.0	6.3	12.1	9.1	10.3	13.7	7.3
Злоупотреба с ПАВ	24.4	32.5	35.4	27.3	43.2	23.5	35.3	27.3
Семейство с един родител	2.4	13.0	8.3	10.6	15.9	5.9	15.7	5.5
Детето е въвлечено в трафик на хора	56.1	58.4	58.3	60.6	63.6	58.8	58.8	61.8
Бедност	12.2	18.2	12.5	19.7	22.7	13.2	23.5	12.7
Дете с противообществени прояви	14.6	**26.0**	22.9	22.7	29.5	19.1	29.4	18.2
Бягства от училище	4.9	16.9	14.6	12.1	20.5	8.8	21.6	5.5
Злоупотреба с ПАВ в семейството	12.2	23.4	25.0	16.7	25.0	17.6	27.5	14.5
Криминално влияние на възрастен	26.8	**40.3**	45.8	30.3	45.5	32.4	45.1	30.9
Училищната среда е агресивна	7.3	**28.6**	22.9	21.2	29.5	17.6	23.5	23.6
Непридружен непълнолетен-чужденец	12.2	16.9	14.6	16.7	20.5	13.2	9.8	20.0
Ранен полов живот	7.3	**20.8**	18.8	15.2	29.5	8.8	19.6	14.5
Задържано под стража дете	17.1	27.3	22.9	25.8	40.9	14.7	25.5	21.8
Липса на родители	26.8	**44.2**	39.6	39.4	47.7	35.3	43.1	38.2

Кои от следните обстоятелства, ако са налице по отношение на дете-обвиняем, представляват уязвимост, изискваща специално процесуално третиране?
(магистрати)

Кои от следните обстоятелства, ако са налице по отношение на дете-жертва, представляват уязвимост, изискваща специално процесуално третиране?
(*магистрати*)

3. ОБОБЩЕНИЕ И ДИСКУСИЯ

Както бе казано в началото, дихотомията „извършител-жертва“, когато става дума за деца, не е еднозначна. Изследванията на практиките в наказателния процес показват, че **и двете понятия: „детство“ и „уязвимост“ не са статични**. Въпреки това, децата и младежите винаги следва да се разглеждат по-скоро като уязвими лица, когато са участват в наказателно производство, особено за първи път[22]. Поради младата им възраст част от уязвимостта им произтича от това, че често не са наясно с правата си и с наличието на услуги за правна помощ. Децата имат ограничени познания и малък опит в областта на прилагането на закона и функционирането на институционални структури, което често пъти ги затруднява да разберат сложната правна рамка и да признаят легитимността на законите и правните процедури. Следствието от това е, че се ограничава възможността им да защитят адекватно правата си и че има нужда от чувствителни към детската психика и когнитивни способности производства[23].

Адекватното идентифициране на потребностите на детето (чрез социални ининструменти за индивидуална оценка) и установяване на отношения на доверие със специално обучен адвокат по правна помощ е от решаващо значение за повишаване на статуса на детето до този на активен участник в процедури и гарантиране, че се спазва най-добрият му интерес. Подобна първоначална среща в съдебната система формира последващото отношение (на доверие или отхвърляне) на детето към публичните институции и съответно влияе пряко върху ефективността на по-нататъшни интервенции и съответно на възможността за превенция на криминалните рецидиви[24].

Тук може да се припомни, че чл. 14 от КРБ поставя децата под изричната „закрила на държавата и обществото“, а чл. 36д от ЗЗДет дефинира нуждата от специална закрила и достъпа до здравни, социални и образователни услуги. За децата, пострадали от

[22] **Dehaghani, R.** (2017). ‘Vulnerable by Law (But Not by Nature)’: Examining Perceptions of Youth and Childhood ‘Vulnerability’ In the Context of Police Custody. *Journal of Social Welfare and Family Law*, *39*(4), 454–472.

[23] **Limantė, A., Vaičiūnienė, R., Žėkas, T.** (2022). Accessibility of Legal Aid to Children in Conflict With the Law: Bringing the General Concept to Practice. *Baltic Journal of law & Politics*, *15*(2), 152-173.

[24] **Limantė, A., Vaičiūnienė, R., Apolevič, J.** Child-Friendly Legal Aid and Individual Assessment of Children in Conflict with the Law: Building the Basis for Effective Participation. Int. J. Environ. Res. Public Health 2022, 19, 17.

престъпления или намиращи се в непостредствена опасност за живота и здравето им, или когато има „непосредствена опасност да бъдат въвлечени в престъпление“ в ЗЗДет е предвидил полицейска закрила (чл. 37). Настоящото изследване показва, че има нужда децата, вече извършители на обществено опасно деяние, също да бъдат третирани като уязвими – като се изследва източникът на тяхната уязвимост, **за да може да се приложи вторична и третична превенция**, както на индивидуално и семейно, така и на общностно ниво (доколкото общностите са източник на уязвимост).

Ако за целите на анализа и следваща правна употреба е необходимо да се формулира еднозначна дефиниция на социална уязвимост, то може да се каже че това е: „**рискът дадено лице или група хора да попаднат в ситуация, която застрашава базовите човешки потребности, а с това и физическото им съществуване и качеството на живота им. Социалната уязвимост произтича от лишаване или изключване от достъп до блага и ресурси**“.

Систематичният анализ на **източниците на риск** за възникване на уязвимост показва, че те са:

- Природни - бедствия и аварии;
- Структурни - устройството на обществото (образование, здравеопазване, социална система, пазар на труда, правосъдна система);
- Културални - малцинствен статус: стереотипи, предразсъдъци (език, религия, раса, сексуална ориентация, възраст);
- Военни действия - непосредствена заплаха за живота, насилствено разселване;
- Индивидуални характеристики - физически и ментални предизвикателства;
- Унаследена (интергенерационна) бедност.

Когато става дума за децата-жертви на престъпления, **наказателно-правната система интуитивно се ориентира и подкрепя тяхната възникнала с престъплението уязвимост[25], макар че за целите на наказателния процес системата понякога има склонността да експлоатира тази уязвимост и с това допълнително да я усилва – трайно виктимизирайки детето**[26].

[25] **Finkelhor, D., Ormrod, R. K., Turner, H., & Hamby, S. L.** (1997). The Victimization of Children and Youth. *Victims of Crime*, *2*, 86-107.

[26] **Reid, J. A., & Jones, S.** (2011). Exploited Vulnerability: Legal and Psychological Perspectives on Child Sex Trafficking Victims. *Victims and Offenders*, *6*(2), 207-231.

Когато става дума за **децата-извършители** обаче, следва да се подхожда изключително внимателно, **за да не се криминализира уязвимостта**[27] - например, когато дете на майка с наркотична зависимост притежава, пренася или пласира наркотици[28] - но същевременно **не трябва се насърчават рецидиви**[29] и да се държи сметка за „гъвкавостта“ на понятието детство и „порастването“ на децата в престъпна среда, включително рисковете при лишаване от свобода[30].

[27] **Singh, S.** (2017). Criminalizing Vulnerability: Protecting 'Vulnerable' Children and Punishing 'Wicked' Mothers. *Social & Legal Studies*, *26*(4), 511-533.

[28] **Hanlon, T. E., Blatchley, R. J., Bennett-Sears, T., O'Grady, K. E., Rose, M., & Callaman, J. M.** (2005). Vulnerability of Children of Incarcerated Addict Mothers: Implications for Preventive Intervention. *Children and Youth Services Review*, *27*(1), 67-84.

[29] **Bala, N.** (2008). Youth as Victims and Offenders in the Criminal Justice System: A Charter Analysis—Recognizing Vulnerability. In *The Supreme Court Law Review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference* (Vol. 40, No. 1, p. 19).

[30] **Suwinda, S., Ikhsana, L., Sulistyowati, N. S., & Arifin, R.** (2022). Models of Sentencing Children as Criminals (A Comparison of Several Countries). *Law Research Review Quarterly*, *8*(3), 317-402.

ГЛАВА ВТОРА
НЕПЪЛНОЛЕТЕН ОБВИНЯЕМ ИЛИ ЗАДЪРЖАН

Ива Пушкарова

Концепцията за адаптирани процедури се развива от края на XIX век, когато започва да се утвърждава разбирането, че непълнолетната престъпност е резултат от действието на криминогенни фактори на средата, което може да се преодолее с алтернативи на наказателната репресията.[1]

Според общностното и международното право непълнолетните извършители на престъпление участват в наказателните производства като **заподозрени** или **обвиняеми**. Това са **единствените качества, в които те могат да бъдат разследвани**. Процесуалните им права възникват в пълен обем с възникването на което и да е от двете и се запазват до окончателното произнасяне на съда. Всяка от двете фигури представлява самостоятелно независимо понятие на наднационалните стандарти, които обвързват националните правни системи на държавите членки, независимо дали те познават и уреждат (и) двете фигури.

Българският НПК не познава фигурата на заподозрения. Националният стандарт не съответства на онези наднационални изисквания, които засягат само тази фигура и които не могат да бъдат компенсирани от друга, която според правната система дава същите права в конкретна правна ситуация (напр. свидетел, задържан). Държавата не може да предостави убедителни от гледище на наднационалните стандарти гаранции, че деца, които не са нито привлечени като обвиняеми, нито задържани или свидетели, няма да бъдат фактически разследвани извън пълната защита, изисквана за разследвани лица.

Тази разлика в обхвата на приложение на наднационалните стандарти, както и редица хипотези на неправилно или неизвършено транспониране на предвидени в тях права, **увеличава отговорността на правоприлагащите органи да осигурят фактическо спазване на наднационалните стандарти, доколкото това е възможно в рамките на действащите нормативни режими**.

---

[1] **Гиргинов, Антон**. Системи на правораздаване при маловръстните. В: сп. Съвременно право, бр. № 5/1993 г.

1. ПРАВО ДА БЪДЕ СЧИТАН ЗА НЕВИНЕН. ПРАВО НА МЪЛЧАНИЕ И ЗАЩИТА СРЕЩУ САМОУЛИЧАВАНЕ. ПРАВО НА РАВЕНСТВО НА СРЕДСТВАТА

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО ДА БЪДЕ СЧИТАН ЗА НЕВИНЕН (ПРЕЗУМПЦИЯ ЗА НЕВИНОВНОСТ)	
Чл. 6, ал. 2 ЕКПЧ	Всяко лице, обвинено в престъпление, се счита за **невинно до доказване на вината му** в съответствие със закона.
Чл. 40, ал. 2, б. „б“ КПД	б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните гаранции: (i) да се счита за **невинно до доказването, че е виновно в съответствие със закона**.
Чл. 3 Директива 2016/343	Държавите членки гарантират, че **заподозрените и обвиняемите се считат за невинни** до доказване на вината им в съответствие със закона.
Чл. 31, ал. 3 КРБ	Обвиняемият се смята за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда.
Чл. 16 НПК	Обвиняемият се смята за **невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда**.
Чл. 103, ал. 2 НПК	**Обвиняемият не е длъжен да доказва, че е невинен.**
ПРАВО ДА ЗАПАЗИ МЪЛЧАНИЕ И НА ЗАЩИТА СРЕЩУ САМОУЛИЧАВАНЕ	
Чл. 40, ал. 2, б. „б“ КПД	б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните гаранции: (iv) **да не бъде принуждавано да дава показания или да се признава за виновно**;
Чл. 7 Директива 2016/343	1. Държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите имат **правото да запазят мълчание** във връзка с престъплението, в чието извършване са заподозрени или обвинени. 2. Държавите членки гарантират, че заподозрените и обвиняемите имат **правото да не се самоуличават.** 3. Упражняването на правото на лицата да не се самоуличават не възпрепятства компетентните органи да събират доказателства, които могат да бъдат законно получени чрез използване на законови правомощия за процесуална принуда и които съществуват независимо от волята на заподозрения или обвиняемия. 4. Държавите членки могат да позволят на своите съдебни органи да вземат предвид оказването на съдействие от страна на заподозрения и обвиняемия, когато определят наказанието. 5. Упражняването на правото на заподозрените или обвиняемите да запазят мълчание и на правото им да не се самоуличават **не може да се използва срещу тях** и не може да се счита за доказателство, че те са извършили съответното престъпление. 6. Настоящият член не възпрепятства държавите членки да решат, че по отношение на леки нарушения производството или определени етапи от него може да се проведе писмено или без разпит на заподозрения или обвиняемия от компетентните органи във връзка с извършеното нарушение, при условие че е спазено правото на справедлив съдебен процес.
Чл. 31, ал. 2 КРБ	**Никой не може да бъде принуждаван да се признае за виновен**, нито да бъде осъден само въз основа на неговото самопризнание.
Чл. 55, ал. 1 НПК	Обвиняемият има следните права: **да дава или да откаже да дава обяснения по обвинението**.
Чл. 103, ал. 3 НПК	**Не може да се правят изводи във вреда на обвиняемия, поради това, че не е дал или отказва да даде обяснения или не е доказал възраженията си**.
Чл. 115, ал. 4 НПК	Обвиняемият **има право да откаже да дава обяснения**.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО ДА ЗАПАЗИ МЪЛЧАНИЕ И НА ЗАЩИТА СРЕЩУ САМОУЛИЧАВАНЕ	
Чл. 121, ал. 1 НПК	Свидетелят **не е длъжен да дава показания по въпроси**, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление него...
Чл. 72, ал. 5 ЗМВР	...на задържания се разяснява и ... **правото му да откаже да дава обяснения.**
ПРАВО НА РАВЕНСТВО НА СРЕДСТВАТА ЗА ЗАЩИТА („РАВЕНСТВО НА ОРЪЖИЯТА“)	
Чл. 6, ал. 3, b.„г" ЕКПЧ	Всяко лице, обвинено в престъпление, има в частност следните права: г) **да участва в разпита** или да изисква разпит на свидетелите на обвинението и да изисква призоваването и разпитът на свидетелите на защитата да се извършват при същите условия, както на свидетелите на обвинението.
Чл. 40 КПД	б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните гаранции: (iv) **да може да разпитва** или да бъдат разпитвани от негово име свидетели на обвинението и да бъде разрешено участието и разпитването на свидетели на защитата при условия на равенство;
Чл. 118, ал. 2 НПК	Лицата, които са извършвали действия по разследването и съдебни следствени действия, както и разузнавателни беседи по смисъла на ЗМВР, не могат да бъдат свидетели, включително и когато протоколите за извършените от тях действия не са изготвени при условията и по реда, предвидени в този кодекс.

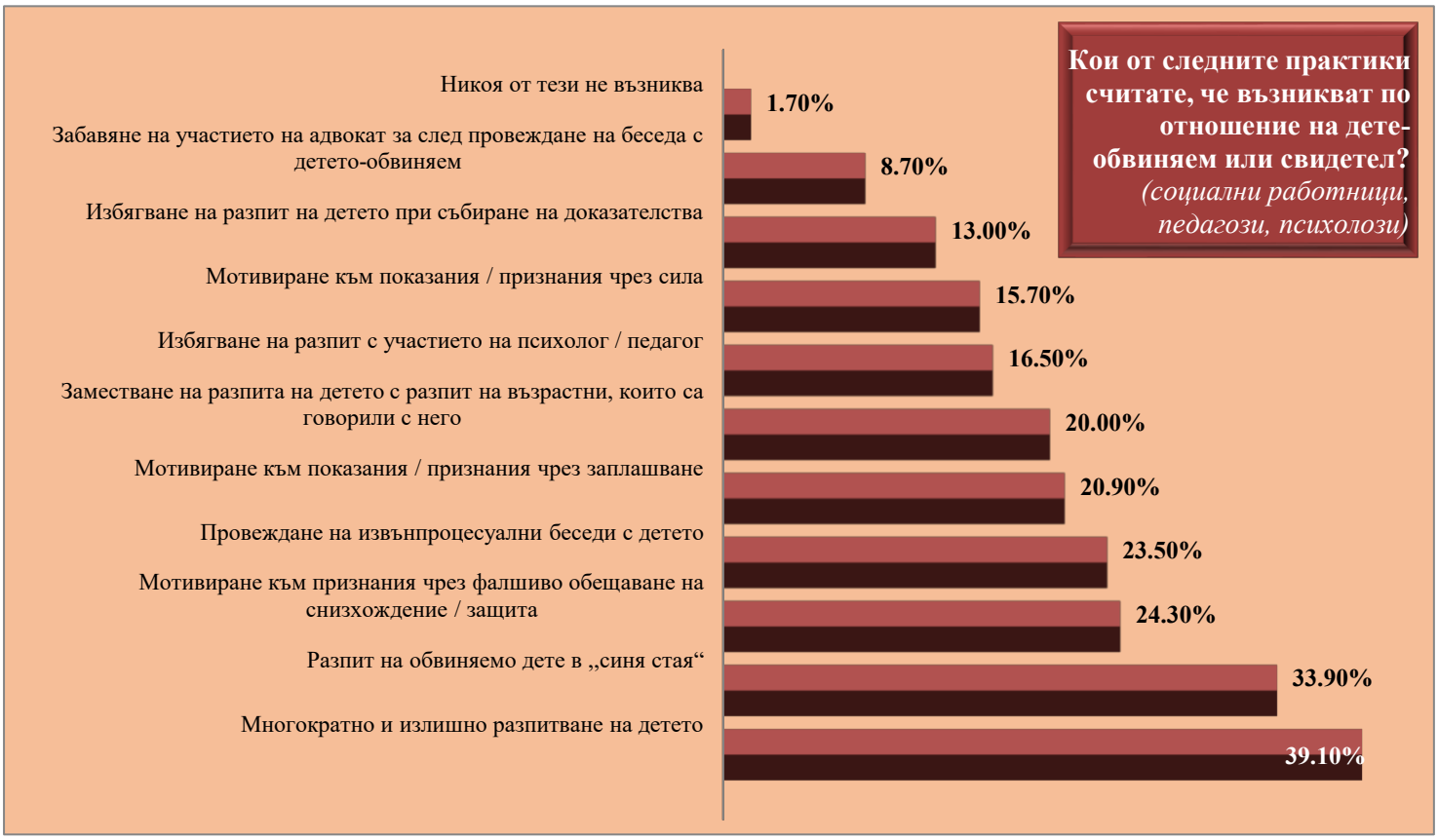
Правата са транспонирани само по отношение на задържани и обвиняеми. Поради отсъствието на процесуалната фигура на заподозрения в българското процесуално право, те не са гарантирани на лица, които са фактически разследвани, но не са нито задържани, нито официално обвинени.

Както в практиката, така и в теорията у нас тези права са многократно и еднопосочно обосновавани като висши ценности[2], нарушението на които влече разнообразни и тежки неблагоприятни последици за производството и страната-нарушител, вкл. наказателна и дисциплинарна отговорност за виновните лица. Изяснявани са и особеностите по отношение на непълнолетен обвиняем или фактически заподозрян свидетел.

Въпреки това практиката по разследване все още допуска груби нарушения на тези права при непълнолетните (вж. графиките).

[2] **Постановление № 6/5.05.1978 г. на Пленума на ВС, изм. с ППлВС №7/1978** – необходимо условие за реализация на правото на защита на обвиняемия е спазването на презумпцията за невиновност. Относно принципа за равенство на средствата, вкл. с оглед практиката на ЕСПЧ, вж. великолепния анализ на **Цонков, Ивайло**. Теория и практика на съдебното производство по наказателни дела. Състезателността в светлината на Европейската конвенция за правата на човека. Сиела. С:2014, с.290-411.

Кои от следните практики считате, че възникват по отношение на дете-обвиняем или свидетел?
(магистрати)
Мотивиране към показания / признания чрез сила
2%
Избягване на разпит с участието на психолог / педагог
6%
Забавяне на участието на адвокат за след провеждане на беседа с детето-обвиняем
6%
Избягване на разпит на детето при събиране на доказателства
6%
Никоя от тези не възниква
9%
Мотивиране към показания/признания чрез заплашване
10%
Мотивиране към признания чрез фалшиво обещаване на снизхождение/защита
11%
Заместване на разпита на детето с разпит на възрастни, които са говорили с него
12%
Провеждане на извънпроцесуални беседи
22%
Многократно и излишно разпитване
31%
Разпит на обвиняем в „синя стая“
34%

Кои от следните практики считате, че възникват по отношение на дете-обвиняем или свидетел?
(социални работници, педагози, психолози)
Никоя от тези не възниква
1.70%
Забавяне на участието на адвокат за след провеждане на беседа с детето-обвиняем
8.70%
Избягване на разпит на детето при събиране на доказателства
13.00%
Мотивиране към показания / признания чрез сила
15.70%
Избягване на разпит с участието на психолог / педагог
16.50%
Заместване на разпита на детето с разпит на възрастни, които са говорили с него
20.00%
Мотивиране към показания / признания чрез заплашване
20.90%
Провеждане на извънпроцесуални беседи с детето
23.50%
Мотивиране към признания чрез фалшиво обещаване на снизхождение / защита
24.30%
Разпит на обвиняемо дете в „синя стая“
33.90%
Многократно и излишно разпитване на детето
39.10%

Разпитът на обвиняемо дете в „синя стая“ е сред най-масово сочените практики. В наказателния процес тази щадяща процедура на изслушване е предназначена и се използва само и единствено за деца, пострадали или свидетели на престъпление и никога за извършители. Такъв в подходът и във всички чужди държави.

Другото масово нарушение е разпит, който е ***едновременно*** **многократен и излишен**[3], т.е. не допринася за установяване на нови факти от предмета на доказване. До него най-често се достига като резултат от множество на разпитващите и на непълноценно провеждане на разпитите, но той е и форма на натиск върху обвиняемия да даде желани обяснения. При децата рискът да доведе до неавтентични самообвинителни обяснения е значително по-висок, отколкото при възрастните, особено ако разпитът се провежда без ефективно участие на педагог / психолог.

ПРАКТИКА	НАРУШЕНИЕ НА		
	Презумпция за невиновност	Право на мълчание и свобода от самоуличаване	Равенство на средствата
Мотивиране към признания чрез сила / заплашване	Принуждаването на обвиняем / свидетел към даване на самообвинителни обяснения / показания е престъпление по чл. 287 НК.		
Мотивиране към признания чрез фалшиво обещаване на снизхождение / защита	Представлява едновременно третиране на разпитвания като виновен и пряко уврежда правото му да не се самоуличава, вкл. да мълчи.		
Разпит на обвиняемо дете в „синя стая“		„Синята стая“ е *щадяща* процедура за изслушване на свидетели и пострадали деца, предназначена да ги *предразположи да говорят и да кажат истината*. Прилагането ѝ към заподозрени / обвиняеми нарушава правото им на защита от самообвинение.	
Избягване на разпит на детето при събиране на доказателства			Уврежда правото на лично участие в производството, лична защита и лично даване на обяснения
Заместване на разпита на детето с разпит на възрастни, които са говорили с него		Когато свидетели възпроизвеждат извънпроцесуални признания, се нарушава правото на мълчание и свобода от самоуличаване (чл. 118, ал. 2 НПК). В останалите случаи първични доказателства се подменят с производни.	

[3] Многократният разпит сам по себе си не нарушава нищо.

ПРАКТИКА	НАРУШЕНИЕ НА		
	Презумпция за невиновност	Право на мълчание и свобода от самоуличаване	Равенство на средствата
Избягване на разпит с участието на психолог / педагог		При децата засилва рисковете от самообвинение, ако разпитът се води манипулативно с такава цел.	Засилва процесуалната уязвимост от разследващите органи.
Многократно и излишно разпитване на детето		Излишното многократно разпитване по едни и същи въпроси при децата повишава съществено рисковете от самообвинение, ако се прави с цел да се получат желани показания.	
Провеждане на извънпроцесуални беседи (ИБ) с детето	Нарушенията са самостоятелни, но свързани. ИБ повишават риска обвиняемият фактически да се окаже задължен да доказва невинността си в процеса. ИБ е дефинитивно нарушение на равенството на средствата. В практиката ИБ се използват, за да се получат устни сведения във вреда на обвиняемия.		
Забавяне на участието на адвокат за след провеждане на беседа с детето-обвиняем			

Манипулативни подходи на разпит, насочени към заобикаляне на правото на детето да мълчи, увеличаващи рисковете от самообвинение и нарушаващи симетрията в „оръжията“, са самостоятелна голяма група. Тя включва мотивиране към признания чрез фалшиво обещаване на снизхождение или защита и провеждане на **извънпроцесуални разпити**, вкл. без адвокат. Последните са пряко нарушение на чл. 15, ал. 1 ЗВМР, според който дейността на полицията по разследване на престъпления се подчинява само на НПК. Тяхна особеност е насочеността към събиране на обвинителни данни извън законовите гаранции срещу

Извадки от проведени интервюта:

„В наказателния процес децата директно се довеждат в ДПС, МКБППМН или арестите, където първо се разпитват и едва след това се предприемат някакви процедури. Родителят не е дори уведомен. Педагог най-често не участва. С детето, ако не е подкрепено от професионалист, в МКБППМН и полицията се държат доста грубо, без да се съобразяват с възрастта му. Отношението е обвиняващо. Въпросите са атакуващи.“ (*адвокат*)

„В Благоевград отделни съдии третират детето като непълнолетно през цялото време. Но в полицията е друго. По мой случай се опитаха да приложат недостойно старите практики на полицейски разпити, чрез сплашване, за да каже това, което на полицейските органи им е необходимо според техни си проучвания, а не обективната истина – кръстосани разпити извън официалната документация и официалните процедури, в нарочни стаи за сплашване. Дрехите искаха да му свалят. Опипваха го. Претъсваха го. Това че бях там, им попречи да продължат, но двама полицаи ме задържаха на вратата, за да не мога да си вляза при подзащитния. .. А proiri лицата от ромски произход винаги са виновни.“ (*адвокатка от правна клиника в ромска общност*)

злоупотреба с власт, което впоследствие подпомага тяхното формално доказване, вкл. чрез разпит на разследващите полицаи, провели „беседата“[4]. Съдебната практика е устойчива в позицията си, че събрани по този начин сведения заобикалят императивни изисквания на процесуалния закон и нямат доказателствена стойност[5].

С тревога се установява, че все още се практикува **насилие за изтръгване на признания** в полицейската практика. Впечатленията на системата и на подкрепящите професионалисти извън нея за масовостта на явлението чувствително се разминават. Резултатите от интервютата също дават основание за извод, че на определени места то не е нито инцидентно, нито изолирано поведение на отделни служители, а има признаците на протокол.

Извадки от проведени интервюта:

„Разпитите на децата са преобладаващо обвинителни, пристрастни и изобилстващи на излишни въпроси, независимо дали са обвиняеми или свидетели. Рядко се дава възможност за свободен разказ. Вместо това децата се принуждават да повтарят отговорите си, преформулирани от разпитващия, за да бъдат записани в протокола“. (*социален работник от сдружение, администриращо „сини стаи“*)

„Положението на непълнолетните е дори по-неблагоприятно от това на пълнолетния, защото той се сеща да поиска на разпита му да присъства адвокат, докато на непълнолетните се правят „беседи“ от ДПС без адвокат, защото нали това не било разпит по НПК. На пълнолетните поне е спестена тази извънпроцесуална форма на взаимодействие с репресивните структури, по време на която рискът от манипулации, заплахи и насилие е многократно увеличен. Няма начин хора, които години наред са обучавани да „респектират“ изведнъж да започнат да щадят“. (*социален работник, психолог*).

В тази група е и практиката на заместване на педагог и психолог или дори на разпитващия полицай с **инспектор ДПС** – фигура, която няма правомощия да провежда разпити, нито участието ѝ в тях е предвидено като алтернатива на това на подкрепящ професионалист.

Особено тежка смесица от отрицателни практики е **провеждането на извънпроцесуални беседи от ИДПС (или разследващ полицай) с последващ разпит на**

[4] Вж. данни за такъв подход в **Markov, Dimitar, Ilcheva, Miriana**. Procedural Safeguards For Children Who Are Suspects Or Accused Persons In Criminal Proceedings. Bulgaria, 2021, FRA, p.15.

[5] **Решение № 247 / 2016 г. по н.д. № 895 / 2016 г. на II н.о. на ВКС; Решение № 161 / 2018 г. по н.д. № 782 / 2018 г. на I н.о. на ВКС; Решение № 257 / 2017 г. по н.д. № 1076 / 2016 г. на III н.о. на ВКС; Решение № 53 / 2019 г. по н.д. № 165 / 2019 г. на I н.о. на ВКС; Решение № 202 / 2020 г. по н.д. № 712 / 2019 г. на II н.о. на ВКС; Решение 60171 / 2022 г. по н.д. № 765 / 2021 г. на II н.о. на ВКС; Решение № 60115 / 2021 г. по н.д. № 383 / 2021 г. на III н.о. на ВКС; Решение № 340 / 2023 г. по н.д. 681 / 2023 г. на III н.о. на ВКС; Решение № 235 / 2024 г. по н.д. № 884 / 2023 г. на I н.о. на ВКС**; **Решение № 91 / /2024 г. по н.д. № 622 / /2023 г. на III н.о. на ВКС**; **Решение № 390 / /2024 г. по н.д. № 59 / /2024 г. на I н.о. на ВКС.**

провелото ги лице, в който то възпроизвежда чутото като свидетел на обвинението. Съдилищата с основание изключват от доказателствената съвкупност такива сведения като събрани при заобикаляне на процесуалния закон и в нарушение както на правата на обвиняемия, така и на правилата за доказване[6] още отпреди въвеждането на изрична забрана по чл. 118, ал. 2 НПК[7].

> Когато в обясненията си обвиняемият е отрекъл участието си в престъплението, съдът не разполага с възможност да „попълни" делото с обвинителни факти, изводими от свидетелски показания на полицейски служители, провели с него „оперативна беседа", в която се съдържа негово извънпроцесуално признание, тъй като би се стигнало до **заобикаляне на процесуалния закон, в който са уредени правилата за законосъобразно провеждане на разпит на обвиняемия**[8].
>
> Доводът на прокурора за неправилно изключване на показанията на свидетелите е неоснователен. И районният, и окръжният съд аргументирано са ги изключили като възпроизвеждащи информация, добита от подсъдимите чрез „полицейска беседа“, проведена от единия свидетел в условията на задържане на подсъдимите. Последните са разпитани не по предвидения в НПК ред. Така чрез недопустимо заобикаляне на закона се възпроизвеждат обяснения, които не са събрани в съответствие с процесуалния регламент. В допълнение, тези показанията са производни в частта, в която пресъздават казаното от подсъдимите, а **подмяната на първични с производни доказателства е недопустима**.[9]
>
> Прието е, че признанието на този факт се подкрепя от показанията на двама полицейски служители, задържали подсъдимия. В тях е възпроизведено съдържанието на полицейска беседа с подсъдимия. Задължителна е била преценката за допустимостта на тази беседа като доказателствено средство с оглед както националното право, така правото на справедлив процес по чл. 6 ЕКПЧ. Следвало е да се съобрази следното: **1. в момента, в който подсъдимият е направил извънпроцесуални признания, разяснени ли са му правото на адвокатска защита и правото да не се самоуличава, за да може да направи информиран избор дали и какви изявления да направи; 2. бил ли е задържан фактически или с нарочен акт към този момент; 3. имало ли е решаващо значение за повдигането на обвинение, а след това и за осъждането му заявеното от него пред полицейските служители.** Обсъждането на тези въпроси е задължително, защото при изключването им от доказателствената съвкупност изводът за наличието на доказателства, подкрепящи признание на факти, би имал съвсем друго съдържание[10].

 Нарушение представляват и подходи на неоснователно **избягване на провеждане на разпит на детето**. Съображенията могат да са различни, но произтичат от

[6] **Решение № 423 / 16.11.2023 г. по н.д. № 766 / 2023 г. на II н.о. на ВКС** (докладчик Весислава Иванова).

[7] Забраната по чл. 118, ал. 2 НПК е неоправдано широка, отричайки изцяло свидетелската годност на провелия беседата служител, дори и когато показанията му биха се отнасяли до несвързани с нея факти.

[8] **Решение № 18 / 04.03.2022 г. по н. д. № 1073 / 2021 г. на III н. о. на ВКС** (докладчик Блага Иванова).

[9] **Решение № 299 / 20.05.2024 г. по н.д. № 164 / 2024 г. на II н.о. на ВКС** (докладчик Весислава Иванова).

[10] **Решение № 50001/ 21.02.2024 г. по н. д. № 918 / 2021 г. на III н. о. на ВКС** (докладчик Мая Цонева).

некомпетентност – липса на опит, нарушен контакт със системите на подкрепящи професионалисти, трудности или непознаване на особените правила и др. Във всички случаи подходът уврежда правото на лично и активно участие на детето в производството, вкл. правото му да даде обяснения и правото на лична защита.

КОИ ОТ СЛЕДНИТЕ ПРАКТИКИ СЧИТАТЕ, ЧЕ ВЪЗНИКВАТ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕТЕ-ОБВИНЯЕМ? *(магистрати)*	Пол		Професия			Опит			Район		
	мъж	жена	б.о.	прокурор	друго	б.о.	под 10 г.	над 10 г.	б.о.	София	друго
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1. Мотивиране към показания / признания чрез заплашване	7.3	11.7	8.3	14.6	7.6	7.1	15.9	7.4	10.0	5.9	14.5
2.Мотивиране към показания / признания чрез сила		3.9		4.2	1.5		6.8			2.0	3.6
3. Мотивиране към признания чрез фалшиво обещаване на снизхождение / защита	7.3	13.0	8.3	14.6	9.1	7.1	20.5	5.9	10.0	5.9	16.4
4. Разпит на обвиняемо дете в „синя стая“	36.6	36.4	8.3	37.5	36.4	7.1	22.7	47.1	20.0	39.2	34.5
5. Избягване на разпит на детето при събиране на доказателства	4.9	7.8		12.5	3.0		4.5	8.8		9.8	5.5
6. Забавяне на участието на адвокат за след провеждане на беседа с детето-обвиняем	7.3	3.9	8.3	8.3	3.0	7.1	4.5	5.9	10.0	3.9	5.5
7. Избягване на разпит с участието на психолог / педагог	2.4	7.8		4.2	7.6		9.1	4.4		5.9	7.3
8. Многократно и излишно разпитване на детето	26.8	35.1	8.3	43.8	25.8	7.1	43.2	27.9	15.0	25.5	41.8
9. Провеждане на извънпроцесуални беседи с детето	14.6	28.6		35.4	16.7		38.6	16.2	10.0	19.6	29.1
10. Заместване на разпита на детето с разпит на възрастни, които са говорили с него	7.3	15.6		16.7	10.6		15.9	11.8		11.8	11.8
11. Никоя от тези не възниква	9.8	9.1		8.3	10.6		4.5	13.2	5.0	11.8	7.3

2. ПРАВА, СВЪРЗАНИ С УЧАСТИЕТО НА ПОДКРЕПЯЩИ ВЪЗРАСТНИ

2.1.НОСИТЕЛ НА РОДИТЕЛСКА ОТГОВОРНОСТ И ЗАМЕСТВАЩ ВЪЗРАСТЕН

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО НОСИТЕЛЯТ НА РОДИТЕЛСКА ОТГОВОРНОСТ / ЗАМЕСТВАЩ ВЪЗРАСТЕН ДА БЪДЕ ИНФОРМИРАН	
Чл. 4, ал. 1 Директива 2016/800	Държавите членки **гарантират**, че когато децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, те се уведомяват незабавно за правата им в съответствие с Директива 2012/13/ЕС и за общите аспекти, свързани с хода на производството. Държавите членки също така гарантират, че децата са уведомени за правата, предвидени в настоящата директива. Тази информация се предоставя, както следва: (а) незабавно след като децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми, по отношение на: i) правото на носителя на родителска отговорност да бъде информиран, предвидено в член 5; ii) правото на адвокатска защита, предвидено в член 6; iii) правото на неприкосновеност на личния живот, предвидено в член 14; iv) правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на етапите на производството, различни от съдебните заседания, предвидено в член 15, параграф 4; v) правото на правна помощ, предвидено в член 18; (б) на най-ранния подходящ етап на производството — по отношение на: (i) правото на личностна характеристика, предвидено в член 7; (ii) правото на медицински преглед, включително правото на медицинска помощ, предвидено в член 8; iii) правото на ограничаване на задържането и на прилагане на алтернативни мерки, включително правото на периодичен контрол на задържането под стража, съгласно предвиденото в членове 10 и 11; iv) правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, предвидено в член 15, параграф 1; v) правото на лично явяване в съдебното производство, предвидено в член 16; vi) правото на достъп до ефективни правни средства за защита, предвидено в член 19; (в) при задържането — по отношение на правото на специално отношение по време на задържането, предвидено в член 12.
Чл. 5 Директива 2016/800	(1) Държавите членки гарантират, че **на носителя на родителска отговорност се предоставя във възможно най-кратки срокове информацията, която детето има право да получи съгласно чл. 4**. (2) Информацията, посочена в параграф 1, се предоставя на **друго подходящо пълнолетно лице**, посочено от детето и прието за такова от компетентния орган, когато предоставянето на тази информация на носителя на родителска отговорност: а) би било в противоречие с най-добрия интерес на детето; б) е невъзможно, тъй като след полагането на разумни усилия не може да се установи връзка с носителя на родителска отговорност или самоличността му не е известна; в) би могло, въз основа на обективни и фактически обстоятелства, съществено да възпрепятства наказателното производство. Когато детето не е посочило друго подходящо пълнолетно лице или когато посоченото от детето пълнолетно лице не е приемливо за компетентния орган, последният, като отчита най-добрия интерес на детето, определя друго лице и му предоставя информацията. Това лице може да е също така представител на орган или на друга институция, отговаряща за закрилата или благосъстоянието на децата. (3) При отпадане на обстоятелствата, довели до прилагането на параграф 2, буква а), б) или в), всяка информация, която детето получава съгласно член 4 и която продължава да е от значение в хода на производството, се предоставя на носителя на родителска отговорност.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО НОСИТЕЛЯТ НА РОДИТЕЛСКА ОТГОВОРНОСТ / ЗАМЕСТВАЩ ВЪЗРАСТЕН ДА БЪДЕ ИНФОРМИРАН	
Чл. 385а, т. 1 НПК	Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право: 1. **родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него, да получи пълна информация за правата му** в наказателния процес;
Чл. 385б НПК	(1) След предявяване на постановлението за привличането на непълнолетния като обвиняем информацията за правата му в наказателното производство **се предоставя в писмен вид на родител, попечител или на друго лице**, което по закон полага грижи за него. (2) Вместо на лицето по ал. 1, информацията се предоставя на **друго пълнолетно лице**, посочено от непълнолетния обвиняем и одобрено от наблюдаващия прокурор, когато: 1. информирането на родителя, на попечителя или на лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, е в противоречие с неговия най-добър интерес или може да затрудни наказателното производство; 2. родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, не може да бъде намерен или неговата самоличност е неизвестна. (3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от наблюдаващия прокурор, се информира дирекция "Социално подпомагане" за определяне на социален работник, на когото да бъде предоставена информацията по ал. 1. (4) Родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за непълнолетния обвиняем, се информира при отпадане на обстоятелствата по ал. 2.
Чл. 386, ал. 4 НПК	В случаите на задържане непълнолетните се настаняват в подходящи помещения отделно от пълнолетните, като **незабавно се съобщава на техните родители**, попечители или други лица, които по закон полагат грижи за тях, и на директора на учебното заведение, когато задържаният е ученик. Ако не са отпаднали обстоятелствата по чл. 385б, ал. 2, за задържането се уведомява **друго пълнолетно лице**, посочено от непълнолетния обвиняем и одобрено от наблюдаващия прокурор.
Чл. 74а ЗМВР	(1) Когато лицето по чл. 72, ал. 1 е непълнолетно, **препис от заповедта по чл. 74, ал. 1 се предоставя на родител**, попечител или на друго лице, което по закон полага грижи за него. (2) Вместо на лицето по ал. 1, преписът от заповедта се предоставя на **друго пълнолетно лице**, посочено от непълнолетния задържан и одобрено от съответния полицейски служител, когато: 1. информирането на родителя, на попечителя или на лицето, което по закон полага грижи за задържания, е в противоречие с неговия най-добър интерес; 2. родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за задържания, не може да бъде намерен или неговата самоличност е неизвестна. (3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от съответния полицейски служител, се информира дирекция "Социално подпомагане" за определяне на социален работник, на когото да бъде предоставена информацията по ал. 1. (4) Родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за непълнолетния задържан, се информира при отпадане на обстоятелствата по ал. 2.
ПРАВО НА ДЕТЕТО ДА БЪДЕ ПРИДРУЖАВАНО ОТ НОСИТЕЛЯ НА РОДИТЕЛСКА ОТГОВОРНОСТ/ ЗАМЕСТВАЩ ВЪЗРАСТЕН ПО ВРЕМЕ НА ПРОИЗВОДСТВОТО	
Чл. 15 Директива 2016/800	(1) Държавите членки **гарантират**, че **децата се ползват с правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, в които участват.** (2) Детето има право да бъде придружавано от друго подходящо пълнолетно лице, което е посочено от детето и е прието за такова от компетентния орган, когато присъствието на носителя на родителска отговорност, придружаващ детето по време на съдебните заседания а) би било в противоречие с най-добрия интерес на детето; б) е невъзможно, тъй като след полагането на разумни усилия не може да се установи връзка с носителя на родителска отговорност или самоличността му не е известна; или в) би могло, въз основа на обективни и фактически обстоятелства, съществено да възпрепятства

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 15 Директива 2016/800	наказателното производство Когато детето не е посочило друго подходящо пълнолетно лице или когато посоченото от детето пълнолетно лице не е приемливо за компетентния орган, последният, като отчита най-добрия интерес на детето, определя друго лице, което да придружава детето. Това лице може да е също така представител на орган или на друга институция, отговаряща за закрилата или благосъстоянието на децата (3) При отпадане на обстоятелствата, довели до прилагането на параграф 2, буква а), б) или в), детето има правото да бъде придружавано от носителя на родителска отговорност по време на всички останали съдебни заседания (4) В допълнение към правото, предвидено в параграф 1, държавите членки гарантират, че децата се ползват с правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност или от друго подходящо пълнолетно лице, посочено в параграф 2, по време на етапите на производството, различни от съдебните заседания, на които детето присъства, когато компетентният орган счита, че: а) е в най-добрия интерес на детето да бъде придружавано от това лице; и б) присъствието на това лице няма да възпрепятства наказателното производство.
Чл. 7.1 Пекински правила	7. Права на непълнолетните 7.1. На всеки етап от процеса ще бъдат осигурени такива процесуални гаранции, като ... **правото на делото да присъства родител или настойник**,....
Чл. 15 Пекински правила	15.2. Родителите или настойниците ще бъдат упълномощени или задължени от компетентните власти да участват в процеса в интерес на непълнолетните. Също така обаче може да им бъде отказано участие в съдебния процес от компетентните власти, ако има причини да се счита, че това е в интерес на непълнолетния.
Чл. 385а, т. 2 НПК	Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право: 2. **да бъде придружаван в съдебните заседания от родител**, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него, а когато това е в неговия най-добър интерес и няма да затрудни наказателното производство, и в действията по разследването и в другите процесуални действия, които се провеждат с участието на непълнолетния обвиняем на досъдебното производство;
Чл. 385в НПК	(1) Непълнолетният обвиняем се придружава в съдебното заседание, в което участва, от **пълнолетен, различен от родител**, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него, когато: 1. присъствието на родителя, на попечителя или на лицето, което по закон полага грижи за него, е в противоречие с най-добрия интерес на обвиняемия или може да затрудни наказателното производство; 2. родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, не е намерен или неговата самоличност е неизвестна. (2) В случаите по ал. 1 непълнолетният посочва пълнолетно лице, което се одобрява от съда. (3) Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от съда, в съдебното заседание присъства социален работник, определен от дирекция "Социално подпомагане". (4) При отпадане на обстоятелствата по ал. 1 родителят, попечителят или лицето, което по закон полага грижи за обвиняемия, придружава непълнолетния занапред. (5) Непълнолетният обвиняем може да бъде придружаван и в досъдебното производство, когато, по преценка на наблюдаващия прокурор, това е в най-добрия интерес на непълнолетния и няма да затрудни действията по разследване и другите процесуални действия, които се провеждат с участието му.
Чл. 388, ал. 2 НПК	**На разпита в досъдебното производство може да присъства и родител**, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за обвиняемия, когато по преценка на наблюдаващия прокурор това е в най-добрия интерес на непълнолетния и няма да затрудни наказателното производство.
Чл. 15, ал. 5 ЗЗДет	Съдът … **разпорежда изслушването да се извършва и в присъствието на родител**, настойник, попечител, друго лице, което полага грижи за детето, или друг близък, когото детето познава, с изключение на случаите, когато това не отговаря на интереса на детето.

Транспонирането на общностният стандарт е непълноценно и концептуално отклонено. Съгласно Директива 2016/800 **правото носителят на родителска отговорност / заместващия го възрастен да бъде информиран е основно право на обвиняемото дете**. Разпоредбите на чл. 385а и чл. 385б НПК са предназначени да транспонират две самостоятелни права с еднакъв съдържателен обхват - право на детето (чл. 385а) и на носителя на родителската отговорност (чл. 385б) последният да получи информацията, на която самото дете има право. Правото на детето надделява над правото на родителя - последният може да бъде заместен от друг възрастен при условията на чл. 385б, ал. 2 НПК. Макар да не е изрично указано, предоставянето на информацията на оправомощения възрастен трябва да бъде незабавно.

В отклонение от Директивата разпоредбата на чл. 385б НПК и огледалният ѝ текст на чл. 74а ЗМВР уреждат предоставянето на информация **не като *право* на обвиняемия / задържания, а като *задължение* на съответния орган**. Неизпълнението на това задължение следователно няма характер на нарушаване на право.

Освен това, националното право **ограничава правата на органа да определя заместващия възрастен**, като го задължава да сезира ДСП за определяне на социален работник. Директивата не съдържа такива ограничения. Според нея компетентният орган може да определя всякакво пълнолетно лице за заместващо, като се ръководи от висшия интерес на детето, вкл. роднина, учител, съсед, близък или друг гражданин.

Според Директива 2016/800 правото на непълнолетния обвиняем да бъде **придружаван от носителя на родителска отговорност/заместващ възрастен по време на производството е основна процесуална гаранция**. Отново в отклонение от Директивата придружаването в съдебно заседание и в другите действия, за които това е разрешено от компетентният орган, **не е уредено като право на детето, а като задължение на съответния орган.** В чл. 388, ал. 2 НПК присъствието на носителя на родителската отговорност при разпит в досъдебната фаза е формулирано като правна възможност за това лице, а не като право на детето. И все в отклонение от чл. 15, ал. 2, т. 2, изр. 1 Директива 2016/800 **правата на ръководещия процедурата орган – съд / наблюдаващ прокурор – да определи заместващия възрастен са ограничени**, като в чл.

385б, ал. 3 НПК това право дори е предоставено на орган извън системата на наказателното правосъдие (ДСП).

Тези законови недъзи могат да бъдат коригирани от националната практика, ако тя възприеме разширен тълкувателно-правоприложителен подход в съгласие с Директивата. **По-конкретно това означава нарушаването на цитираните разпоредби на националното право да може да има последиците на нарушаване на правото на защита,** което в българската правосъдна практика традиционно има много широк обхват. Все пак е важно нарушението им обосновано да е увредило конкретно право.

Близо година след влизане в сила на измененията правосъдието все още не е реагирало на тях поради указанията на НПК, че заварените производства се довършват по стария ред. Прегледът на практиката позволява извод, че неуведомяването на родителите е системно допускано нарушение на чл. 389 НПК на досъдебната фаза[1], което автоматично би се отразило и на нововъведените права по чл. 385а-385в НПК[2].

Сред съществените първоначални въпроси са:

1. осмисляне на ролята на непрофесионалните подкрепящи възрастни и по-конкретно на родителя;

2. критериите за преценка на степента, в която ръководещият производството орган допуска или отказва участието на такъв възрастен и значението на принципа за най-добрия интерес на детето; и

3. значението на волята на детето.

---

[1] Например: **Решение № 356 от 20.06.2013 г. по адм. д. № 354/2013 г. на АдмС – Плевен** (докладчик Катя Арабаджиева).

[2] **Определение № 99 / 26.02.2024 г. по в. ч. н. д. № 100/2024 г. на ОС - Сливен** (докладчик Пламен Стефанов) - „по делото няма документ, от който да е видно, че след предявяване постановлението за привличане на обвиняем, съгласно чл. 385б от НПК писмена информация за правата му в наказателното производство е предоставена на неговия родител“. „От разпита ѝ като свидетел става ясно, че едва в този момент тя е разбрала, че синът ѝ е бил привлечен в качеството на обвиняем“. В този разпит „липсва информация, от която да се направи извод, че ѝ е разяснявано правото да участва в процеса като родител, да прави искания, бележки и възражения“. „Видно е, че майката на подсъдимия не е присъствала при проведения му разпит“.„Констатираното от съдията-докладчик несъмнено следва да се третира като съществено нарушение на процесуалните правила, защото може да доведе до ограничаване на правата на страните, в частност подсъдимия, в съдебното производство и да създаде предпоставки за допускане и на абсолютното процесуално нарушение по чл. 352, ал. 3, т. 3 от НПК (ТР № 2/2002 г., ОСНК-ВКС).“

Класическо за българското право е разбирането, че **носителят на родителската отговорност (родител, попечител или приравнено по закон лице) е необходим присъстващ в наказателното производство срещу непълнолетен**. Системата следва протоколи, изискващи от съответните органи усърдие при издирването и осигуряването на това лице възможно най-рано в процеса.

Традиционно обаче **родителят има силно ограничени права**. Той може да сочи доказателства и да прави искания, бележки и възражения, вкл. да съдейства при формулиране на въпроси към вещите лица, тъй като редица обстоятелства са известни само нему. Тези инструменти могат да осигурят на активен и компетентен родител ефективно процесуално участие в помощ на детето, но сравнително рядко случаят е такъв.

Рудиментарната нормативна основа на родителското участие се отразява на концептуализацията му в практиката, вкл. относно целите му и приноса за постигането им. От една страна, съществува консервативно течение, което е склонно да интерпретира родителя повече като законен представител, охраняващ правата и законните интереси на детето, който може да встъпи на собствено основание и като негов защитник. Оттук и разбирания, макар и все по-изолирани, че професионалният адвокат в някаква степен замества родителя. Тъй като ролята на родителя остава и нормативно, и правосъдно неразвита, нарушенията имат характер на пренебрегването му при воденето на процеса[3].

От друга страна предназначението на родителя като източник на **морална подкрепа** е било винаги подчертавано. Характерното за българското правосъдие разширяване на обхвата на правото на защита позволява например задължението на държавата да го уведоми за някои важни процесуални събития (например чл. 389 НПК) да се третира като право на родителя, чието нарушаване засяга правото на защита на обвиняемия.

[3] **Определение № 99 / 26.02.2024 г. по в. ч. н. д. № 100/2024 г. на ОС - Сливен** (докладчик Пламен Стефанов) - участието на служебен защитник „не освобождава разследващия орган от изпълнението на разпоредбите, касаещи самостоятелните права на родителите“. **Разпореждане от 22.02.2016 г. по н. д. № 2951/2016 г. на СРС** (докладчик Силвия Георгиева) - „липсват доказателства майката въобще да е била уведомявана, че спрямо сина ѝ се води наказателно производство“. „Фактът, че при предявяването на досъдебното производство е присъствал защитник, не санира нарушаването, тъй като участието на защитник е задължително“. Допуснато е „съществено процесуално нарушение, довело до ограничаване на процесуалните права на непълнолетния обвиняем“.

Навлизащият в националната система стандарт **институционализира родителя като подкрепяща фигура**, **чието предназначение е да намали чувството за несигурност и застрашеност на детето, да го улесни в разбирането на процеса и в спокойното и осъзнато участие в него**[4]. Поради това аспекти на родителското участие еволюират в същински права на детето и в права на самия родител.

Из практиката на ЕСПЧ:

Жалбоподателят Пановиц, гражданин на Кипър, по онова време непълнолетен, се явил в полицията заедно с баща си. Директорът обяснил на баща му, че се води разследване за убийство и грабеж, че доказателства свързват сина му с извършването им и е издадена заповед за задържането му. Тогава влязъл задържащият полицай, показал заповедта и арестувал момчето, като го „предупредил“ съгласно Съдебните правила, вкл. че не е длъжен да говори, но казаното от него може да бъде използвано в предстоящи съдебни процедури. След това непълнолетният е отведен в съседно помещение за разпит. Бащата се притеснил, че полицията може да използва сила, но директорът го уверил, че такава практика няма. Той изяснил, че случаят е сериозен и следва да се потърси адвокат. Минути по-късно, след като разпитът вече е започнал, двамата били уведомени, че момчето е направило самопризнания. Директорът предложил на бащата да отиде при него, за да ги чуе лично. Бащата предпочел да изчака отвън. Непълнолетният отново бил „предупреден“, преди да даде писмените си обяснения.

Съдът счита, че отношението на властите към жалбоподателя варира от отношение към дете, при което сериозността на случая, уличаващите доказателства и др. се обсъждат с баща му, до отношение към възрастен, който може да бъде разпитван сам и без адвокат и без да бъде уведомен за правото си на консултация с адвокат преди да направи изявления. Нито той, нито баща му са адекватно информирани за правото на процесуално представителство преди разпита; нито бащата, нито и който и да е друг възрастен в положение да помогне на детето да разбира процеса, е поканен да го придружи при разпита.

Когато наказателно обвинение бъде повдигнато срещу дете, е наложително то да получи отношение, изцяло съобразено с неговата възраст, степен на зрялост, интелектуален и емоционален капацитет, както и да се предприемат мерки да бъде осигурена неговата възможност да разбира производството и да участва в него. Правото на непълнолетния на ефективно участие в наказателна процедура срещу него изисква той да **получи отношение, зачитащо изцяло неговите уязвимости и капацитет, от най-ранния момент, в който влезе в досег с разследването**, и най-вече при разпита му в полицията. Властите трябва да вземат мерки да намалят, доколкото е възможно, усещането за застрашеност и запретеност и да гарантират, че непълнолетният има общо разбиране за естеството на разследването, за възможните последици за него, вкл. тежестта на потенциалното наказание, както и за правото му на защита и най-вече правото му да запази мълчание. **Това означава, че той, ако е необходимо и с помощта например на преводач, адвокат, социален работник или близък, трябва да е в състояние да разбира какво му се казва от задържащия орган, както и по време на полицейския разпит**.

ЕСПЧ, Дело *Panovits v. Cyprus*, Жалба № 4268/04, 2008 г.

[4] Вж. още **ЕСПЧ,** Дело *Panovits v. Cyprus*, Жалба № 4268/04, 2008 г., Дело *T. v. the United Kingdom [GC]*, Жалба № 24724/94, 1999, Дело *S.C. v. the United Kingdom*, Жалба №. 60958/00, 2004

Участието на родителя обаче не е задължително, не защото той може да бъде успешно заместен от адвокат или друг професионалист, а защото не винаги допринася за удобството, сигурността и увереността на детето. Все пак, за недопускането му трябва да има съответни основания, чието разработване е предмет на бъдеща практика. Косвени данни за вероятните критерии на тази преценка могат да се извлекат от отговорите на респондентите (вж. графиката).

Положително следва да се оцени нагласата у близо половината респонденти (49%) предимство да се отдава на мнението на детето, когато то не желае родителят му да участва. Действащата система е силно упреквана, че пренебрегва позициите на детето и е склонна да слуша мнение на възрастни, говорещи от негово име. Положително е и отстъплението от задължително участие на родителя (2%).

ПРИ КОИ ОТ СЛЕДНИТЕ ОБСТОЯТЕЛСТВА БИХТЕ ПРОВЕЛИ РАЗПИТ НА ДЕТЕ-ОБВИНЯЕМ БЕЗ ПРИСЪСТВИЕТО НА РОДИТЕЛ?	Пол		Професия			Опит			Район		
	мъж	жена	б.о.	прокурор	друго	б.о.	под 10 г.	над 10 г.	б.о.	София	друго
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
1. Никога, присъствието на родител е задължително	4.9	1.3		2.1	3.0		2.3	2.9		2.0	3.6
2. Родителят закъснява	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Родителите са неоткриваеми	29.3	**42.9**		**54.2**	28.8		43.2	38.2	10.0	33%	**47.3**
4. Родителите отказват да участват	29.3	35.1		**50.0**	22.7		**43.2**	29.4	15.0	31.4	36.4
5. Детето се противопоставя на присъствието на родителя	39.0	**59.7**		**62.5**	48.5		**63.6**	50.0		56.9	60.0
6. Разпитът трябва да се проведе неотложно и нямате време да чакате родител	4.9	7.8		6.3	7.6		6.8	7.4		9.8	5.5
7. Родителят се намесва в разпита	9.8	**32.5**		31.	21.2		**36.4**	19.1	5.0	29.4	23.6
8. Адвокатът на детето се противопоставя на присъствието на родител	12.2	9.1		8.3	12.1		9.1	11.8		11.8%	10.9
9. В разпита участва психолог / педагог	51.2	44.2	8.3	45.8	48.5	7.1	43.2	51.5	10.0	**56.9**	43.6
10. Родителят забранява на детето да говори	19.5	**41.6**		33.3	36.4		40.9	32.4	5.0	**45.1**	29.1
11. Другият родител, когото вече сте допуснали, възразява	4.9	6.5		6.3	6.1		4.5	7.4		3.9	9.1
12. Според Вас по-подходящ е друг възрастен	12.2	26.0		27.1	18.2		**31.8**	16.2		23.5	23.6
13. Родителят насърчава детето към самопризнания	4.9	13.0		16.	6.1		**20.5**	4.4		9.8%	12.7
14. Детето принадлежи към етнос / група, в който подчинението към родителя е много силно, а родителят не е склонен да Ви сътрудничи	17.1	19.5	8.3	14.6	21.2	7.1	25.0	14.7		21.6	20.0
15. Детето не е поискало изрично родителят да присъства	2.4	10.4		8.3	7.6		4.5	10.3		5.9	10.9
Друго	14.6	2.6		6.3	7.6		6.8	7.4	10.0	3.9	7.3

Отговори „Друго":

„Винаги се съблюдава най-добрият интерес на детето. Причината може да е комбинация от посочените, но интересът е водещ, в никакъв случай навиците на съдията или разследващия за провеждане на разпит или обстоятелства, които са по-скоро субективни" (съдия, над 10 г. стаж, Варна)

„Във всички случаи, когато детето има противоречиви интереси с родителя и/или престъплението е вероятно да е извършено от родителя" (следовател, над 10 г. стаж, Видин).

„Инспектор ДПС" (прокурор, над 10 г. стаж)

„В присъствие на ИДПС" (полицай, над 10 г. стаж, Сливен)

„Ако адвокатът основателно се противопоставя на присъствието на родителя" (прокурор, до 3 г. стаж, Перник)

„Чл.388, ал.2 от НПК е формулиран достатъчно общо, така че да обхване различни положения, които е възможно да се проявят. По-нататъшно специфициране и казуистично изброяване не би било добро решение". (следовател, 8-10 г. стаж, Стара Загора)

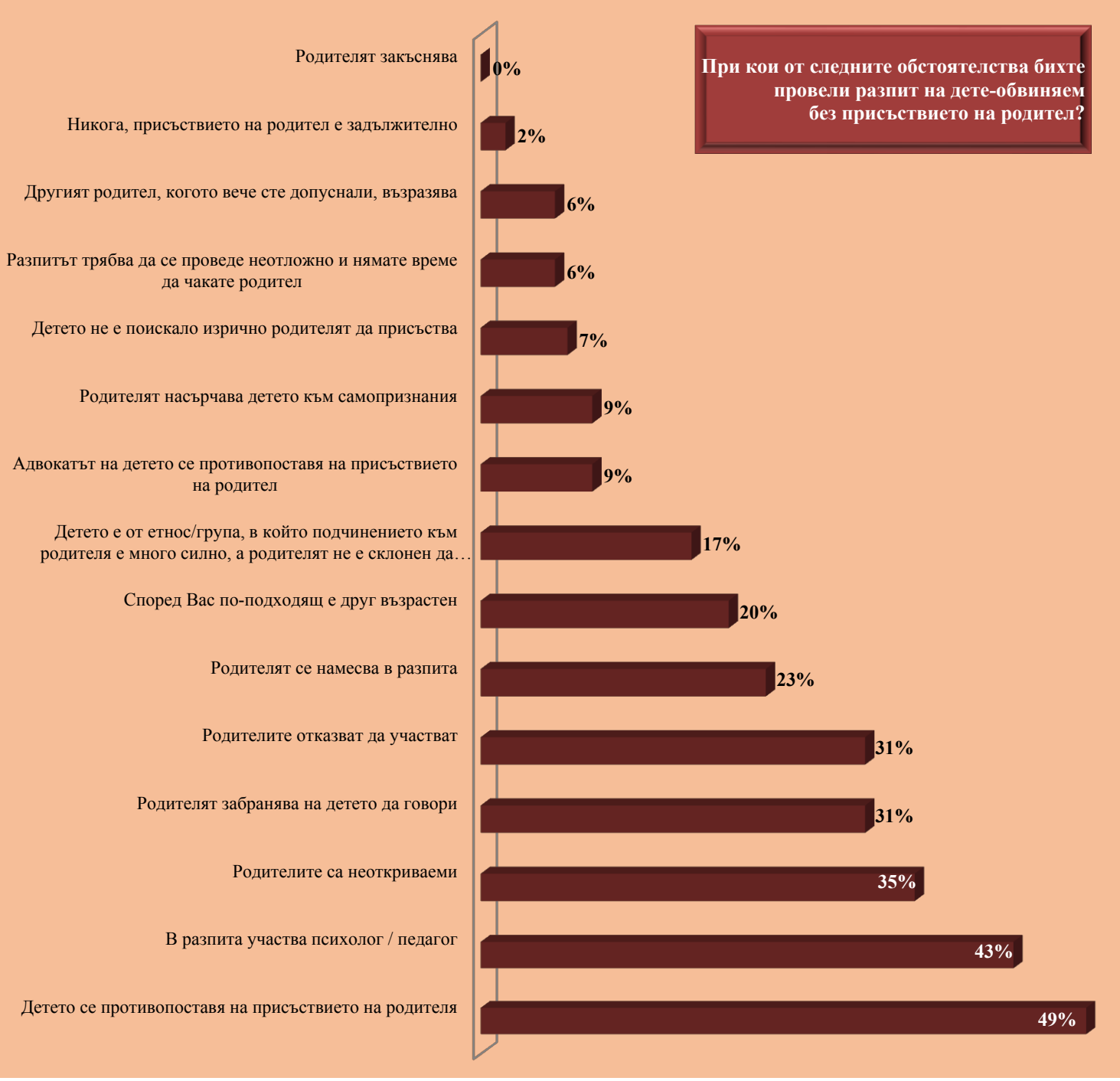
„На фаза ДП - ако присъствието на родителя не е в най-добрия интерес на детето или ако осигуряването на присъствието на родител би затруднило наказателното производство (прокурор, 8-10 г. стаж)

„Зависи дали детето е малолетно или непълнолетно“ (полицай, над 10 г. стаж, Кърджали)

Въпреки това относително голям е делът на респондентите, които са **склонни да заместват родителя с друг професионалист (педагог/психолог)** – 43%. Неговата роля е различна от тази на родителя, дори когато той я изпълнява ангажирано, отговорно, добросъвестно и професионално, а не формално и пасивно. Родителят може да бъде заместен само от друг възрастен при условията на чл. 385в НПК, чието участие е на лично основание, а не от лице, което участва на собствено професионално основание.

Немалък – 1/5 – е и делът на респондентите, които **биха отстранили родителя, ако по тяхна преценка по-подходящ е друг възрастен**, въпреки че законът не им дава основание да правят такава при равни други условия и особено при липса на възражения от страна на детето.

Трябва изрично да се отбележи, че **осигуряването на родителя е позитивно задължение на съответния орган, което той изпълнява по силата на закона**, а не по изрично искане на детето и отсъствието на последното не е основание за пасивност. **За осигуряването на родителя специални основания и предпоставки не се изискват Неосигуряването му е изключение от правилото, когато са налице основания за това.**

Като валидни критерии за провеждане на разпит без родител, следователно, се очертават:

- **критерии, свързани с родителя:**

- ***недостъпност*** (родителят е неоткриваем или отказва да участва, но не и когато просто закъснява);

- ***поведение в нарушение на процесуалната роля***. Родителят изземва ролята на разпитващия, когато се намесва в разпита. Той навлиза в ролята на защитата и манипулира процесуалното поведение на обвиняемия, когато забранява на детето да говори или го насърчава към самопризнания. Той не следва и да сътрудничи на разпитващия, тъй като това е несъвместимо с подкрепящата детето роля. Последните три са равностойни основания за недопускане до разпита, въпреки че само 9% от респондентите не биха допуснали родител, насърчаващ детето си към самопризнания, и цели 17% - ако родител на зависимо от него дете не им сътрудничи.

Ако детето е зависимо от родителя, последният не следва да се допуска, тъй като в негово присъствие детето няма да участва автентично в разпита. Няма значение в каква посока ще се прояви родителското влияние.

Извадки от проведени интервюта:

„Разпознава се необходимостта от подкрепящо лице – родител, педагог или друг. Малко е шарено положението, но все пак се разпознава, че не е добре детето да е само. Въпреки това, не се съобразява как ще се отрази присъствието на родител, в какви отношения е с него детето и дали не се влияе нагативно. Когато системата каже, че може да присъства родител, съответният орган автоматично го осигурява. Надделява традицията родителят да се въвлича независимо от мнението на детето. Според мен няма култура да се търси и зачита мнението на детето. Магистратът трябва да преценява какви могат да бъдат факторите да не се допуска родителят и защо родителят може да е неблагоприятен за правата на детето в процеса. Трябва да се разбира, че не винаги е в интерес на детето родителят да присъства, тък като неговото въздействие може да доведе до промяна на процесуалното поведение на детето.

Нашите органи имат леко наказателен уклон. Мисли се да не се въвлича родителят само ако има опасения, че той е част от престъпната дейност. Само това изглежда сериозен аргумент, но такава драстична хипотезата не е необходима. Ако родителят не предразполага детето-обвиняем да говори, ако има индикации за лоша семейна среда или домашно насилие, това се подценява. Достатъчно е детето да се чувства зависимо. Това уврежда и процеса, и правата му.“ (*специализиран юрист от аналитичен център*).

- **критерии, свързани с възражения на трети лица.** Макар тези критерии да срещат слаба подкрепа сред респондентите, разликата в нея според това дали възражението е на адвоката или на другия родител позволяват предположението, че за решението на респондентите ще са значими съображенията на тези лица. Основателно е допускането, че възраженията на адвоката изхождат от преценка за най-добър интерес на детето и са свързани пряко с неговата защита, поради което пренебрегването им *a priori* крие рискове от съществени процесуални нарушения. Възраженията на другия родител

биха могли да бъдат също основателни. Във всички случаи разпитващият орган ***има свобода на преценка***, в която следва да се ръководи от най-добрия интерес на детето.

- **критерии, свързани с дискреционна преценка на разпитващия.** Удивително е, че 94% от респондентите биха чакали родител в хипотеза на неотложност, въпреки че тя се съдържа във формулата „може да затрудни наказателното производство“ (чл. 385в, ал. 1, т. 1 НПК) и следователно е допустимо от самия закон основание разпитът да се проведе без родител, дори когато случаят не е незабавен.

Фигурата на **заместващия възрастен** е нова за българското процесуално право. Това е **пълнолетно лице, посочено от непълнолетния, което временно и частично встъпва в правата на родителя, когато и докато са налице основания последният да не участва в съответното процесуално действие**.

Законът не въвежда критерии, на които това лице следва да отговаря, като свободата на преценка на одобряващия орган е относително широка – той може да одобри всяко лице, като се ръководи от най-добрия интерес на детето. Свободата му да не одобри и дори да замести волята на детето със своята, като той определи това лице, е по-широка от свободата да не допусне родител.

Липсата на практика отново отвежда към отговорите на респондентите (вж. графиките).

Най-голям дял (46%) се обединява около критерий, който изразява същността на института – детето се чувства сигурно в присъствието на този възрастен[5]. По принцип е достатъчно детето да го е посочило и той да е съгласен (27 %), като задължително условие е родителят да не е допуснат или да е недостъпен към момента на одобряване и на участие на заместващия възрастен (21%) и детето да не е оттеглило съгласието си (39%).

Неблагоприятно отражение върху изграждането на добри практики по прилагане на института са нагласи заместващият възрастен да бъде избиран на основата на:

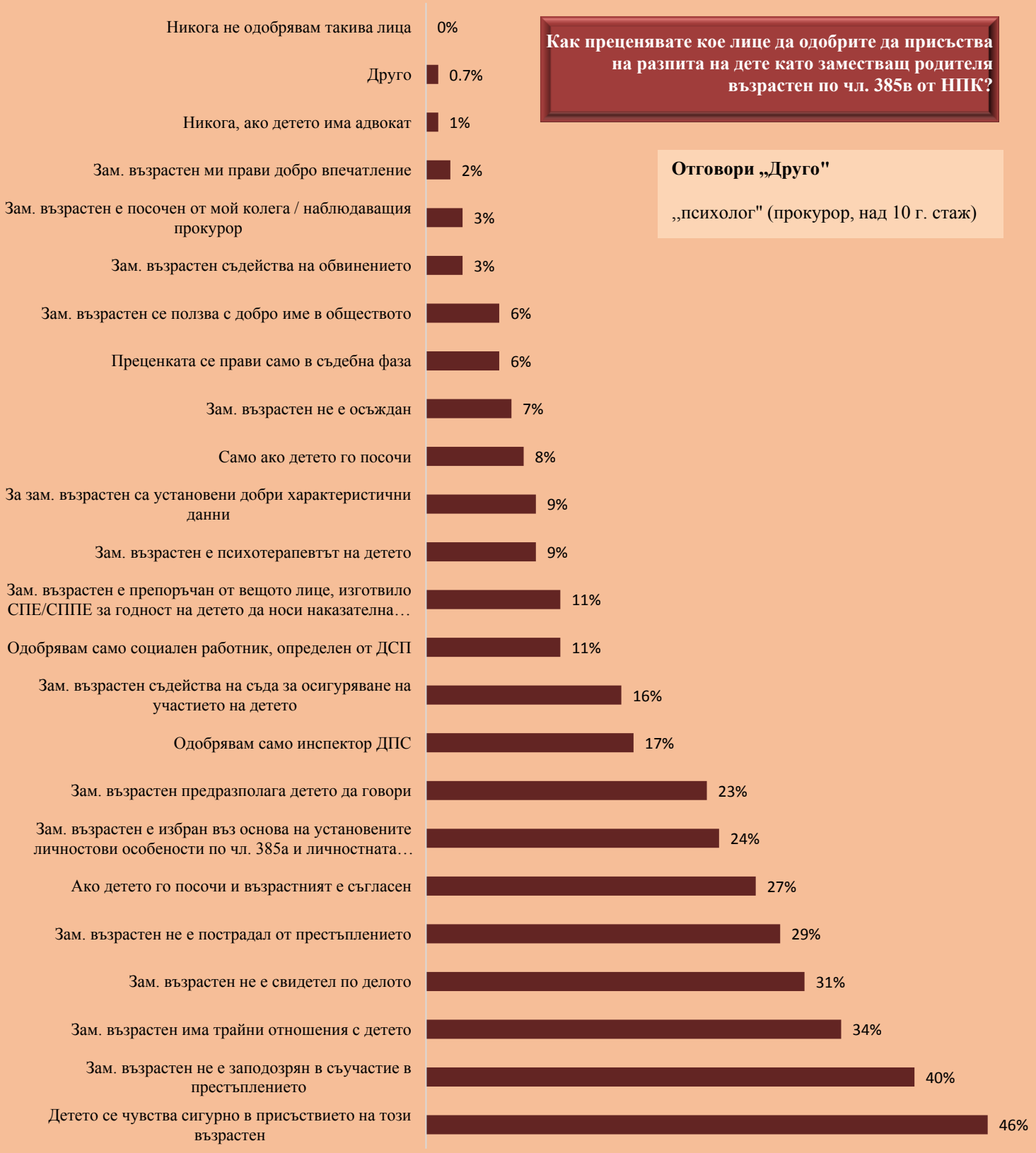
[5] Този отговор е подчертано популярен сред респондентите от женски пол.

- препоръка от лица, различни от детето, вкл. вещи лица, колеги и ръководители на разпитващия;

- поставяне на предварителни ограничителни изисквания към заместващия възрастен – чисто съдебно минало, добри характеристични данни, професия (инспектор ДПС, социален работник), наличие на трайни отношения с детето. Тези признаци сами по себе си не са основание за одобряване, нито отсъствието им е пречка, в противен случай законът щеше да има изрична позиция. Така стои въпросът и с отрицателните изисквания – да не е свидетел / пострадал по делото, да не е заинтересован от изхода му, да няма негативни коментари и оценки за него в пресата и социалните мрежи. В конкретни случаи заместващи възрастни, които не отговарят на тези ограничителни изисквания, могат да бъдат полезни, както и обратното. Преценката е строго конкретна и обоснована. Когато разпитващият откаже да одобри заместващия възрастен, той дължи мотиви с какво признаци на това лице препятстват възможността му да окаже на детето подкрепа в дадения случай.

Как преценявате кое лице да одобрите да присъства на разпита на дете като заместващ родителя възрастен по чл. 385в от НПК?

Отговори „Друго"

„психолог" (прокурор, над 10 г. стаж)

Изключително порочна и негативна практика е в производството да бъде въвличан психотерапевт на детето в качество, различно от свидетел. Това лице не може да бъде вещо лице по СПЕ/СППЕ на детето, нито да встъпва като заместващ възрастен или подкрепящ професионалист. Това не само е нарушение на етичните правила на професията му и на терапевтичните отношения, но и винаги пряко вреди на процесуалното поведение на детето, въвеждайки терапевтични елементи в него, характерни с откритост, уязвимост и доверие, които не са характерни за отношенията на обвиняем с разпитващите го държавни органи. Принципът важи и по отношение на възрастните, както и по отношение на пострадалите.

Предпочитанията към ИДПС / социален работник, одобрен от ДСП, отклоняват института от автентичния му смисъл. Заместващият възрастен замества родител и се избира на лични основания, нормално от детето. Също както и родителят, така и това лице не може да бъде по принцип замествано от лица, които имат неутрална професионална роля на собствено професионално основание.

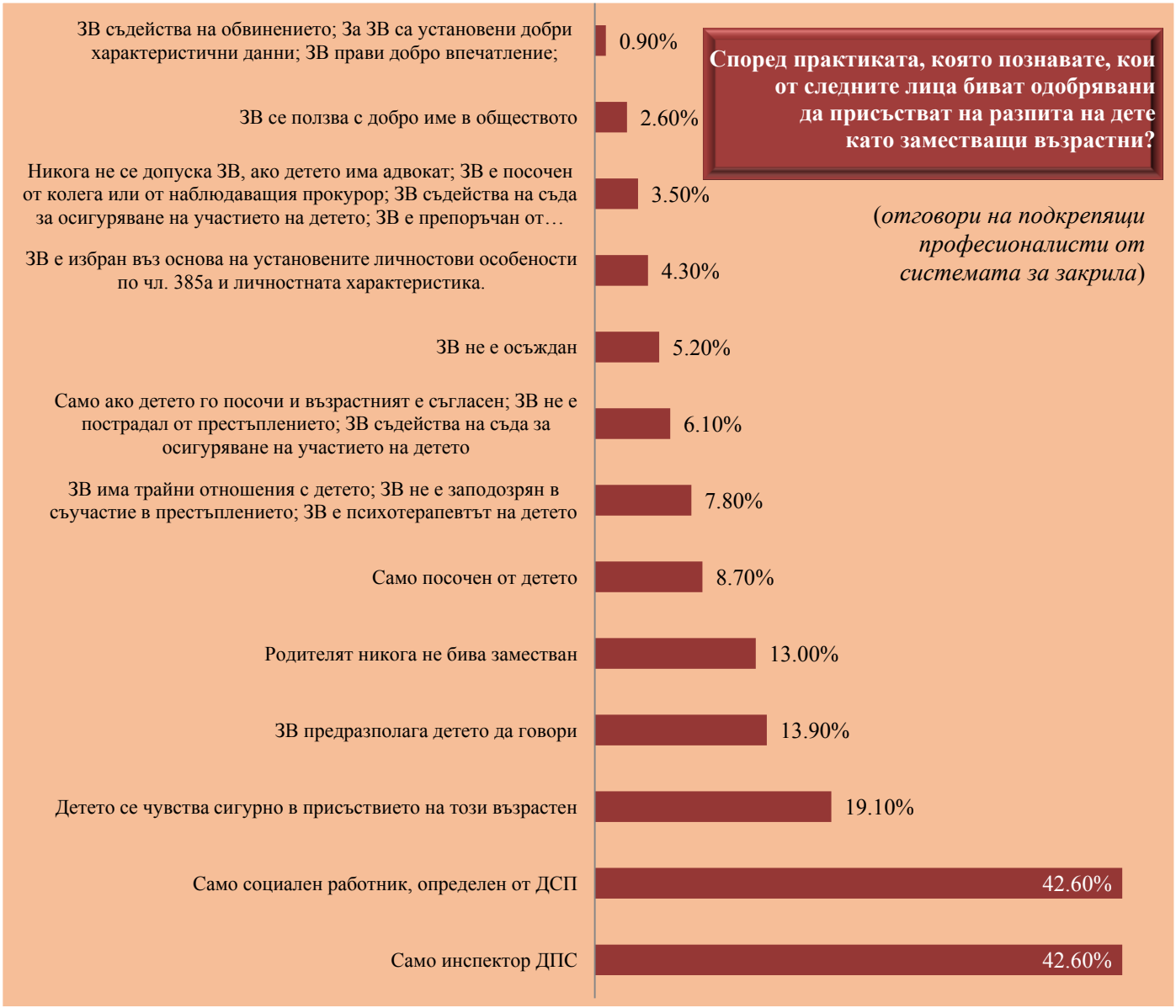
- процесуално сътрудничество. Предразполагането на детето да говори застрашава правото му да не дава обяснения и свободата му от самообвинение. Оказването на съдействие за явяването на детето пред съд е отговорност на държавни органи, а не на заместващия възрастен. Такива признаци на заместващия възрастен са основания за недопускане, а не за одобряване.

Преценката се прави и в двете фази на производството, а не само в съдебната.

Отговорите на подкрепящите професионалисти, които имат контакт с наказателната система, обаче дават по-различна картина. Според тях системата отдава решително предимство на инспекторите ДПС и одобрените от ДСП социални работници, когато одобрява заместващи възрастни. Едва ли може разумно да се предполага, че в мнозинството от случаите детето е посочило тъкмо такива лица или усилията на разпитващия орган да идентифицира подходящ възрастен са били неуспешни и е прибягнал до намесата на ДСП.

Масовостта на последната хипотеза, замислена от законодателя като крайна мярка (чл. 385б, ал. 3 НПК), говори по-скоро за пасивност на разпитващия орган. Одобряването на ИДПС и на социални работници за заместващи възрастни очертава негативна тенденция на изначално пренебрегване на мнението на детето и неизползване на правомощията на разпитващия орган по чл. 385б, ал. 2 НПК, водеща до стесняване и

подмяна на автентичното съдържание и цели на института. Заместващият възрастен по замисъл е близък и доверен на детето на лично основание, а не държавен служител, комуто разпитващият има доверие поради формалната му професионална роля.

Германия

Още при първия контакт на разследващите органи с детето носителят на родителска отговорност се уведомява незабавно и му се дава възможност да участва във всички последващи действия с участие на детето. Това лице може да откаже, тъй като това участие е негово право, вкл. след разговор с детето. Пропускът по време на разследването родителят да бъде уведомен или да му се предостави възможност да участва води до пълна недопустимост на доказателствения материал, събран при разпита на детето или другите действия по разследване, протекли без родителско участие. Ако обаче пропускът е допуснат в съдебната фаза, той не се отразява на валидността на доказателствения материал.

Детето няма права да се противопостави на участието на родителя. Това е възможно само по решение на компетентния орган при данни, че носителят на родителска отговорност не би действал в най-добрия интерес на детето, вкл. при данни за противоречиви интереси, съпричастност към престъплението и др. Тогава семейният съд назначава на детето особен представител (педагог или адвокат). В тези случаи родителят може да не участва в съответните производствени действия, но може и да участва.

При данни, че родителят упражнява домашно или друго насилие над детето, незабавно се сезират службите за закрила на детето за предприемане на мерки. Въпросът винаги е относим към наказателното производство, тъй като наказателната отговорност на непълнолетните се счита обусловена от техните образователни и възпитателни потребности.

Гърция

Правото на детето носителят на родителски права да бъде информиран и да го придружава в наказателния процес при определени условия е въведено в националното право през 2020 със Закон № 4689/2020, с който е транспонирана Директива 2016/800. Съответни разпоредби са въведени и в НПК.

Преди тези изменения родителите не са били допускани до участие в разпит[6]. Според чл. 14 Закон № 4689/2020 детето има право да бъде придружавано от носителя на

[6] **ICF GHK** Study on Children's Involvement in Judicial Proceedings – Contextual Overview for the Criminal Justice Phase – Greece, June 2013, European Union 2013.

родителска отговорност във всички етапи от наказателното производство, освен ако това не противоречи на неговия най-добър интерес

Съгласно Гражданския кодекс на Гърция родителската отговорност включва процесуалното представителство на детето пред съд. Поради това носителите на тази отговорност и техните представители могат да участват в наказателното производство, в което детето е обвиняем или заподозрян. Ако те не могат или не желаят да изпълняват родителските си отговорности, съдът назначава попечител, обикновено измежду най-близките роднини. Освен родителите, в наказателното производство могат да участват при определени условия и други роднини на детето, неговият психолог или психиатър, представители на системата за закрила и в редки случаи – педагог. Обичайната практика обаче е, че участието на адвокат е достатъчно и ако детето има такъв, личното участие на родител не е задължително (той може да бъде представляван от адвокат), освен ако не е свидетел[7]. Участието на адвокат в съдебното производство е задължително, ако обвинението е за престъпление, което би било тежко, ако бе извършено от пълнолетен.

По закон, при задържане на детето и преди разпит за това своевременно се уведомява носителят на родителска отговорност, освен ако това не противоречи на най-добрия интерес на детето. В този случай се уведомява друг възрастен или отделите за закрила на детето. Липсва официална информация дали полицията изпълнява добросъвестно тези си задължения и доколко изчаква родителя, преди да пристъпи към разпит. Според полицейски източници, ако родителят не се яви в разумен срок или не може да бъде открит, разпитът се провежда без него[8].

Исландия

Наказателноотговорни са децата, навършили 15-годишна възраст. Родителите никога не се допускат до техния разпит в качеството им на заподозрени или обвиняеми в извършено престъпление. В тази правна система се приема, че родителското присъствие винаги уврежда процесуалното поведение на детето, тъй като неизбежно оказва нравствено, емоционално или психично влияние. Приема се, че правата на детето са

[7] Според чл. 222 НПК-Гърция, родителите, прародителите и братята и сестрите на обвиняем непълнолетен са длъжни да свидетелстват. Теорията обосновава това задължение с цел на закона да осигури съдействието им за ресоциализацията на детето. **Euaggelatos**, **Nikos**. Juvenile Criminal Law, 2023, pp. 106-107.

[8] **UNICEF Greece**. Assessment of the Child Friendliness of the Justice System in Greece, 2023, pp. 42.

осигурени от участието на подкрепящи професионалисти, които не са заинтересовани от изхода на делото – адвокат винаги и представител на системата за закрила на детето, ако обвинението е за тежко престъпление и ако тези лица преценят да участват. Ако детето възрази на участието на конкретен представител на закрилата, той се сменя с друг.

Ако родител отказва детето му да бъде разпитано в негово отсъствие, съдът назначава *ad hoc* законен представител, който да охранява правата на детето по този въпрос.

Из интервю със специализиран прокурор от Исландия:

„Преди години при разпит на 17-годишен заподозрян в изнасилване полицията погрешно бе допуснала майката да участва. Разпитът бе опорочен от нейната настъпателна и постоянна намеса, изразяваща се в прекъсване и разпри с разпитващия, забрани синът ѝ да говори, отричане на обвиненията“.

Португалия

Участието на родител не е задължително. На всеки етап от наказателното производство непълнолетният обвиняем има право да бъде придружаван от носителя на родителска отговорност, освен ако съответният орган прецени, че това не е в негов интерес или противоречи на нуждите на делото (чл. 45, ал. 2, б. „е“ от Закона за защита на деца и младежи в риск).

Когато детето желае родителят да участва, но последният не може или не желае, това обстоятелство следва да бъде категорично установено и обосновано. Във всички случаи, в които родителят не участва, на разпита присъства социален работник или психолог, който следва да оказва емоционална подкрепа на детето. Системата не предвижда възможност за участие на заместващ възрастен.

Ако интересите на детето и родителя са противоречиви, съдът назначава особен представител.

Румъния

Призоваването на родителя за съдебно заседание или разпит на детето, е задължително. Съответният орган следва да докаже, че е изпълнил задължението си да го призове или че той е недостъпен (неоткриваем). Нарушението на това правило има за последица недействителност на проведените процесуални действия, ако бъде доказано, че е засегнало права на страна в производството.

Законът определя задължителна последователност на призоваването с предимство на родителя / заместващия възрастен, след тях други законни представители и настойници и последни са лицата, които полагат фактически грижи за детето. Неучастието на редовно призованите лица не препятства хода на производството.

Призоваването на родителя не е задължително, когато се провеждат други следствени действия с участието на детето. Той се призовава, ако съответният орган прецени, че родителското участие е в най-добрия интерес на детето и няма да навреди на производството.

Ако носителят на родителска отговорност не може да бъде намерен или участието му не би било в интерес на детето или на наказателното производство, той се замества с друг „подходящ“ възрастен, посочен от детето и одобрен от съда. Ако детето не посочи такъв възрастен или посоченият не бъде одобрен, съдът определя друг възрастен, като се ръководи от най-добрия интерес на детето. Този режим се прилага независимо във всички фази на процеса и независимо кой е разпитващият орган. Когато бъде одобрен заместващ възрастен, той се призовава за участие в производството. Институтът на заместващия възрастен се прилага, когато участието на родителя вреди на най-добрия интерес на детето. Практиката клони към разбирането, че хипотезата е налице най-вече когато родителят не е в състояние да окаже помощ и подкрепа на детето, а вместо това упражнява негативно влияние върху него.

Когато детето и родителят имат противоречиви интереси и съдът прецени, че те са пречка родителят да подкрепя детето си, той му назначава особен представител, който заедно със социалния работник да го подкрепя в производството.

Обстоятелства, свързани със семейната обстановка и родителя, вкл. домашно насилие, злоупотреба с алкохол и др., не водят до недопускане на родителя, освен ако се установи пряка връзка между тях и извършеното престъпление.

Ако детето желае да сключи споразумение, то трябва да получи съгласието на носителя на родителска отговорност.

2.2. ПОДКРЕПЯЩИ СПЕЦИАЛИСТИ, НЕЗАИНТЕРЕСОВАНИ ОТ ИЗХОДА НА ДЕЛОТО

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 388 НПК	(1) Когато е необходимо, на разпита **участва** педагог, психолог, лекар, притежаващ подходяща специалност, или друг специалист. (3) С разрешение на разследващия орган лицата по ал. 1 ... могат да поставят въпроси на непълнолетния обвиняем. Те имат право да се запознаят с протокола за разпит и да направят бележки по точността и пълнотата на записаното в него.
Чл. 391, ал. 3 НПК	По преценка на съда ... в съдебното заседание могат да бъдат поканени представители на учебното заведение, в което той [*непълнолетният*] учи, както и инспектор при детска педагогическа стая.

Институтът на участие на подходящо квалифициран неутрален специалист (педагог, психолог, лекар или друг) в разпита на непълнолетен обвиняем е традиционен за националните правни системи на държавите в Европа. У нас следите му в съдебната практика са от 40-те години на миналия век, а историята на нормативната му уредба започва с НПК от 1974 г.[1] Той принадлежи към **незадължителните способи за адаптация на наказателната процедура към обусловените от възрастта на разпитвания особености**. **Предназначението** му е да улесни страните, като фактически повиши ефективността и взаимното разбирателство в комуникацията между тях чрез използване на неюридически знания и умения. Той допринася за обезпечаване на спокойна, сигурна и предсказуема за детето обстановка, разбираемост за него на задаваните въпроси и правилно протоколиране и разбираемост за разпитващия на даваните отговори. Така се благоприятства както спазването и пълноценното упражняване на правата на детето, така и интересите на правосъдието от разкриване и правилно документиране на обективната истина. Поради това участието на тези специалисти има статус на процесуална гаранция за правата на обвиняемия.

Неутралните специалисти имат **собствена роля и принос в производството**. Те не заместват и не могат да бъдат заместени или компенсирани от адвокат, носител на

[1] Повече за института у **Бележков, Боян**. Педагогът и психологът по делата за престъпления, извършени от непълнолетни. В: сп. Адвокатски преглед, бр. 9/2017 г., с.14-23, както и **Андреева, Мирела.** Специфики на разпита на деца, жертви на сексуални престъпления. В: сб. „Национална конференция по повод 110 години от рождението на проф. д-р Иван Ненов и 90 години от рождението на проф. д-р Цеко Цеков“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2023.

родителска отговорност, ИДПС. За разлика от родителя / заместващия възрастен, които „придружават“ детето и „присъстват“ на разпита му, както и от лицата по чл. 391, ал. 3, които съдът може да покани да присъстват в съдебното заседание, специалистът „участва“ активно в него, като подкрепя взаимодействието на страните при протичането му. За разлика от вещото лице, той не изготвя заключение по предварително зададени въпроси и не дава показания като експерт[2], а мнението му по време на разпита няма правната стойност на експертиза и не води до отпадане на евентуално възникналите основания за назначаването на такава. Неутралният специалист има **собствено процесуално качество** на самостоятелен участник в производството, който подпомага държавата чрез своите специални знания[3] и не може да бъде разпитван като свидетел, нито назначаван за вещо лице.

Преценката дали и какъв специалист да бъде привлечен принадлежи на разпитващия орган, който може да възложи на това лице и конкретни задачи за съдействие в хода на разпита, които не нарушават независимостта на професионалната преценка на специалиста. В практиката се очертават следните работни критерии:

- **педагог** е подходящ, когато от значение са личностни особености на обвиняемия като степен на развитие и образованост, поведенчески стереотип, комуникационен стил, навици, нагласи и интереси, влияние на семейство и приятелска среда;

- **психолог** е подходящ, когато детето е по-маловръстно и/или от значение са психологични особености и състояния като емоционална нестабилност, когнитивни нарушения, състояние на силна травма, забавено развитие и други, за приспособяването на разпита към които педагогическите похвати не са достатъчни или адекватни; когато се налага преценка за противоречие на интересите между детето и родителите, за недопускане на родител, за избор на заместващ възрастен и др.

В допълнение е подходящо специалистът да има опит в детската и семейната психология, вкл. работа с посттравматични състояния, справяне с конфликти и др.[4]

[2] **Решение № 327/1982 г.на II н.о. на ВС**.

[3] Вж. **Бележков, Боян**. Пак там, с.22 и цитираната литература.

[4] Вж. **Андреева, Мирела**. Пак там.

Уредбата на института продължава да страда от празноти относно задължението на специалиста за явяване на разпита, за който е призован, за запазване на поверителността на информацията, която е узнал, за процесуален неутралитет и безпристрастност при изпълнението на задълженията, за отговорност при вредоносни нарушения, права и задължения за запознаване със събраните по делото материали с оглед подготовката за разпита и др. По тези въпроси практиката е противоречива.

Осигуряването на подкрепящ специалист при всеки разпит на непълнолетен обвиняем не е задължително, но **неосигуряването му при наличие на доказана необходимост би могло да увреди правото на защита и да се отрази на разкриването на обективната истина**. Поради това следва да се подкрепи препоръката тези лица да се използват като стандартна практика по дела с ненавършили 16 години обвиняеми[5] и с непълнолетни с несвързани с възрастта уязвимости. Положителна е и традиционната практика у нас **подкрепящите специалисти да се използват и в двете фази на процеса**[6].

Германия

В съдебната си фаза производството задължително протича с участието на представители на службата за подпомагане на детските съдилища, в която работят специализирани педагози и която е част от системата за закрила на детето. Тяхното участие в досъдебното производство не е задължително и обичайно в действията по разследване не участват педагози, психолози, социални работници и др., въпреки че службите за закрила задължително се уведомяват за случая.

Гърция

В наказателното производство срещу непълнолетен обвиняем е допустимо участието на детски психолог или психиатър, а в редки случаи – и на педагог. Отделно от тях могат да участват социални работници от службите по закрила и инспектори ДПС (личностната характеристика се изготвя от такъв инспектор). Липсват подробни правила, които да уреждат специфичните роли на всеки от тези участници, чието участие не е

[5] Пак там.

[6] **ППВС № 6/1975 г.**

задължително с изключение на присъствието на инспектор ДПС в съдебното заседание[7]. В практиката се приема, че в останалите случаи наличието на адвокат по начало е достатъчно.

Исландия

Когато детето е обвинено в тежко престъпление, за това се уведомяват службите за закрила на детето и обичайно те изпращат представител, който придружава детето в процесуалните и следствени действия с негово участие, вкл. при разпит, до навършване на пълнолетие. Това участие не е задължително. Ако детето се противопоставя, а службата счита, че е в негов интерес нейн представител да участва, се търси служител, когото детето да одобри.

Португалия

Законодателството въвежда общо изискване правните процедури с участие на дете да протичат по начин, който им позволява да се изразяват и който им причинява притеснения в най-малка степен. **Децата имат право да бъдат подпомагани от психиатър или психолог, когато изрично желаят това, с цел да се прецени необходимостта от назначаване на особен законен представител** (чл. 45, ал. 2, б. „г“ „Права на детето“ от Закона за защита на деца и младежи в риск). Участието на такива специалисти при разпит на обвиняем не е задължително, не е стандартна практика и зависи от преценката на разпитващия.

Румъния

За всички съдебни заседания и разпити на непълнолетен обвиняем разследващият орган е длъжен да призове представител от местните отдели по закрила на детето, докато за други действия по разследването може да направи това по своя преценка. В съдебната фаза съдът задължително ги призовава и те могат да правят препоръки и да задават въпроси. Участието на тези лица в никоя фаза на процеса не е задължително.

[7] Инспекторът дава препоръки по приложението на наложените мерки, ако обвиняемият бъде признат за виновен. Практиката среща затруднения в осигуряването на такива участници в провинциалните съдилища поради слаба кадрова обезпеченост на съответните служби. **Kosmatos**, **Konstantinos.** The Role of Juvenile Probation Officers in the Criminal Trial of Juveniles. In: The Art of Crime 11/2018. **Euaggelatos**, **Nikos**. Juvenile Criminal Law, 2023, pp. 176-180. Вж. още **Решение по н.о.х.д. № 3/2017 г. на Детски съд в Агринио**.

2.3. ПРАВО НА АДВОКАТСКА ЗАЩИТА. ПРАВО НА ПРАВНА ПОМОЩ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 40, ал. 2, б.„б“, т. ii КПД	б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните гаранции: ii) да получи правна или друга подходяща помощ в подготовката и представянето на неговата защита;
Чл. 6 Директива 2016/800	1. Децата, които са заподозрени или обвинени в рамките на наказателното производство, имат право на достъп до адвокат в съответствие с Директива 2013/48/ЕС. Нищо в настоящата директива, по-специално в настоящия член, не засяга това право. 2. Държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита в съответствие с настоящия член, за да им се даде възможност да упражнят ефективно правото си на защита. 3. Държавите членки гарантират, че децата получават адвокатска защита **без неоправдано забавяне, след като бъдат уведомени, че са заподозрени или обвиняеми**. При всички случаи децата трябва да се ползват от адвокатска защита, считано от настъпването на по-ранното от следните събития: а) **преди да бъдат разпитани** от полицията или от друг правоохранителен орган, или от съдебен орган; б) при извършването на **следствено действие или на друго действие по събиране на доказателства** от страна на разследващите или на други компетентни органи съгласно параграф 4, буква в); в) без неоправдано забавяне след **задържането** им; г) когато са **призовани да се явят пред съд**, компетентен по наказателни дела — своевременно преди явяването им пред този съд. 4. Адвокатската защита включва следното: а) държавите членки гарантират, че децата имат правото да се **срещат насаме** и да **осъществяват връзка** с представляващия ги адвокат, включително преди разпита от полицията или от друг правоохранителен орган, или от съдебен орган; б) държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита по време на разпита им и че адвокатът може да взема **ефективно участие** по време на разпита. Това участие се осъществява в съответствие с процедурите по националното право, при условие че тези процедури не засягат ефективното упражняване или същността на посоченото право. Когато адвокат взема участие по време на разпит, обстоятелството, че той е взел участие, се отбелязва при използване на процедурите за протоколиране съгласно националното право; в) държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита най-малко по време на следните следствени действия или действия по събиране на доказателства, когато тези действия са предвидени в националното право и ако заподозреният или обвиняемият е длъжен да присъства на въпросното действие или му е разрешено такова присъствие: i) **разпознаване**; ii) **очна ставка**; iii) възстановка на местопрестъплението (**следствен експеримент**). 5. Държавите членки зачитат **поверителността** на комуникацията между детето и неговия адвокат при упражняването на предвиденото в настоящата директива право на адвокатска защита. Тази комуникация включва срещи, кореспонденция, телефонни разговори и други разрешени съгласно националното право форми на комуникация. 6. При условие че се спазва правото на справедлив съдебен процес, държавите членки могат да предвидят дерогация от параграф 3, когато адвокатската защита е непропорционална предвид обстоятелствата по делото, като се отчитат тежестта на престъплението, в което е обвинено или заподозряно детето, сложността на делото и мерките, които могат да се предприемат по отношение на такова престъпление, като се приема, че **най-добрият интерес на детето е винаги от първостепенно значение**. При всички случаи държавите членки гарантират, че децата се ползват от адвокатска защита:

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 6 Директива 2016/800	а) когато се явяват пред компетентен съд или съдия с оглед вземане на решение относно задържане под стража на всеки етап на производството, попадащ в обхвата на настоящата директива; както и б) по време на задържането. Държавите членки гарантират също така, че с присъдата **не се налага наказание лишаване от свобода, освен ако детето не се е ползвало от адвокатска защита** по такъв начин, че да му се осигури възможност за ефективно упражняване на правото на защита, и при всички случаи — по време на съдебните заседания в съдебната фаза на производството. 7. Когато съгласно настоящия член детето трябва да получи адвокатска защита, но **адвокат не присъства, компетентните органи отлагат** разпита на детето или другите следствени действия или действия по събиране на доказателства, предвидени в параграф 4, буква в), за разумен срок, за да осигурят възможност за явяването на адвоката, или когато детето не е посочило адвокат, за осигуряването на такъв за детето. 8. При изключителни обстоятелства и само в досъдебната фаза държавите членки могат да използват временна дерогация от прилагането на правата, предвидени в параграф 3, доколкото това е обосновано предвид конкретните обстоятелства по делото от една или повече от следните наложителни причини: а) когато е налице неотложна необходимост да се предотвратят тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата неприкосновеност на дадено лице; б) когато се налага разследващите органи да предприемат незабавни действия, за да се предотврати сериозно възпрепятстване на наказателното производство във връзка с тежко престъпление. Държавите членки гарантират, че при прилагане на настоящия параграф компетентните органи отчитат най-добрия интерес на детето. Решение да се проведе разпит в отсъствието на адвокат съгласно настоящия параграф може да бъде взето единствено за всеки отделен случай от съдебен орган или от друг компетентен орган, при условие че върху решението може да бъде упражнен съдебен контрол.
Чл. 18 Директива 2016/800	Държавите членки гарантират, че националното право относно правната помощ гарантира **ефективно упражняване** на правото на адвокатска защита съгласно член 6.
Насоки № 37, № 38 и № 43, Риядски правила	37. Децата следва да имат **правото на свой собствен правен съветник и представител**, действащи от тяхно име, в производства, в които **има или би могло да има конфликт на интереси между детето и родителите или други засегнати страни**. 38. Децата следва да имат достъп до безплатна правна помощ **при същите или при по-благоприятни условия** както възрастните. 43. Следва да се гарантират адекватното представителство и правото на децата да бъдат представлявани **независимо от своите родители**, особено в производства, в които предполагаемите нарушители са родители, членове на семейството или лица, полагащи грижи за детето.
Чл. 15, ал. 8 ЗЗДет	Детето има право на правна помощ и жалба във всички производства, засягащи негови права или интереси.
Чл. 94, ал. 1, т. 1 и 6, ал. 3 НПК	(1) Участието на защитник в наказателното производство е задължително, когато: 1. обвиняемият е непълнолетен 6. е направено искане по чл. 64 [*за задържане*] или обвиняемият е задържан;
Чл. 96, ал. 1 НПК	Обвиняемият може във всеки момент на производството да се откаже от защитник, освен в случаите на чл. 94, ал. 1, т. 1 - 3 и 6.
Чл. 97 НПК	(1) Защитникът може да участва в наказателното производство от момента на задържането на лицето или на привличането му в качеството на обвиняем. (2) Органът на досъдебното производство е длъжен да разясни на обвиняемия, че има право на защитник, и му осигурява възможност незабавно да се свърже с него. Той не може да извършва

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 97 НПК	никакви действия по разследването и други процесуални действия с участието на обвиняемия, докато не изпълни това си задължение.
Чл. 99 НПК	(1) Защитникът има следните права: да се среща насаме с обвиняемия; да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения; да представя доказателства; да участва в наказателното производство; да прави искания, бележки и възражения и да обжалва актовете на съда и на органите на досъдебното производство, които накърняват правата и законните интереси на обвиняемия. Искания, бележки, възражения, както и обжалване на актовете, които накърняват правата и законните интереси на обвиняемия, могат да бъдат извършвани по електронен път, подписани с квалифициран електронен подпис. Защитникът има право да участва във всички действия по разследването с участие на обвиняемия, като неявяването му не възпрепятства тяхното извършване. (2) Участието на защитника не е пречка обвиняемият да упражнява лично правата си по чл. 55.
Чл. 121, ал. 2 НПК	Свидетелят не може да бъде разпитван относно обстоятелствата, които са му били поверени като защитник или повереник или са му станали известни като преводач при срещите на обвиняемия със защитника.
чл. 129, ал. 1 НПК	В протокола се посочват: ... лицата, които са участвали.
Чл. 219, ал. 7 и 8 НПК	(7) Когато обвиняемият се яви без упълномощен защитник или бъде принудително доведен, разследващият орган извършва действията, за които е призован обвиняемият, като в случаите по чл. 94, ал. 1 му назначава защитник. (8) Разследващият орган не може да извършва действия по разследването с участие на обвиняемия, докато не изпълни задълженията си по ал. 1 - 7.
Чл. 222, ал. 1 и 2 НПК	(1) По преценка на органа на досъдебното производство разпитът се извършва пред съдия от съответния първоинстанционен съд или от първоинстанционния съд, в района на който се извършва действието, с участието на защитник, ако има такъв. ... (2) За разпита по ал. 1 съответният орган осигурява явяването на обвиняемия и на неговия защитник.
Чл. 224 НПК	Когато разпоредбите на този кодекс не предвиждат присъствието на обвиняемия, на неговия защитник или на пострадалия и неговия повереник при извършването на съответни действия по разследването, органът на досъдебното производство може да им разреши да присъстват, ако това няма да затрудни разследването.
чл. 271, ал. 2 т. 3 НПК	(2) Съдебното заседание се отлага, когато не се яви: 3. защитникът, ако не е възможно да бъде заменен с друг, без да се накърни правото на защита на подсъдимия. (3) Ако защитниците са повече от един, неявяването на някой от тях не е основание за отлагане на делото.
Чл. 15, ал. 1 ЗМВР	Дейността по разследване на престъпления се осъществява от разследващи полицаи и други полицейски органи при условията и по реда на НПК.
Чл. 72, ал. 5 ЗМВР	От момента на задържането си лицето има право на защитник, като на задържания се разяснява и правото на отказ от защитник и последиците от него, ...
чл. 21 ЗПП	Видовете правна помощ са: 1. консултация и/или подготовка на документи с оглед на постигане на споразумение преди започване на съдопроизводството или за завеждане на дело, за започване или провеждане на производство за издаване на индивидуален административен акт и/или неговото оспорване по административен ред, включително консултация и/или подготовка на документи по Глава Пета "А", Раздел II; 2. процесуално представителство; 3. представителство в извънсъдебни процедури; 4. представителство при задържане по чл. 72, ал. 1 от ЗМВР....

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
чл. 23 ЗПП	(3) Системата за правна помощ по чл. 21, т. 2 обхваща случаите, при които по силата на закон задължително се предвижда адвокатска защита, резервен защитник или представителство. (2) Системата за правна помощ обхваща и случаите, когато обвиняемият, подсъдимият или страната по наказателно ... дело не разполага със средства за заплащане на адвокат, желае да има такъв и интересите на правосъдието изискват това. В тези случаи лицето не дължи възстановяване на разноските за предоставената правна помощ. (5) По наказателни дела преценката, че обвиняемият или подсъдимият няма средства за заплащане на адвокатско възнаграждение, се извършва от органа, който ръководи процесуалните действия, въз основа на служебно установеното имуществено състояние на лицето по конкретното дело и на обстоятелствата по ал. 3, т. 1, 3, 4, 5, 6 и 7 [*доходите на лицето или на неговото семейство, семейното положение; здравословното състояние; трудовата заетост; възрастта*].
чл. 28 ЗПП	(1) В неотложни случаи по дела за мерки за процесуална принуда и разпити пред съдия в досъдебното производство, както и при бързо производство по Наказателно-процесуалния кодекс и при производство по Закона за здравето и по Закона за закрила на детето секретарят на адвокатския съвет определя дежурен адвокат, ако лицето не си е упълномощило защитник. (2) Дежурен адвокат се определя по реда на ал. 1 и на задържания в случаите по чл. 72, ал. 1 от ЗМВР, по чл. 16а от ЗМ, по чл. 13 от ЗВП и по чл. 124б, ал. 1 от ЗДАНС, когато сам не може да упълномощи адвокат.
чл. 76, ал. 2 и 3 ЗИНЗС	(2) Лишените от свобода могат да бъдат консултирани от адвокат по свой избор. Те могат да се срещат с адвокатите насаме, по всяко време на денонощието да си кореспондират без ограничение и да ползват телефонна връзка по всяко време през деня. (3) Срещите на лишените от свобода с адвокати могат да бъдат наблюдавани, но разговорите им не могат да бъдат слушани и записвани.
чл. 254 ЗИНЗС	(1) Обвиняемите и подсъдимите имат право на среща със своя защитник незабавно след задържането им. (2) По време на срещите със защитника обвиняемите и подсъдимите могат да предават или да получават само писмени материали във връзка с делото, съдържанието на които не подлежи на проверка. (3) Срещите на обвиняемите и подсъдимите с адвокати, защитници и повереници се извършват насаме. Те могат да бъдат наблюдавани, но разговорите им не могат да бъдат слушани и записвани.
чл. 256, ал. 2 ЗИНЗС	(2) Кореспонденцията на обвиняемите и подсъдимите не подлежи на проверка от администрацията.

Общите стандарти за правото на достъп до адвокатска помощ и до правната помощ съгласно чл. 6 ЕКПЧ, Директива 2013/48 (чийто чл. 13 изрично изисква съобразяване с „особените нужди на уязвими заподозрени и обвиняеми“, в това число непълнолетни), Хартата на правата на ЕС и др. следва да бъдат спазени, тъй като правата на непълнолетните обвиняеми и задържани ги надграждат. **Директивните стандарти не са пълноценно транспонирани**, вкл. общите, поради отсъствието на фигурата на заподозрян в НПК, което не позволява на държавата да гарантира спазването на правата по отношение на фактически разследвани лица, които не са нито задържани,

нито обвиняеми – например, при извънпроцесуални полицейски беседи. У нас нормативният режим ги осигурява само по отношение на задържани и обвиняеми[1].

В наказателното производство държавата, вкл. органите на разследването и на държавното обвинение, имат задължения по осигуряване на ефективна адвокатска защита на непълнолетния обвиняем или задържан, което включва и задължения за компетентния орган да следи за качеството на защита и след встъпването на защитник.

Известни практически усложнения възникват при **конфликт между непълнолетния и неговите родители при упълномощаване на избран от тях защитник**, когото детето не желае, а вместо него желае друг адвокат или служебен защитник.

Първо, при преценка кой адвокат да бъде в крайна сметка допуснат, следва да се съобразява възрастта, тъй като **процесуалната дееспособност на непълнолетните по Закона за лицата и семейството** се променя с навършване на 16-годишна възраст. Въпреки някои разногласия в науката относно правото на непълнолетния сам да упълномощава адвокат без съдействието на носител на родителска отговорност[2], в практиката личното и самостоятелно упълномощаване от детето се приема са действително, в какъвто смисъл са Насоки № 37 и № 43 от Риядските правила. Тъкмо поради това конфликтът с родителите при упълномощаването създава усложнения.

[1] Несъответствие се установява и относно чл. 7 Директива 2016/1919 (общ стандарт за качеството на правната помощ) поради недостига на финансови и образователни гаранции за наличието на достатъчен брой професионално подготвени и мотивирани служебни защитници. Вж. **Pushkarova, Iva**. Compliance Assessment Of Measures Of Member States To Transpose Directive (Eu) 2016/1919 On Legal Aid For Suspects And Accused Persons In Criminal Proceedings And For Requested Persons In European Arrest Warrant Proceedings. Bulgaria Country Report. European Commission. 2020-2021 (accessible upon request).

[2] Вж. коментара у **Бележков, Боян**. Защитникът в наказателното производство по делата за престъпления, извършени от непълнолетни. В: сп. Адвокатски преглед, бр. 6-7/2018 г., с. 45 и сл. Авторът обосновава извод за пълна дееспособност на детето да упълномощава своя защитник.

Второ, следва да се прецени има ли **противоречие в интересите** между родителите и обвиняемия, в който случай волята на родителите следва да остане без уважение.

Трето, държавният орган дължи **усилия за съгласуване на позициите**, ако между страните липсват противоречиви интереси, вкл. в рамките на задълженията му по осигуряване на ефективна защита – особено когато е служебно назначена - и по разясняване на правата на защита и на правна помощ и на последиците от предпочитане на служебен или на упълномощен защитник в конкретния случай.

Четвърто, при равни други условия критерий за разрешаване на противоречието би следвало да бъдат **волята на детето като обвиняем**, който лично ще носи последиците от решението[3]. Този критерий може да бъде преодолян само от **най-добрия интерес на детето**, ако е очевидно противоречието му с волята на непълнолетния (например, мотивите за отхвърляне на избрания от родителите са резултат единствено на тийнейджърски бунт).

Из практиката на ЕСПЧ:

Жалбоподателят Адамкиевич (15 г.) бил арестуван на 04.12.1997 г. и отведен в полицейското управление за разпит във връзка с убийството на 12-годишно момче. В последвалия 5-часов разпит той първо отрекъл съпричастност, впоследствие признал да е удушил детето с въже. Детският съд постановил задържане в поправителен дом и назначил адвокат, който направил три неуспешни опита за среща с клиента си. В последвалия разпит пред детския съдия, проведен без адвокат, обвиняемият заявил, че поддържа обясненията си. Първата среща с адвоката, който разяснил на обвиняемия правото му да мълчи и да не се уличава, била проведена 6 седмици по-късно. След нея момчето било разпитвано още два пъти от същия детски съдия, все без адвокат, като в първия разпит отново потвърдило обясненията си, а при втория отказало да говори. През октомври 1998 г. било осъдено на 6 години лишаване от свобода, като решаващият съдия бил същият, който го разпитвал на досъдебното производство. Въззивната и касационната инстанция отхвърлили жалбите за допуснати съществени процесуални нарушения.

ЕСПЧ установил нарушение на чл. 6, ал. 3, б.„в“, вр. с чл. 6, ал. 1 ЕКПЧ, като препотвърдил, че в производства срещу непълнолетен обвиняем съдът има позитивни задължения да действа с оглед най-добрия интерес на детето, като съобразява неговата възраст, степен на зрялост, интелектуални и емоционални годности, както и да насърчава участието му в производството.

ЕСПЧ, Дело *Adamkiewicz v. Poland*, Жалба № 54729, 2000 г.

Тези два критерия са посочени като водещи и в отговорите на респондентите, но в принципната хипотеза водещата позиция би следвало да бъде волята на детето.

[3] В тази посока **Чинова, Маргарита**. Особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни. Автореферат. 1985 г., с. 56.

3. ПРАВО НА ИНФОРМАЦИЯ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 6, ал. 3, б.„а“ ЕКПЧ	Всяко лице, обвинено в криминално престъпление, има в частност следните права: а) да бъде **незабавно и в подробности информирано за характера и причините за обвинението** срещу него на разбираем за него език;
Чл. 40, ал. 2, б. „б“, т. ii КПД	2. За тази цел и зачитайки съответните разпоредби на международните документи, държавите - страни по Конвенцията, по-специално осигуряват б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните гаранции (ii) да бъде **информирано незабавно и пряко за обвиненията против него**
Чл. 4 Директива 2016/800	1. Държавите членки гарантират, че когато децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, те се уведомяват незабавно за правата им в съответствие с Директива 2012/13/ЕС и за общите аспекти, свързани с хода на производството. Държавите членки също така гарантират, че децата са уведомени за правата, предвидени в настоящата директива. Тази информация се предоставя, както следва: а) незабавно след като децата са уведомени, че са заподозрени или обвиняеми, по отношение на: i) правото на носителя на родителска отговорност да бъде информиран, предвидено в член 5; ii) правото на адвокатска защита, предвидено в член 6; iii) правото на неприкосновеност на личния живот, предвидено в член 14; iv) правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на етапите на производството, различни от съдебните заседания, предвидено в член 15, параграф 4; v) правото на правна помощ, предвидено в член 18; б) на най-ранния подходящ етап на производството - по отношение на: i) правото на личностна характеристика, предвидено в член 7; ii) правото на медицински преглед, включително правото на медицинска помощ, предвидено в член 8; iii) правото на ограничаване на задържането и на прилагане на алтернативни мерки, включително правото на периодичен контрол на задържането под стража, съгласно предвиденото в членове 10 и 11; iv) правото да бъдат придружавани от носителя на родителска отговорност по време на съдебните заседания, предвидено в член 15, параграф 1; v) правото на лично явяване в съдебното производство, предвидено в член 16; vi) правото на достъп до ефективни правни средства за защита, предвидено в член 19; в) при задържането — по отношение на правото на специално отношение по време на задържането, предвидено в член 12. 2. Държавите членки гарантират, че информацията, посочена в параграф 1, се предоставя писмено, устно или и по двата начина, на прост и достъпен език и че предоставената информация се записва при използване на процедурите за протоколиране в съответствие с националното право. 3. Когато на деца се предоставя декларацията за правата съгласно Директива 2012/13/ЕС, държавите членки гарантират, че посочената декларация съдържа препратка към правата им по настоящата директива.
Чл. 3 Директива 2012/13	1. Държавите-членки гарантират, че на заподозрените лица или обвиняемите се предоставя незабавно информация относно най-малко следните процесуални права, както се прилагат съгласно националното право, с цел да се позволи ефективното им упражняване: а) правото на достъп до адвокат; б) всяко право на безплатна правна консултация и условията за нейното получаване; в) правото на информация относно обвинението в съответствие с член 6;

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 3 Директива 2012/13	г) правото на устен и писмен превод; д) правото да запазят мълчание. 2. Държавите-членки гарантират, че информацията, предвидена в параграф 1, се предоставя устно или писмено, на прост и достъпен език, като се отчитат специфичните потребности на заподозрени лица или обвиняеми в уязвимо положение.
Чл. 15, ал. 3 НПК	Съдът, прокурорът и разследващите органи разясняват на лицата по ал. 2 [*обвиняемия и другите лица, които участват в наказателното производство*] техните процесуални права и им осигуряват възможност да ги упражняват.
Чл. 55, ал. 1, 2 и 5 НПК	(1) Обвиняемият има следните права: да научи за какво престъпление е привлечен в това качество и въз основа на какви доказателства; ...да се запознава с делото, включително и с информацията, получена чрез използване на специални разузнавателни средства, и да прави необходимите извлечения... Обвиняемият има право на правна помощ, както и да му бъде предоставена информация за условията за нейното получаване по реда на Закона за правната помощ. (2) Обвиняемият има право да му бъде предоставена обща информация, улесняваща неговия избор на защитник. (5) Информацията по ал. 1 - 4 се предоставя на обвиняемия на разбираем език и по разбираем начин, като се отчитат специфичните му потребности.
Чл. 219, ал. 3 и 4 НПК	(3) В постановлението за привличане на обвиняем и в протокола за действието по ал. 2 се посочват: 3. ... деянието, за което се привлича, и правната му квалификация; 4. доказателствата, на които се основава привличането, ако това няма да затрудни разследването; 6. правата му по чл. 55, включително и правото му да откаже да даде обяснения, както и правото му да има защитник по пълномощие или по назначение; 7. правата по чл. 385а, когато обвиняемият е непълнолетен. (4) Разследващият орган предявява постановлението за привличане на обвиняемия и неговия защитник, като им дава възможност да се запознаят с пълното му съдържание, а при нужда дава допълнителни разяснения. Ако обвиняемият е непълнолетен, разследващият орган го уведомява за правата му в наказателното производство и устно, на достъпен за него език.
Чл. 274, ал. 2 НПК	След като съдът се произнесе по отводите и възраженията, председателят разяснява на страните правата им, предвидени в този кодекс.
Чл. 72, ал. 5 ЗМВР	От момента на задържането си лицето има право на защитник, като на задържания се разяснява и правото на отказ от защитник и последиците от него, както и правото му да откаже да дава обяснения, когато задържането е на основание ал. 1, т. 1 [*данни, че е извършило престъпление*].
Чл. 15, ал. 1, Инструкция 78	Незабавно след задържането задържаното лице се запознава с основанията за задържането и му се предоставя декларация за правата на задържано лице (приложение № 1), която съдържа информация относно следните права: 1. право на достъп до адвокатска защита от момента на задържането или 2. право на безплатна правна помощ от служебен адвокат по реда на Закона за правната помощ; 3. право на информация относно основанията за задържането; 4. право на устен и писмен превод; 5. право да запази мълчание; 6. право на телефонно обаждане, с което да съобщи за своето задържане; 7. право да се свърже с консулските власти на съответната държава, в случай че не е български гражданин, както и право по негово искане незабавно да се уведомят консулските органи на държавата, чийто гражданин е задържаният, чрез Министерството на външните работи; ако задържаният е гражданин на две или повече държави, той може да избере консулските органи на коя държава да бъдат уведомени за задържането му и с които желае да осъществи връзка; 8. право на медицинска помощ; 9. право на информация за срока на задържането, който не може да бъде повече от 24 часа;

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 15, ал. 1, Инструкция 78	10. право да обжалва пред съда законността на задържането; 11. право на свиждания и право да получава колети и храна; 12. право да получи екземпляр от заповедта за задържане.
Чл. 249, ал. 4, т. 1 НПК	(4) Допуснато на досъдебното производство нарушение на процесуалните правила е съществено и отстранимо, когато са нарушени правата на: 1. обвиняемия - да научи за какво престъпление е привлечен в това качество

Според Директива 2016/800 **правото на информация е основно**. Изискванията ѝ не са изцяло спазени у нас поради липсата на процесуалната фигура на заподозрян в НПК. Държавата не може да гарантира, че фактически разследвани деца, които не са нито обвиняеми, нито задържани, се ползват от правото на информация, както и от всички права по Директивата, до които то се отнася. Изводът не се променя дори ако фактически разследвания на практика не се водят срещу деца[1]. В допълнение, не всички права на детето по Директивата, са транспонирани в пълнота във вътрешното право, което ограничава и свързаното с тях информационно право.

Проучванията на практиката показват **липса на системен подход при информирането**, главно в полицейското разследване. Различията засягат всеки компонент на правото - от неговия обхват и момент на информиране, до протоколите, по които то протича, и субектите, които го извършват. Най-често споделяните наблюдения на респондентите са за нечувствителност към особеностите на конкретния непълнолетен, еднаквост с протоколите за информиране на възрастни, липса на методика за проверка дали детето е разбрало, прехвърляне на ангажимента към подкрепящите специалисти и родителите, формалност на изпълнението с нагласи на безразличие към резултата[2]. Особено негативно е предварително извънпроцесуално събеседване с детето, насочено към осигуряване на самообвинителни данни и на сътрудничество, което се провежда без адвокат и без информиране относно правата, като част от тях събеседването пряко нарушава. Тъкмо извънпроцесуалното общуване, при което фактически детето се

[1] У нас обаче се водят. Такава хипотеза са т.нар. извънпроцесуалните беседи със заподозрян. Емпирични данни за отсъствие на всякакво информиране за права при провеждането им вж. в **Markov, Dimitar, Ilcheva, Miriana**. Procedural Safeguards for Children Who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. Bulgaria, 2021, FRA, p.15 and next.

[2] Пак там.

разследва, поражда концептуалното объркване у националните органи от кой момент дължат информиране.

Добра практика са протоколи за информиране с участието на психолог и/или педагог, като се следва определена последователност на правата, за които детето бива информирано, и подход, който не го претоварва с прекомерна по обем и сложност информация.

Тази последователност по начало и при равни други условия се определя 1) от ранга на правото – основните права са с предимство пред правата-гаранции; и 3) от момента на информиране – за някои права се изисква информиране още при първия процесуален контакт с детето, дори той да предхожда обвинението, докато за други това може да бъде моментът на повдигане на обвинението. Поради това обхватът на информационното право

НАЙ-КЪСЕН МОМЕНТ НА ИНФОРМИРАНЕ: ОБХВАТ НА ИНФОРМАЦИОННО-ТО ПРАВО:	„НЕЗАБАВНО“ МИНИМАЛЕН ОБЕМ (вкл. при задържане преди обвинение)	ПОВДИГАНЕ НА ОБВИНЕНИЕ (МАКСИМАЛЕН ОБЕМ)[3]	
		непосредствено преди	непосредствено след
ОСНОВНИ („КЛЮЧОВИ“) ПРАВА			
Право на устен и писмен превод	X	X	
Права на адвокатска защита и на правна помощ	X	X	
Право да научи в какво е обвинен, вкл. право на достъп до материалите по случая	X	X	
Право да дава обяснения, право да мълчи, защита от самоуличаване, право да бъде третирано като невиновно до доказване на противното с влязла в сила присъда	X	X	
Право на специално отношение при и по време на задържане	X (при задържане)	X (при задържане)	
Право на ограничаване на задържането и право на периодичен контрол на основанията	X (при задържане)	X (при задържане)	
Право родителят/заместващ възрастен да получи информацията, на която детето има право	X	X	
Право да бъдат информирани консулските власти	X	X	

[3] Разделянето на непосредствено преди и след същинското запознаване с обвинението е препоръчително само ако детето не може да възприеме целия обем права наведнъж.

НАЙ-КЪСЕН МОМЕНТ НА ИНФОРМИРАНЕ: ОБХВАТ НА ИНФОРМАЦИОННО-ТО ПРАВО:	„НЕЗАБАВНО“ МИНИМАЛЕН ОБЕМ (вкл. при задържане преди обвинение)	ПОВДИГАНЕ НА ОБВИНЕНИЕ (МАКСИМАЛЕН ОБЕМ)[3]	
		непосредствено преди	непосредствено след
ПРАВА-ГАРАНЦИИ			
Право на личностна характеристика			X
Право на медицински преглед и достъп до спешна медицинска помощ при задържане	X (при задържане)	X (при задържане)	
Право на алтернативни на задържането мерки	X (при задържане)	X (при задържане)	
Право на неприкосновеност на личния живот по време на производството	X	X	
Право на звукозрителен запис на разпита			X
Право на своевременно и надлежно разглеждане и решаване на делото (разумен срок)			X
Право да бъде придружаван от родител/заместващ възрастен по време на: • съдебното заседание			X
• други етапи на процеса	X	X	
Право да се явява и участва лично в съдебното производство			X
Право на ефективни средства на защита при нарушаване на правата, вкл. право на обжалване	X (при задържане)		X

е минимален при задържане преди обвинение и максимален при предявяване на обвинение, независимо дали детето е задържано. Ако детето е било информирано преди да бъде обвинено, при предявяването на обвинението информирането се повтаря и допълва.

Самото информационно право е от най-ранните. То възниква непосредствено преди правото на адвокатска защита и правна помощ. Поради това, **държавата първо информира за тези права и след това оказва съдействие за тяхното упражняване**, ако е нужно, вкл. чрез назначаване на служебна защита. Оттук, **първо се поражда правото на превод**, тъй като информирането не може да се извърши на език, който детето не разбира.

Препоръчително е 1) информацията да обхваща всички права по Директива 2016/800, Директива 2016/343 и Директива 2012/13, независимо дали са транспонирани в пълнота; и 2) детето да бъде уведомено за всички максимално рано – при първия контакт с процеса - ако има ресурсите да възприеме и разбере съответния обем информация, в което **компетентният орган е задължен да се увери**.

Децата, особено при първи досег с правосъдието, често възприемат информацията за правата си като абстракция, към която са безразлични, недоверчиви, присмехулни, провокативни, объркани, уплашени. Подходящо е участието на подкрепящ професионалист, както и планиране на достатъчно време с допускане на почивки. Препоръчително е свързването - чрез примери - на правата с конкретни преки последици от тяхното (не)упражняване, както и с прости правила за проявите и реда на упражняването им, за да може детето да възприеме тяхната значимост. За степента на разбиране се задават контролни въпроси за обратна връзка.

Ако детето може да чете, е редно да получи брошура с кратко изброяване и просто обяснение на правата, преди да му бъдат устно разяснени. В противен случай брошурата му се прочита. И в двата случая тя остава у него.

Информирането е задължение на съответния държавен орган. То не може да се прехвърли към защитник, вещо лице, родител, педагог, психолог или друг.

И накрая, **обвиняемият има информационни права през целия процес**:

Делото е образувано срещу непълнолетен извършител на грабеж по чл. 198, ал. 1 НК, отраснал в дом за сираци. Върнато е на прокурора за отстраняване на многобройни отстраними съществени процесуални нарушения, сред които: в протокола за разпит обвиняемият е заявил, че желае да му бъдат предявени материалите по делото. Това не е сторено. При предявяването им неговият защитник заявил, че желае ново предявяване след надлежно призоваване на обвиняемия. Липсват данни за призоваване, вкл. чрез инспектора ДПС, под чийто надзор обвиняемият е поставен като мярка за неотклонение и който съгласно чл. 386, ал. 3 от НПК е длъжен да осигурява явяването му пред разследващите органи[4].

[4] **Разпореждане от 22.02.2016 г. по н. д. № 2951 / 2016 г. на СРС** (докладчик Силвия Георгиева).

4. ПРАВО НА ЗАЩИТА НА НЕПРИКОСНОВЕНОСТТА НА ЛИЧНИЯ ЖИВОТ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 14 Директива 2016/800	(1) Държавите членки гарантират защитата на неприкосновеността на личния живот на децата в хода на наказателните производства. (2) За тази цел държавите членки или предвиждат, че съдебните заседания, в които участват деца, по правило се провеждат при закрити врата, или допускат съдилищата или съдиите да решат да провеждат такива заседания при закрити врата. (3) Държавите членки предприемат подходящи мерки, за да гарантират, че записите, посочени в член 9, не се разпространяват публично. (4) Като зачитат свободата на словото и на информацията и свободата и плурализма на медиите, държавите членки насърчават медиите да предприемат мерки за саморегулиране, за да постигнат целите, определени в настоящия член.
Чл. 16 КПД	1. Никое дете не трябва да бъде подлагано на произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, нито на незаконно посегателство срещу неговата чест и репутация. 2. Детето има право на закрила от закона против такава намеса или посегателство.
Чл. 21.1 Пекински правила	21. Досиета 21.1. Досиетата на непълнолетните нарушители са строго поверителни и недостъпни. Достъпът до досиетата ще бъде разрешен само за лица, пряко заети в разглеждането на случая или на други упълномощени лица.
Насоки 6-9 Риядски правила	6. Личният живот и личната информация на децата, които участват или са участвали в съдебни или несъдебни производства и други процедури, следва да бъдат защитени в съответствие с националното законодателство. В общия случай това предполага, че никаква информация или лични данни, които биха разкрили или непряко биха позволили разкриването на самоличността на детето, не могат да бъдат предоставяни или публикувани, особено в медиите, включително изображения, подробни описания на детето или неговото семейство, имена и адреси, аудио- или видеозаписи и т.н. 7. Държавите-членки следва чрез законодателни мерки или мониторинг върху саморегулацията на медиите да предотвратят нарушаването на правото на личен живот, описано в насока 6, от страна на медиите. 8. Държавите-членки следва да предвидят ограничен достъп до всички записи или документи, съдържащи лични и чувствителни данни за деца, и по-специално във връзка с производства, в които те участват. В случай че е необходимо прехвърлянето на лични и чувствителни данни, имайки предвид висшите интереси на детето, държавите членки следва да уредят това прехвърляне в унисон със съответното законодателство в областта на защитата на данни. 9. Във всички случаи, в които децата са изслушвани или дават показания в съдебни или несъдебни производства или други процедури, за предпочитане е, когато е уместно, това да се извършва при закрити врата. По правило следва да присъстват само пряко засегнатите лица, при условие че те не възпрепятстват даването на показания от децата.
Чл. 32, ал. 1 Конституция на Република България	Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име.
Чл. 11а, ал. 1 и 3 ЗЗДет	(1) Сведения и данни за дете не се разгласяват без съгласието на неговите родители или законни представители освен в случаите по чл. 7, ал. 1 [*дете се нуждае от закрила*]. (3) Когато детето е навършило 14 години, се взема и неговото съгласие за разгласяване на сведения и данни.
Чл. 16 ЗЗДет	(1) Всички сведения, получени в административни или съдебни производства, засягащи детето,

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 16 ЗЗДет	не могат да бъдат разгласявани без съгласието на родителите или законните представители, а ако детето е навършило 10-годишна възраст - и без негово съгласие. (2) Съдът може да разреши на органите по този закон ползване на сведенията по ал. 1 и без съгласието на лицата по ал. 1, ако това се налага от интересите на детето и за предприемане на мерки в негова защита. (3) Социалните работници и длъжностните лица се задължават да спазват нормативните изисквания за защита на личните данни, станали им известни при или по повод осъществяване на мерките за закрила на детето, както и да зачитат честта и достойнството на личността
Чл. 391 НПК	(1) Съдебното заседание по дела срещу непълнолетни се води при закрити врати, освен ако съдът намери, че е в обществен интерес делото да се разгледа в публично заседание. (2) По преценка на съда в съдебното заседание могат да бъдат поканени инспектори при детска педагогическа стая и представители на учебното заведение, в което учи непълнолетният
Чл. 198 НПК	(1) Материалите по разследването не могат да се разгласяват без разрешение на прокурора. (2) Когато е необходимо, органът на досъдебното производство предупреждава срещу подпис лицата, които присъстват при извършване на действията по разследването, че не могат да разгласяват без разрешение материалите по делото и в противен случай носят отговорност по чл. 360 от Наказателния кодекс.
Чл. 385а, т. 5 НПК	Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право: 5. да получи защита на правото на личен и семеен живот.
Чл. 388б НПК	Характеристиката на непълнолетния обвиняем по чл. 387 и изготвените звукозапис и видеозапис не могат да се разгласяват, включително по реда на чл. 198, ал. 1.
Чл. 394, ал. 4 НПК	Съдът може да разгледа делото в открито съдебно заседание след преценка на най-добрия интерес на непълнолетния.
Чл. 263 НПК	(1) Разглеждането на делото или извършването на отделни съдопроизводствени действия става при закрити врати, когато това се налага за запазване на държавната тайна или на нравствеността, както и в случаите на чл. 123, ал. 2, т. 2. (2) Разпоредбата на ал. 1 може да се приложи и когато това е необходимо, за да се предотврати разгласяването на факти от интимния живот на гражданите.
Чл. 17 Закон за радиото и телевизията	(2) Доставчиците на медийни услуги са длъжни да не допускат създаване или предоставяне за разпространение на предавания в нарушение на принципите на чл. 10 [*защита на личната неприкосновеност на гражданите*].
Етичен кодекс на българските медии (Фондация „Национален съвет за журналистическа етика)	2.4 Деца 2.4.1 Ще проявяваме специална отговорност за спазване на правата на децата, включително и правото им да бъдат чути. 2.4.2 Няма да се възползваме от тяхната неопитност и доверчивост. 2.4.3 Няма да публикуваме информация или снимки за личния живот на деца, освен ако не е от значителен обществен интерес. 2.4.4 Няма да разкриваме самоличността на деца, попаднали в беда или засегнати от престъпления, когато това може да им навреди. 2.4.5 Ще избягваме да интервюираме деца без съгласие на възрастни, отговарящи за тях.

За разлика от общия наказателен процес, процедурите с участие на деца по правило не са публични и протичат при закрити врата[1]. Те са подчинени на правило за неразкриване и неразпознаваемост на самоличността на участващото дете, независимо от процесуалното му качество, което правило е производно на принципа за най-добър интерес на детето. Според Директива 2016/800 то е проява и на правото на защита на неприкосновеността на личния живот, което е основна процесуална гаранция за правата, свързани с презумпцията за невиновност, вкл. правото обвиняемият да не бъде публично представян като виновен преди влизане в сила на осъдителна присъда.

Из практиката на ЕСПЧ:

На 12.02.1993 г. две 10-годишни момчета – Т и В – отвлекли от търговски център и умъртвили по особено жесток начин 2-годишно момченце, чието тяло оставили до влакови релси.

Процесът срещу тях продължил 3 седмици при огромен обществен интерес и условия на публичност и протекъл по правилата за пълнолетни, като съдията, обвинителят и адвокатите носели тоги и перуки. Обвиняемите били заведени да разгледат залата от двама социални работници и производството им било обяснено чрез детски книжки и игри. В залата седели до социалните работници, заседанията се провеждали във времето на училищния график, с едночасова обедна почивка и 10-минутни паузи на всеки час, които подсъдимите прекарвали в зона за игра заедно с родителите си и социалните работници. Съдията правел почивки всеки път, когато се изморявали. При пристигането им в залата били посрещани от враждебна тълпа, която неколкократно нападала колите. Била издадена съдебна заповед да не бъдат публикувани техните имена, адрес, снимки и други факти, разкриващи самоличността им.

ЕСПЧ установил нарушение на чл. 6, ал. 1 ЕКПЧ. Въпреки че мерки били взети, формалността и редът, по който се провел процесът, изглеждали неразбираеми и сплашващи за 11-годишно дете. Някои от модификациите (повдигната стоянка, за да виждат) ги държала изложени на погледите на публиката и медиите. Въпреки че защитниците им били плътно до тях, било много малко вероятно да им е било удобно да се консултират и да им предоставят нужната за защитата информация предвид възрастта им, особено в нажежената съдебна зала, пълна с публика. Т. страдал от посттравматично стресово разстройство, което се влошило след деянието и намалило способността му да дава указания на адвокатите си и обяснения в своя защита.

ЕСПЧ, Дело Т. с/у Обединеното кралство, Жалба № 24724/1994 и **Дело В с/у Обединеното кралство, Жалба № 24888/1994** (еднакви решения)

[1] Правилото е универсално. Така например, според чл. 329, ал. 2 НПК-Гърция специализираните детски съдилища заседават при закрити врата и освен страните, процесуалните им представители и детски пробационен служител (чието участие в съдебното заседание е задължително), само родителите на детето се допуска да присъстват. **Kosmatos**, **Konstantinos**. The Role of Juvenile Probation Officers in the Criminal Trial of Juveniles. In: The Art of Crime, 11/2018. Виж още **Решение по н.о.х.д. № 3/2017 г. на Детски съд-Агринио**.

Традиционна за България е практиката делата срещу непълнолетни да се гледат при закрити врата в съдебната фаза. Това изследване не откри случай, в който такова дело да е гледано публично.

Въпреки формално изградения режим за защита на личния и семейния живот на детето, **сведения за непълнолетни обвиняеми свободно се разпространяват в медиите, без да е получено необходимото съгласие и без зачитане на никаква част от неприкосновеността на личния живот**. Обществеността има право единствено да получава обща информация, **която не позволява идентификация** на обвиняемото дете. Особености на самия случай, вкл. неговата обществена значимост не са основание за ограничаване или неспазване на това правило. То произтича от право на детето на защита, което **при конкуренция с информационните права на обществото ги ограничава, а не им отстъпва**.

Следните случаи от практиката са типични **примери за масово допускани нарушения на поверителността**. Първият илюстрира и прекомерно формалистко прилагане на закона в отклонение от духа на правните стандарти за защита, при което е признато предимство на информационните права на обществото пред правото на детето на защита.

> На 08.06.2019 г., в обедната новинарска емисия като първа новина „Дарик радио България" съобщава:
>
> „Терористичен акт е осуетен в Пловдив. Спецслужбите са задържали радикализиран, непълнолетен младеж, който е възнамерявал да взриви самоделна бомба в самоубийствен атентат. Младежът е ученик в елитна пловдивска гимназия, на 16 години, казва се М.П. [*прозвучават пълните имена на детето*]. Терористичният акт, който радикализираният младеж е планирал, е трябвало да бъде извършен преди дни. Близки на ученика обаче забелязали странното му поведение и уведомили органите на реда. По случая тече разследване. Работи се и по установяване на ислямистката групировка, под чието влияние е попаднал младежът. Очаква се специализираната прокуратура да даде повече подробности днес".
>
> Действащ в рамките на правомощията си по Закона за радиото и телевизията, СЕМ приел нарушение на чл. 17, ал. 2, във вр. с чл. 10, ал. 1, т. 4 от ЗРТ чл. 10, ал. 1, т. 4 от ЗРТ - съобщените две имена на детето, възрастта му, местоживеенето и фактът, че учи в елитна гимназия, „би могло да го направи разпознаваемо за неопределен кръг лица", с което е нарушен принципът за защита на личната неприкосновеност на гражданите. Наложена е имуществена санкция в размер на 3000 лв.[2]
>
> Съдилищата отменили постановлението на СЕМ поради грешка в квалификацията - нарушен бил чл. 11а, ал. 1 ЗЗДет, охраняващ защитата на личните данни на дете (по който СЕМ няма

[2] **Наказателно постановление № РД-10-24/28.08.2019 г. на Председателя на Съвета за електронни медии**.

правомощия), а не разпоредби на ЗРТ. Възприето е тясното тълкуване на понятието „лична неприкосновеност“ съгласно определението за „личен живот“ по §1, т.21 от ЗРТ, като е отдадено предимство на обществения интерес от информиране пред защитата на самоличността на задържаното дете. Според съдилищата „проблемът с тероризма е от обществена значимост не само в национален, но и в световен мащаб, като разкриването на самоличността на задържаното лице обслужва необходимостта от информираност на обществото относно осуетяването извършването на изключително тежко престъпление“, а в практиката си ЕСПЧ бил посочил, че пълната забрана за разпространяване на информация относно самоличността на извършител противоречи на чл. 10 от ЕКПЧ.[3]

Този случай връща към един от вечните въпроси на правосъдието – дали съдът е призван да тълкува и прилага писаното право по начин, който постига високите цели на правната система, като съобразява нейните принципи и висши ценности, или се стреми към техническо буквалистко прилагане, без да разсъждава върху последиците, вкл. като подбира незадължителни решения на ЕСПЧ.

Вторият случай е добър пример и за житейските последици от наказателното преследване върху непълнолетен обвиняем.

На 02.01.2019 г. 17-годишно момче - отличен ученик в частно училище с много положителни прояви в извънкласни форми и събития - бил привлечен като обвиняем за убийството на баща си, починал предния ден (чл. 116, ал. 1, т. 3 НК), и задържан за 72 часа с постановление на прокурор при ОП-Варна. ОС-Варна взел мярка за неотклонение „надзор на ИДПС“ и обвиняемият бил освободен от ареста на 03.01.2019 г. след 38-часов престой. Последвала прокурорска забрана за напускане на страната. След няколкократно удължаване на срока за разследване, на 09.10.19 г. бил привлечен като обвиняем за убийство в състояние на афект, предизвикан от баща му с насилие и тежка обида, от които било възможно да настъпят тежки последици за дееца и за неговата майка (чл. 118, вр. с чл. 116, ал. 1, т. 3 НК). На 20.01.2020 г. бил привлечен като обвиняем за убийство при превишаване пределите на неизбежната отбрана (чл. 119 НК). За това престъпление бил предаден на съд и признат за виновен. С въззивната присъда на АС-Варна от 30.10.2020 г., впоследствие потвърдена от ВКС, бил оправдан.

Гражданският съд, сезиран с иск за вреди по ЗОДОВ, установил широка медийна разгласа на събитията от 01.01.2019 г., довели до смъртта на бащата, сред които имало заглавия и изрази като: „непълнолетния убиец", „момчето, което уби баща си", „убийството в [...] след семеен конфликт между бащата и майката". Този медиен отглас се „отразил негативно на обвиняемия, който след запознаване с публикациите, започнал да плаче и се чувствал зле; отказвал да посещава училище и да ползва обществен превоз. По време на престоя му в ареста отказал да се храни и да пие вода, което продължило и след прибирането му у дома“. „Страхувал се да не влезе в затвора заради прочетеното. Мнението на хората около него било разделено – част от тях го съжалявали, други го сочели с пръст; бил потискан от съучениците си, които знаели за инцидента, защото имало съмнение, че убийството е умишлено; имало промяна и в отношението на един от преподавателите му в училище; искал да учи дистанционно, за да не се среща с хората“. В същото време съдът

[3] **Решение от 20.07.2021 г. по н.а.х.д. № 15105/2019 г. на СРС**, оставено в сила с **Решение № 7470/10.12.2021 г. по к.н.а.х.д. № 9283/2021 г. на АС-София-град** (докладчик Диляна Николова).

отбелязал, че „училището му е било като втори дом и макар и да имал малко приятели, общувал пълноценно с всички свои съученици“. Бил депресиран и спрял да излиза. Влияние върху поведението му са оказали още внезапната смърт на подкрепящата фигура на кръстницата и унищожаването от недоброжелатели на отглежданите животни и домашния любимец. Изпитвал страхове и след оправдаването, защото се „страхувал хората на новото му работно място да не намерят публикации и да разберат кой е“.

Според съда непълнолетната възраст при привличането като обвиняем „предполага по-интензивна уязвимост към стресови фактори, по-трудно преодоляване на страховете и изобщо на негативните емоционални последици от такива фактори“. В годините преди инцидента ищецът бил емоционално отхвърлен и системно тормозен от баща си, което причинило дългосрочни психо-травматични последици и развило у него чувство за малоценност и безпомощност за справяне в тази семейна ситуация, като към стреса от отнемането на живота на неговия баща, за да защити майка си, се насложил и стресът от воденото спрямо него наказателно производство.

Съдът отчел „негативното влияние на медийната разгласа на наказателното производство върху емоционалната и психична сфера на непълнолетния тогава ищец, който и към момента на разглеждане на гражданския иск бил с ясно повишени стойности на тревожност, стремеж към самоизолация и опит за себеутвърждаване в един несигурен за него и враждебно настроен свят“.[4]

[4] **Определение № 2058 / 25.04.2024 г. по к.гр.д. № 2943/2023 г. на III ГО на ВКС** (докладчик Геновева Николаева), с което не е допуснато касационно обжаване на **Решение № 66/04.04.2023 г. в. гр. д. № 72/2023 г. на АС–Варна**. – В анализа си на незаконността на обвиненията съдът между другото твърди, че за период от 3 месеца и 11 дни срещу ищеца било повдигнато и поддържано обвинение за престъпление по чл. 118, вр. с чл. 116, ал. 1, т. 3 от НК – „което не било тежко по смисъла на чл. 93, т. 7 от НК“. Това твърдение не е вярно. Дали престъплението е тежко или не, се определя от наказанията, предвидени за него в санкционната част на съответната норма, независимо от последваща редукция по чл. 63, чл.58а НК или др.

5. ПРАВО НА ЛИЧНОСТНА ХАРАКТЕРИСТИКА

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 7 Директива 2016/800	1. Държавите членки гарантират отчитането на специалните потребности на децата от гледна точка на закрила, образование, обучение и социална интеграция. 2. За тази цел на децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, се изготвя личностна характеристика. При изготвянето на личностната характеристика се обръща внимание по-специално на личността и степента на зрелост на детето, на неговата икономическа, социална и семейна среда, както и всякакъв друг конкретен белег за уязвимост, който може да характеризира детето. 3. Обхватът и съдържанието на личностната характеристика могат да са различни в зависимост от обстоятелствата по случая, мерките, които могат да бъдат предприети, ако детето бъде признато за виновно в извършването на престъплението, в което е обвинено или заподозряно, както и дали на детето е била изготвена личностна характеристика в близкото минало. 4. Личностната характеристика има за цел да установи и да отбележи в съответствие с процедурата за протоколиране в съответната държава членка такава информация за индивидуалните черти на детето и конкретните обстоятелства, свързани с него, която може да се използва от компетентните органи, когато: а) решават дали да бъде предприета конкретна мярка в полза на детето; б) преценяват целесъобразността и ефективността на всякакви мерки за процесуална принуда по отношение на детето; в) вземат решение или предприемат действие в хода на наказателното производство, включително при постановяването на присъдата. 5. Личностната характеристика се изготвя на най-ранния подходящ етап на производството и — при спазване на параграф 6 — преди повдигане на обвинението. 6. При липса на личностна характеристика обвинението може въпреки това да бъде повдигнато, при условие че това е в най-добрия интерес на детето и че личностната характеристика във всички случаи ще бъде на разположение в началото на съдебните заседания в съдебната фаза на производството. 7. Личностната характеристика се изготвя с активното участие на детето. Тя се изготвя от квалифицирани служители, като се следва, доколкото е възможно, мултидисциплинарен подход и, когато е целесъобразно, се включва и носителят на родителска отговорност или друго подходящо пълнолетно лице, както е посочено в членове 5 и 15, и/или квалифициран специалист. 8. Ако елементите, които стоят в основата на личностната характеристика, се променят значително, държавите членки гарантират актуализирането на характеристиката по време на цялото наказателно производство. 9. Държавите членки могат да предвидят дерогация от задължението за изготвяне на личностна характеристика, ако дерогацията е оправдана при обстоятелствата по делото и при условие че тя е съвместима с най-добрия интерес на детето.
Чл. 387, ал. 1, 3-8 НПК	(1) При разследването и съдебното следствие се събират доказателства за деня, месеца и годината на раждането на непълнолетния, за образованието, за средата и условията, при които е живял, и доказателства дали престъплението не се дължи на влияние на пълнолетни лица. (3) След предявяване на постановлението за привличането на непълнолетен като обвиняем органът на досъдебното производство изисква от инспектор при детска педагогическа стая по местоживеене на лицето изготвянето на характеристика за установяване на личностните особености на обвиняемия, която се представя по делото в 14-дневен срок. (4) Когато това се налага от обстоятелствата по делото, органът на досъдебното производство изисква от съответната дирекция "Социално подпомагане" изготвянето на социален доклад за семейната и социалната среда на непълнолетния. Докладът се предоставя в 14-дневен срок и се счита за неразделна част от характеристиката. (5) Характеристиката се изготвя с участието на непълнолетния, а когато е подходящо, в изготвянето ѝ участват родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за обвиняемия,

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 387, ал. 1, 3-8 НПК	както и други лица, които разполагат с информация за личността му, включително лица, посочени от него. (6) Характеристиката се основава на данни за личността, достигнатата степен на емоционална и социална зрялост на непълнолетния, за неговото икономическо положение, социалната и семейната му среда, предпоставки за уязвимост, предходни противоправни прояви и мерките, взети по тях, както и всички рискови фактори, свързани с обстоятелствата по делото. (7) Целта на характеристиката е да подпомогне органите на досъдебното производство и съда при вземане на решение относно мярката за неотклонение и другите мерки за процесуална принуда, при провеждане на процесуалните действия и при определяне на вида и размера на наказанието и на наложените възпитателни мерки. (8) Когато в хода на наказателното производство възникнат нови обстоятелства, които значително изменят или допълват данните по ал. 6, органът на досъдебното производство или съдът разпореждат актуализиране на характеристиката.
Чл. 385а, т. 4 НПК	Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има право: 4. на установяване на личностните му особености.

Правото на личностна характеристика е ново и установено за първи път с чл. 7 Директива 2016/800 със статус на основна процесуална гаранция. **Институтът е инструмент за адаптиране на наказателното производство** към индивидуалните („специални“) потребности на конкретния непълнолетен обвиняем, сред които Директивата изрично извежда интересите от закрила, образование и социално включване. Личностната характеристика е предназначена да ориентира органа по ръководство и решаване относно личността и зрелостта на детето, неговата микросреда и всякакъв *друг* конкретен белег за уязвимост. Макар да е попътно относима и към индивидуализацията на отговорността, тя има значение преди всичко за решаване на въпроси по администриране на делото, поради което по начало **не се ограничава до обстоятелства от предмета на доказване и събраните с нея данни нормално нямат доказателствено значение**. Обхватът и съдържанието ѝ могат да са различни според обстоятелствата по случая, приложимите мерки в хода на производството и при установяване на вината, евентуално скорошно изготвяне на предходна личностна характеристика, вкл. по друго дело.

Личностната характеристика се **изготвя на най-ранния етап на производството**, с **активното участие на детето**, **от квалифицирани служители,** като **остава актуална през цялото производство**. Тези изисквания са императивни и държавата дължи спазването им. *По възможност*, подходът е мултидисциплинарен, т.е. с участието на

различни специалисти, действащи в екип, които съчетават професионални решения от различни области. *Когато е целесъобразно*, в изготвянето може да се включи носителят на родителска отговорност или друг подходящ възрастен, както и професионалисти от външни за правосъдието и системите за неговата подкрепа области.

Директивният стандарт е непълно и неправилно транспониран в българското вътрешно право.

Първо, изискването на чл. 7, ал. 1 Директива 2016/800 държавата да гарантира, че специалните потребности на децата от гледна точка на закрила, образование, обучение и социална интеграция ще бъдат отчитани по време на процеса, не е транспонирано. Личностната характеристика е само едно от средствата за неговото постигане, но държавата дължи и други гаранции, каквито в НПК не са въведени. Директивната разпоредба не е пожелателна. Тя подлежи на транспониране в конкретни национални разпоредби и действието ѝ не може да се извлича чрез тълкуване по предполагане.

Второ, личностната характеристика е уредена като задължение на държавни органи, а участието на детето – като изискване към него като обвиняем (чл. 387 НПК). Предоставеното с чл. 385а, т. 4 НПК право на детето „на установяване на личностните му особености“ се отнася до установяването им, а не до изготвянето на личностната характеристика и не включва право

Извадки от проведени интервюта:

„Обикновено характеристиката се прави по документи, а не индивидуално. Съгласен съм, че определена стандартизация на минимални реквизити е задължителна, но се притеснявам от рутинизиране на процеса и загуба на индивидуализация. Практиката е разнопосочна. Има магистрати, които търсят училището, семейството, спортни и други извънкласни агенти, вкл. лекар, близки, приятели. Други питат само социалните и МКБППМН. Всичко опира до капацитета и просветеността на органа, а на това никога не трябва да се разчита като системен критерий, особено при недостиг на обучение. Много видима е разликата между магистрати и разследващи, които са обучени или имат досег с опита на други държави, и всички останали, които действат механично. Когато има противоречия или разлики в информацията, как се преценява. Валидно е допускането Ви, че самата информация не се оценява адекватно, дори да е събрана. Системата не може да прецени достатъчност и е възможно дори да събира повече информация, отколкото е необходима, макар това да е изключение, което лично аз не съм виждал. Но съм виждал недостатъчна и неотносима информация, както и неспособност да се прецени относимостта.“ (*специализиран юрист в аналитичен център*)

„Налице е нов Закон за социалните услуги, в който е предвидена услуга „застъпничество“ и който овластява доставчиците на социални услуги да се включват в разпити и други действия в наказателното производство, като го улесняват и допринасят за гарантирането на правата на детето. Този закон позволява и финансирането на дейността на тези доставчици, които могат да бъдат много полезни и при изготвянето на оценките и личностните характеристики“. (*социален работник от сдружение, администриращо „сини стаи“*)

на участие. Налице е несигурност в хипотезите, в които детето желае да участва активно или изцяло и последователно или частично и непоследователно отказва участие, както и при конфликт с подходите на държавата при изготвяне на характеристиката.

Характеристиката е **възложена за изготвяне от ИДПС с възможност за допълване с „доклад“ от ДСП**. И двата органа са извън наказателната система и системата за закрила на детето, без гаранции, че винаги и по естеството си разполагат с необходимата информационна и квалификационна готовност да осигурят личностна характеристика, годна да отговори на целите по чл. 387, ал. 7 НПК. Те не отговарят на изискването за „квалифициран специалист“, който Директивата позволява да бъде различен в различните случаи според преценката на компетентния орган.

В допълнение, детето няма възможност да поиска характеристика да бъде изготвена от други лица или органи – във всеки случай държавата не е предвидила за себе си задължение да се съобрази или поне да откаже мотивирано такова искане.

Трето, **Директивата изисква личностната характеристика да бъде изготвена преди повдигане на обвинението** (чл. 5). Нейният чл. 6 допуска и по-късен момент - не по-късно от началото на съдебната фаза - само като *изключение по конкретно дело на основата на индивидуалната преценка за най-добър интерес на детето*. Това съотношение на двете директивни разпоредби, чието съчетание не позволява на законодателя свобода на избор кой момент да бъде възприет като принципно законово положение, не е разбрано от българския законодател. Той е предвидил характеристиката да се изготвя след предявяване на обвинението. Предвид уреждането ѝ като задължение на държавния орган, **не е ясно овластена ли е държавата да я изготвя по-рано,** какви са последиците от такава инициатива, както и дали изобщо националната система би допуснала такава практика.

Добра практика е развиването на национален ненормативен **стандарт относно минималното съдържание на личностната характеристика при запазване на свободата на компетентните органи, както и на обвиняемия (и неговия защитник) да го надграждат** с данни от значение по случая и да включват в изготвянето ѝ разнообразие от специалисти. Поради това работата със задължителни формуляри или процесуалното

бездействие при липса на такива са рискови, както и ограничаването на субектите на изготвяне само до посочените в чл. 387 НПК.

> Личностната характеристика не е непременно един документ и може да представлява пакет от доклади, справки, мнения, становища, сведения, медицински документи, извлечения от досиета, експертизи и др. Важна част от нея са прогнози и препоръки на специалистите за рискове относно детето, върху управлението на които наказателното производство може да влияе и които компетентните органи следва съобразяват при процесуалния контакт с обвиняемия.

Личностната характеристика изпълнява функцията да обезпечи информираното вземане на решения от органа по ръководство и решаване. Събраната с нея информация е относима и достатъчна по **индивидуалната преценка на този орган към момента на вземане на решението**, което е оперативна и може да се променя. Така например:

- ако детето ходи на училище, мерките за процесуална принуда, призоваването му за разпит или други действия с негово участие, графиците на съдебните заседания и пр. следва да се съобразят с учебните му занимания, като се вземат мерки да не ги засегнат. Аналогично, ако детето посещава извънкласни образователни, спортни и други програми, подготвя се за изпити и състезания, лекува се, полага грижи за собствени деца, родители, по-малки братя и сестри и др. Училището и извънкласните занимания могат да са източник на подкрепа за детето, която да обезсмисли възможни по-инвазивни процесуални мерки.

- изследването на **семейната среда** следва да информира за обичайната му рутина, с която производството би следвало по възможност да се съобрази, както и за

1) уязвимости, дефицити и потребности, които семейството създава или на които не може да отговори, поради което се налага за случая да бъдат сезирани съответните закрилни власти;

2) ресурси в подкрепа на детето, които производството би следвало по възможност да ангажира или които биха информирали компетентния орган, че липсва необходимост от конкретна намеса.

- ако детето има **здравни потребности** и е или предстои да бъде задържано, съответният орган трябва да вземе мерки да бъдат осигурени през време на задържането.

Данните от описаните области ориентират за интересите и уменията на детето, за навиците и задълженията му, за комуникационния му стил и нивото на емоционална интелигентност, за потенциални заместващи възрастни и пр. и са полезни при планиране на подходите при разпит.

6. ПРАВО НА СВОЕВРЕМЕННО И НАДЛЕЖНО РАЗГЛЕЖДАНЕ И РЕШАВАНЕ НА ДЕЛОТО. УСЛОЖНЕНИЯ ПРИ НАВЪРШВАНЕ НА ПЪЛНОЛЕТИЕ В ХОДА НА ПРОЦЕСА И ПРИ СЪУЧАСТИЕ С ПЪЛНОЛЕТЕН

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
СВОЕВРЕМЕННО И НАДЛЕЖНО РАЗГЛЕЖДАНЕ И РЕШАВАНЕ НА ДЕЛОТО	
Чл. 6, ал. 1 ЕКПЧ	(1) Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения или основателността на каквото и да е наказателно обвинение срещу него, има **право** на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок,...
Чл. 40, ал. 2, б. „б“, т.iii КПД	(2) За тази цел [*детето да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и собствена стойност на детето, който укрепва зачитането от детето на основните права и свободи на човека и който взема предвид възрастта на детето, необходимостта да се подпомага реинтеграцията на детето и поемането от него на конструктивна роля в обществото*] и зачитайки съответните разпоредби на международните документи, държавите-страни по Конвенцията, по-специално осигуряват: б) всяко дете, заподозряно или обвинено в нарушаване на наказателния закон, да има поне следните **гаранции**: (iii) случаят да бъде решен без забавяне от компетентна, независима и безпристрастна институция или съдебен орган в справедлив процес съгласно закона, при наличието на правна или друга подходяща помощ освен ако се прецени, че това не е в интерес на детето, по-специално, вземайки предвид неговата възраст или положение, неговите родители или законни настойници.
Чл. 13 (1) Директива 2016/800	(1) Държавите членки предприемат всички подходящи мерки, за да **гарантират**, че наказателните производства с участието на деца се разглеждат като такива с неотложен характер и им се обръща надлежно внимание.
Чл. 22 (3) НПК	(3) Делата, по които обвиняемият е задържан под стража, както и когато обвиняемият е непълнолетен, се разследват, разглеждат и решават с предимство пред останалите дела.
Чл. 20.1 Пекински правила	Всяко дело за нарушение от самото начало трябва да се разглежда бързо, като не се допускат неоправдани отлагания.
УСЛОЖНЕНИЯ ПРИ НАВЪРШВАНЕ НА ПЪЛНОЛЕТИЕ В ХОДА НА ПРОЦЕСА	
Чл. 2, ал. 3 Директива 2016/800	С изключение на чл. 5, на чл. 8, пар. 3, б. б) и на чл. 15, доколкото посочените разпоредби се отнасят до носителя на родителска отговорност, настоящата директива или определени разпоредби от нея се прилагат по отношение на лицата, посочени в параграфи 1 и 2 от настоящия член [*обвиняеми, заподозрени, издирвани в процедура по ЕЗА*], когато тези лица са били деца, когато са станали субекти на производството, но впоследствие са навършили 18 години и прилагането на настоящата директива или на определени разпоредби от нея **е целесъобразно предвид обстоятелствата по делото, включително с оглед степента на зрелост и уязвимост на засегнатото лице.**
Чл. 394, ал. 1 НПК	(1) Когато пълнолетният е привлечен като обвиняем за престъпление, извършено от него, преди да навърши пълнолетие, делото се разглежда по общия ред[1].

[1] **В закона е допусната груба граматическа грешка** с поставянето на запетайка след „извършено от него“. Този пунктоационен знак означава, че пълнолетният е привлечен като обвиняем преди да навърши пълнолетие (?!) за извършено от него престъпление (по аргумент на противното явно се допуска привличане като обвиняем за чуждо престъпление). Извън хипотезата следователно са случаите, в които пълнолетният е

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
УСЛОЖНЕНИЯ ПРИ СЪУЧАСТИЕ С ПЪЛНОЛЕТЕН	
Съображение № 12 Директива 2016/800	В случай че към момента, когато става заподозрян или обвиняем в рамките на наказателното производство, лицето е навършило 18 години, но престъплението е извършено, когато лицето е било дете, държавите членки **се насърчават да прилагат предвидените в настоящата директива процесуални гаранции до навършване на 21 години** от съответното лице, най-малкото по отношение на престъпленията, които са извършени от същия заподозрян или обвиняем и са предмет на общо разследване и наказателно преследване, тъй като са неразривно свързани с наказателно производство, което е било образувано срещу същото лице, преди то да навърши 18 години.
Чл. 394, ал. 2-4 НПК	(2) Когато непълнолетният е привлечен като обвиняем за деяние, извършено в **съучастие с пълнолетен**, делата не се разделят и производството се разглежда при спазване на особените правила на тази глава. (3) В случаите по ал. 2 съставът на съда се определя по реда на чл. 390, като включените в него съдии трябва да притежават специална подготовка в областта на правата на детето или да имат ефективен достъп до специализирано обучение. (4) Съдът може да разгледа делото в открито съдебно заседание след преценка на най-добрия интерес на непълнолетния.

1. РАЗУМЕН СРОК ЗА РАЗГЛЕЖДАНЕ И РЕШАВАНЕ НА ДЕЛОТО

Според Директива 2016/800 и КПД **правилото за своевременно разглеждане и решаване на делото е със статус на основна процесуална гаранция**. То обаче се интерпретира като човешко право в основния първоизточник (чл. 6 ЕКПЧ). У нас своевременността за разглеждане и решаване на делата има природата на основен процесуален принцип (чл. 22 НПК), а не на право на страна в процеса. Тя е изискване към процесуалните органи, които следва да съобразяват разумния срок във всичките действия по водене на производството.

Разумният срок тече от момента, в който субектът е разбрал, че е наказателно преследван до окончателно приключване на производството (прекратяване на висящността) на някакво основание, с което се стабилизира правното му положение. У нас начален е моментът, в който детето става обвиняем (чл. 219 НПК) в присъствено

привлечен като обвиняем след навършване на пълнолетие (?!), както и когато е привлечен за престъпление, извършено от друг (?!), в които случаи явно делото няма да се гледа по общия ред (?!). Необходимо е изправително тълкуване с пренебрегване на запетайката. Тогава разпоредбата ще обхване случаи, в който пълнолетен е обвинен за престъпление, което е извършил като непълнолетен. Такъв тип тълкуване по принцип не е допустим, но правилата за тълкуване са развивани у нас във времена на грамотен законодател.

производство[2], до окончателното изгубване на това качество. Поради липсата на фигурата на заподозрян в НПК директивният стандарт не е изцяло транспониран.

Критериите за разумния срок са разработени в практиката на ЕСПЧ върху правото по чл. 6 ЕКПЧ, възприети от националната практика[3] и включват:

- фактическата и правната сложност на делото, преценени на основата на обема на доказателствения материал, тежестта на обвинението, броя на обвиняемите и свидетелите, естеството на фактите от предмета на доказване, наличието на международен елемент, изискващ взаимодействие с извъннационални юрисдикции, броя и вида на експертизите, изменения на закона и др.

– поведението на страните, с което те субективно препятстват или съдействат на нормалния ход на процеса. Когато страната обективно забавя производството не по своя вина (напр. лекува тежка физическа травма), периодът на забавяне не се отчита. Когато обаче забавянето е резултат на продължително изготвяне на експертиза или при призоваването и разпита на свидетели, то се включва в разумния срок и за него отговорност носи държавата.

Необходимостта от своевременно разглеждане и решаване на делата срещу непълнолетни е отдавна осъзнато в българската практика[4]. Изискването за процесуална дисциплина има дълбоките си основания в материалните режими за

[2] В задочно производство разумен срок не тече. В него не се включват и производствата по възобновяване на делата, тъй като в тях няма същинско обвинение за извършено престъпление.

[3] Напр. **Решение № 73 / 02.06.2022 г. по гр. д. № 4038/2021 г., III г. о. на ВКС:** 1. фактическа и правна сложност на делото, 2. поведение на жалбоподателя и 3. поведението на властите, като се отчита, че държавата е длъжна да организира системата си за разследване по начин, че да не засяга правата на гражданите. В допълнение от значение за преценката е значението на делото за жалбоподателя, като се отчита, че обичайно наказателните дела изискват по-голяма експедитивност. Дали периодът на разглеждане на делото е разумен, се оценява с оглед конкретните обстоятелства, като се търси баланс между интересите на лицето и необходимостта от внимателно проучване и правилно провеждане на производството.

[4] **Постановление № 6/30.10.1975 г. на Пленума на ВС**, изм. с Постановление № 7/06.07.1987 г., прието за актуално с **ТР № 1/24.01.2022 г. на ОСНК на ВКС**: „Важно значение за повишаване ефективността на борбата срещу престъпността на непълнолетните има бързината на разглеждането на делата и изпълнението на присъдите. С оглед на това е необходимо съдилищата да вземат мерки за подобряване на бързината на разглеждане на делата. Те да се насрочват в кратки срокове, постоянно да се следи движението им и своевременно да се вземат мерки против тяхното отлагане. Присъдите и определенията да се изпълняват незабавно след влизането им в сила“. В практиката си ВКС е склонен да включва в срока и обективни забавяния, за които държавата не носи отговорност (напр. **Решение № 360/2000 г. на I н.о. на ВКС**).

наказателна отговорност на непълнолетните. Те не са приложими след навършване на пълнолетие, а това събитие е най-честата последица от забавянето. Поради това **при децата процесуалното забавяне има утежняващи отговорността материални последици**, каквито не се пораждат за пълнолетните[5]. Настъпват и **усложнения в правилата за водене на процеса**, някои от които също губят приложимост или променят значението си след пълнолетие (участието на подкрепящи възрастни). Така например, забавянето на разследването, при което детето навършва пълнолетие преди привличането си като обвиняем, препятства възможността делото да протече по предвидения за непълнолетни ред (чл. 394 НПК)[6]. Успоредно възникват и **рискове от неравнопоставено третиране** и несигурност в процесуалното положение на детето[7].

Анализите на практиката и данните от интервюта дават основание за извод, че **делата срещу непълнолетни често се забавят**. Въпрос на спекулация е дали това се дължи на недостиг на специализирани знания у компетентните органи или нагласа да се изчака навършването на пълнолетие, с което производството се облекчава.

2. УСЛОЖНЕНИЯ ПРИ НАВЪРШВАНЕ НА ПЪЛНОЛЕТИЕ

Директивата е единственият наднационален акт, който третира въпроса с **процесуалните последици от навършването на пълнолетие** от непълнолетен извършител в хода на производството. Стандартът е препоръчителен и се отнася до

[5] **Салкова, Екатерина**, **Янко Ройчев**. Проявление на принципа за разглеждане и решаване на делата в разумен срок по наказателни дела срещу непълнолетни. – В: Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето – предизвикателства и перспективи, Сборник доклади от международна научна конференция, Издателство на НБУ, 2021, с. 229-230: При забавяне на разглеждането и решаването на делото спрямо непълнолетния обвиняем е възможно да настъпи пълнолетие, което би осуетило прилагането на особените правила за непълнолетни по чл. 61 и чл. 64 от Наказателния кодекс.

[6] **Присъда № 513/17.5.2011 г. по н. ч. х. д. № 1109/2010 г. на РС – Ямбол**: Независимо, че към момента на извършване на деянието двама от подсъдимите са били непълнолетни, на основание чл. 394, ал. 1 и ал. 2 от НПК делото бе разгледано по общия ред, тъй като към момента на привличането им в това им качество са били навършили пълнолетие. Вж. **ТР № 14/25.6.1971 г. по н. д. № 11/1971 г. на ОСНК на ВС**.

[7] **Присъда № 31/10.3.2010 г. по н. ч. х. д. № 696/2009 г. на РС – Хасково**: „извършители на равни по тежест престъпления, когато и самите те са със съпоставима степен на лична обществена опасност, биха били поставени в твърде неравно положение пред закона, само защото единият е бил разкрит по-рано, производството по отношение на него е приключило по-бързо и е бил осъден като непълнолетен, а другият е бил съден като пълнолетен“. Цит. по **Салкова, Ек., Я. Ройчев**. Пак там. **Решение № 678/27.11.2003 г. по н.д. № 756/2003 г. на I н.о. на ВКС.**

адаптиране на производството със запазване на някои негови елементи, предмет на национална преценка за целесъобразност, която може да бъде правена както от законодател, така и от правоприложител.

Позицията на българския НПК е категорична само по отношение на случаите, в които лицето е **привлечено като обвиняем** след навършване на пълнолетие. В тях делото се движи по общия ред (чл. 394, ал. 1 НПК). Възрастта при извършване на престъплението запазва значението си при прилагане на някои елементи от материалноправния режим на наказателната отговорност (напр. чл. 62 НК).

Извадки от проведени интервюта:

„Много често децата-жертви навършват пълнолетие в хода на производството. Правосъдната реакция не се изменя при навършване на пълнолетие – през цялото време детето се третира като пълнолетно.“ (*адвокат*)

„И преди, и след пълнолетие, системата ги третира все като пълнолетни. Само мерките са различни“ (*социален работник*)

„Пълнолетното дете изиза от системата с гръм и трясък.“ (*правозащитен адвокат*)

„Детето се третира като пълнолетно през цялото време“ (*социален работник*)

„Виждал случаи, в които органите не оценяват най-добрия интерес, защото преди края на процеса детето ще навърши 18 г. Органите се демотивират“. (*специализиран юрист от аналитичен център*)

Макар и инцидентно в практиката се среща **прилагане към пълнолетни на режими, които са неприложими към тях**:

На 14.05.2018 г. в ловешко село ромски младеж (17 г., с начално образование, неосъж-дан) бил заловен за пореден път да шофира без книжка (чл. 343в, ал. 2 НК). Искал да се повози с приятели. Според съда водел „безделнически начин на живот, който до момента е толериран от майката“, която задоволявала всички негови желания и му била купила колата седмица по-рано. Тя била единственият жив родител, след като бащата загинал в катастрофа през 2016 г., при която синът получил телесно увреждане. Обезщетението, изплатено от причинителя на произшествието, значително подобрило материалното положение на семейството, в което има 8 деца. Преди тези събития на обвиняемия и на брат му била наложена възпитателна мярка „възпитателен надзор“ за това, че на 10.02.2015 г. били влезли в дома на своя учителка да крадат дърва.

В хода на делото детето навършило пълнолетие. Съдът го освободил по чл. 78а, ал. 6 НК и му наложил възпитателни мерки, между които „участие в консултации и програми“ и „възпитателен надзор“ със срок „до навършване на пълнолетие“ (?!). В тази си част разпоредбата няма правно действие поради законодателна грешка - мерките по ЗБППМН не са приложими към пълнолетни, като меродавна е възрастта при налагането им. Съдът пропуснал да я приложи в частта, в която действа – налагане на административно наказание обществено порицание[8].

Като не се произнася изрично, НПК предоставя на съответния орган преценката как да постъпи, когато пълнолетието е настъпило след привличане като обвиняем.

[8] **Решение № 114 / 8.10.2018 г. по а. н. д. № 255/2018 г. на РС-Луковит** (докладчик Владислава Цариградска).

В практиката се срещат решения, според които по аргумент на противното от чл. 394, ал.1 НПК производството продължава по особения ред за непълнолетни[9].

Респондентите от правоприложната система се въздържат от заемане на позиция по въпроса (вж. графиката). Половината не са дали изобщо отговор, а 16% разпростират действието на чл. 394, ал. 1 НПК върху хипотези извън предвидената в него. Такова тълкуване не следва да се подкрепя, тъй като разпоредбата е формулирана като изключение от общото правило, че производство срещу лице, привлечено като обвиняемо като непълнолетно, следва особен ред. Мнозинството от отговорилите обаче (44%) **се насочва към разнообразни подходи, които са резултат именно от преценка за адаптиране на производството по целесъобразност на основата на критерии, свързани с индивидуалните особености и потребности на детето**. Тъкмо този институционален отговор, основан на нагласи за конкретна преценка, следва да се развива.

Германия, Гърция, Португалия, Румъния

Навършването на пълнолетие в хода на производството няма правно значение. Производството се развива по правилата за непълнолетни, тъй като меродавна е възрастта към момента на извършване на престъплението.

[9] **Решение № 575 / 16.12.2008 г. по н.д. № 590/2008 г. на II н.о. на ВКС**.

В **Гърция** това правило се следва дори за млади пълнолетни, които поради забавяне на разследването са били привлечени като обвиняеми в пълнолетна възраст за престъпление, извършено от тях като деца. Това е допустимо, тъй като подсъдността на детските съдилища се определя от възрастта на извършителя към момента на деянието[10].

В **Румъния** производството се развива по особения ред за непълнолетни, ако обвиняемият е предаден на съд преди навършване на пълнолетие

Исландия

Когато непълнолетният извършител навърши пълнолетие в хода на процеса, производството продължава **по реда за пълнолетни, като правилата за задължителна защита продължават да действат**. Прекратяват действието си особените правила за участие на социални работници и психолози от системата за закрила на детето, за разпит и др. под. Освен ако обвиняемият изрично не поиска противното, отпадат задълженията на държавните органи да информират родителите му.

3. УСЛОЖНЕНИЯ ПРИ СЪУЧАСТИЕ С ПЪЛНОЛЕТЕН СЪПРОЦЕСНИК

Директивата въвежда **препоръка непълнолетният обвиняем да може да се ползва от особените гаранции, обезпечаващи правата му, когато е съпроцесник на пълнолетни лица**. Тя не изисква производството да се движи по реда за непълнолетни.

Формулата по чл. 394 НПК делото да се гледа „при спазване на особените правила“ за непълнолетния съпроцесник прецизно транспонира препоръчителния стандарт. Тя следва да се тълкува в смисъл, че делото се води по общия ред, но при всеки процесуален досег с детето към него се прилагат особените правила. Подобна е и позицията на тълкувателната практика отпреди промените от 2023 г. [11]

Не е ясно обаче какво налага особен състав на съда и защо специализацията на съдиите в него да не е достатъчна (чл. 394, ал. 3 НПК).

---

[10] **Courakis**, **Nestor.** Juvenile Justice in Greece - An Overview After The Legislation of 2019, Urban Crime-An International Journal 2020;I(1):106-114; **Kosmatos, Konstantinos**. Juvenile Law: Theory and Practice, 2020, pp. 159-161; **Margaritis, Michail**, Criminal Code: Commentary-Application, 2020, pp. 379-380; **Spinellis, Calliope D., Tsitsoura, Aglaia.** The Emerging Juvenile Justice System in Greece. In: Junger-Tas/Decker (eds), International Handbook of Juvenile Justice, 2008, pp. 309-324. **Решение № 755/2022 г. на ВС на Гърция**; **Решение № 528/2020 г. на ВС на Гърция**.

[11] **Постановление № 6/1975 г. на Пленума на ВС**: Когато делото се разглежда по общия ред поради извършване на престъплението от непълнолетен в съучастие с пълнолетен, следва да се спазват особените правила относно събирането на данни за личността на непълнолетния.

7. ПРАВА, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАДЪРЖАНЕ ПОД СТРАЖА

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО НА ОГРАНИЧАВАНЕ НА ЗАДЪРЖАНЕТО	
Чл. 37, б. „б“ КПД	Държавите - страни по Конвенцията, осигуряват: б) никое дете да не бъде лишено от неговата свобода незаконно или произволно. Арестуването, задържането или осъждането на лишаване от свобода на дете следва да бъде в съответствие със закона и да се използува само като **крайна мярка и за най-краткия възможен срок**;
Чл. 10 Директива 2016/800	1. Държавите членки гарантират, че задържането на дете на който и да е етап на производството е **ограничено до най-краткия подходящ срок**. Надлежно се вземат предвид възрастта и индивидуалната ситуация на детето, както и конкретните обстоятелства по делото. 2. Държавите членки гарантират, че задържане, по-специално задържане под стража, се налага на деца само като **крайна мярка и за най-краткия подходящ срок**. Държавите членки гарантират, че всяко задържане под стража се основава на **мотивирано решение**, което подлежи на съдебен контрол. Такова решение подлежи също така на **периодичен съдебен контрол през разумни интервали от време**, като контролът се упражнява **служебно** или по **искане** на детето, на адвоката на детето или на съдебен орган, различен от съд. Без да се засяга независимостта на съдебната власт, държавите членки гарантират, че решенията, които се вземат съгласно настоящия параграф, се вземат **без неоправдано забавяне**.
Чл. 34 НПК	Всеки акт на съда трябва да съдържа: ...**мотиви**; ...
Чл. 63, ал. 3 и 6 НПК	(3) Когато опасността обвиняемият да се укрие или да извърши престъпление отпадне, мярката за неотклонение задържане под стража **се изменя в по-лека или се отменя**. (6) Когато в досъдебното производство се установи, че са налице основанията по ал. 3, **прокурорът по свой почин** изменя мярката за неотклонение задържане под стража в по-лека или я отменя.
Чл. 64, ал. 1, 5-6 и 9 НПК	(1) Мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство се взема от съответния първоинстанционен **съд** по искане на прокурора. (5) Съдът взема мярка за неотклонение задържане под стража, когато са налице основанията по чл. 63, ал. 1, а ако не са налице тези основания, **може да не вземе мярка за неотклонение или да вземе по-лека**. (6) Съдът се произнася с определение, което се обявява на страните в съдебното заседание и се изпълнява незабавно. С обявяване на определението съдът насрочва делото пред въззивния съд в срок до седем дни в случай на частна жалба или частен протест. (9) Въззивният съд се произнася с определение, което обявява на страните в съдебното заседание. Определението не подлежи на обжалване
Чл. 65, ал. 1, 4 и 6 НПК	(1) **Обвиняемият или неговият защитник може по всяко време на досъдебното производство да поиска изменение** на взетата мярка за неотклонение задържане под стража. (4) Съдът преценява всички обстоятелства, свързани със законността на задържането, и се произнася с определение, което обявява на страните в съдебното заседание. С обявяване на определението съдът насрочва делото пред въззивния съд в срок до седем дни в случай на частна жалба или частен протест. (6) Когато искането е направено от обвиняемия или неговия защитник и с определението по ал. 4 се потвърждава мярката за неотклонение, **съдът може да определи срок, в който ново искане на същите лица е недопустимо**. Този срок не може да бъде повече от два месеца от влизане в сила на определението и не се прилага, когато искането се основава на влошаване на здравословното състояние на обвиняемия.
Чл. 386, ал. 1, т. 4 и ал. 2 НПК	(1) Спрямо непълнолетни могат да се вземат следните мерки за неотклонение: 4. задържане под стража. (2) Мярката за неотклонение задържане под стража се взема **в изключителни случаи**. Явяването на непълнолетния обвиняем пред съда се осигурява незабавно от прокурора, който **при необходимост**

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 386, ал. 1, т. 4 и ал. 2 НПК	**може да постанови задържане на обвиняемия до 48 часа за довеждането му пред съда**. Мярката за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство не може да продължи повече от **пет месеца**, ако лицето е привлечено като обвиняем за тежко умишлено престъпление, и повече от **една година**, ако лицето е привлечено като обвиняем за престъпление, за което се предвижда наказание, не по-малко от петнадесет години лишаване от свобода, или друго по-тежко наказание, и повече от **два месеца** - във всички останали случаи.
Чл. 72, ал. 1, т. 1 и ал. 7 ЗМВР	(1) Полицейските органи могат да задържат лице: 1. за което има данни, че е извършило престъпление; (7) **Полицейските органи са длъжни незабавно да освободят лицето, ако основанието за задържането е отпаднало**.
Чл. 74, ал. 2 ЗМВР	(2) В заповедта по ал. 1[*за задържане*] се посочват: 2. фактическите и правните основания за задържането
ПРАВО НА МЕРКИ, АЛТЕРНАТИВНИ НА ЗАДЪРЖАНЕ ПОД СТРАЖА	
Чл. 40, ал. 4 КПД	Различни мерки, като грижи, напътствия и наблюдение, съветване, условно осъждане, даване за отглеждане, програми за образование и професионално обучение и други алтернативи на настаняването в специални институции се предоставят, за да се осигури децата да бъдат третирани по начин, подходящ за тяхното благосъстояние и съответстващ както на обстановката, така и на нарушението.
Чл. 11 Директива 2016/800	Държавите-членки **гарантират, че когато е възможно, компетентните органи прилагат алтернативни на задържането под стража мерки**.
Чл. 386 НПК	(1) Спрямо непълнолетни могат да се вземат следните **мерки за неотклонение**: 1. надзор на родителите или на попечителя; 2. надзор на администрацията на възпитателното заведение, в което непълнолетният е настанен; 3. надзор на инспектора при детска педагогическа стая или на член на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; (2) Мярката за неотклонение задържане под стража се взема в **изключителни случаи**. ...
ПРАВО НА СПЕЦИАЛНО ОТНОШЕНИЕ ПРИ ЗАДЪРЖАНЕ	
Чл. 37, б. „в“ КПД	Държавите - страни по Конвенцията, осигуряват: в) всяко дете, лишено от свобода, да бъде третирано хуманно и като се зачита достойнството, присъщо на човешката личност, и по начин, който взема предвид нуждите на лицата на неговата възраст. По-специално всяко дете, лишено от свобода, трябва да бъде отделено от възрастните освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това, и да има правото да поддържа контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения освен при изключителни обстоятелства;
Чл. 12 Директива 2016/800	1. Държавите членки гарантират, че задържаните деца са настанени отделно от пълнолетните, освен ако се прецени, че най-добрият интерес на детето изисква това да не се прави. 2. Държавите членки също така да гарантират, че децата, на които е наложено полицейско задържане, са настанени отделно от пълнолетните, освен ако: а) се прецени, че най-добрият интерес на детето изисква това да не се прави; или б) при изключителни обстоятелства, това е практически невъзможно, при условие че децата са настанени заедно с пълнолетни лица по начин, който е съвместим с най-добрия интерес на детето. 3. Без да се засяга параграф 1, когато задържано дете навърши 18 години, държавите членки предвиждат възможността това лице да продължи да бъде настанено отделно от други задържани пълнолетни лица, ако това е оправдано, като се вземат предвид обстоятелствата, свързани със съответното лице, и при условие че това е в най-добрия интерес на децата, които са задържани заедно с това лице.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 12 Директива 2016/800	4. Без да се засяга параграф 1 и при отчитане на параграф 3, децата могат да бъдат настанени заедно с млади пълнолетни лица, освен ако това не противоречи на най-добрия интерес на детето. 5. Когато децата са задържани под стража, държавите членки вземат подходящи мерки за: а) гарантиране и опазване на здравето им и тяхното физическо и психическо развитие; б) гарантиране на правото им на образование и обучение, включително когато децата имат физически и сетивни увреждания или затруднения в ученето; в) гарантиране на ефективното и редовно упражняване на правото им на семеен живот; г) гарантиране на достъп до програми за насърчаване на развитието им и тяхната реинтеграция в обществото; и д) гарантиране на зачитането на свободата на религията и убежденията. Предприетите съгласно настоящия параграф мерки трябва да са пропорционални и съобразени с продължителността на задържането под стража. Първа алинея, букви а) и д) се прилага също така за случаи на задържане, различни от задържането под стража. Предприетите мерки трябва да са пропорционални и съобразени с такива случаи на задържане. Първа алинея, букви б), в) и г) се прилага за случаи на задържане, различни от задържането под стража, само доколкото това е целесъобразно и пропорционално с оглед на естеството и продължителността на такива случаи. 6. Държавите членки се стремят да осигурят на задържаните деца възможност да се срещнат с носителя на родителска отговорност във възможно най-кратки срокове, когато такава среща е съвместима със следствените и оперативните изисквания. Настоящият параграф не засяга посочването или определянето на друго подходящо пълнолетно лице съгласно член 5 или 15.
Чл. 2, т. 3 ЗИНЗС	Изпълнението на наказанията е насочено към постигането на неговите цели чрез: 3. осигуряване на условия за поддържане на физическото и психическото здраве на осъдените и зачитане на правата и достойнството им;
Чл. 40, ал. 2 ЗИНЗС	(2) Поправителното въздействие се осъществява чрез: 1. осигуряване на условия за поддържане на физическото и психическото здраве и за уважаване на човешкото достойнство на осъдените; 4. осигуряване на условия за упражняване правата на осъдените; 5. организиране на трудови, възпитателни, образователни, спортни и други дейности.
Чл. 190, ал. 1-3 ЗИНЗС	(1) Цялостната дейност по ресоциализацията на лишените от свобода непълнолетни се провежда в условия на максимално разширяване на възможностите за контакт на осъдените с външната среда като цяло, с близки и лица, които им влияят положително, с доброволци и представители на неправителствени организации. (2) На лишените от свобода непълнолетни се осигурява най-малко два часа престой на открито. (3) Началникът на затвора може да: 1. насочи непълнолетните към контакти с лица и представители на благотворителни организации, които могат да окажат съдействие за тяхната ресоциализация;
Чл. 43, ал. 2 ЗИНЗС	Всяко място за лишаване от свобода трябва да разполага с необходимите жилищни, битови и други помещения за осъществяване на поправително въздействие, а арестите - за поддържане на физическото и психическото здраве и уважаване човешкото достойнство на задържаните лица.
Чл. 386, ал. 4-5 НПК	(4) В случаите на задържане непълнолетните се **настаняват в подходящи помещения отделно от пълнолетните**, като **незабавно се съобщава** на техните родители, попечители или други лица, които по закон полагат грижи за тях, и на директора на учебното заведение, когато задържаният е ученик. Ако не са отпаднали обстоятелствата по чл. 385б, ал. 2, за задържането се уведомява **друго пълнолетно лице**, посочено от непълнолетния обвиняем и одобрено от наблюдаващия прокурор. (5) С цел да се защити **най-добрият интерес на непълнолетния**, уведомяването на конкретно лице по ал. 4 може да се отложи за срок до 24 часа, когато е налице неотложна необходимост, за да се предотврати настъпването на тежки неблагоприятни последици за живота, свободата или физическата

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 386, ал. 4-5 НПК	неприкосновеност на лице или когато е наложително предприемане на действия от разследващите органи, чието възпрепятстване би затруднило сериозно наказателното производство. Отлагането на това уведомяване се прилага с оглед на особените обстоятелства на всеки конкретен случай, като не надхвърля необходимото и не се основава само на вида или тежестта на извършеното престъпление. В този случай за задържането и за отлагане на уведомяването незабавно се уведомява Държавната агенция за закрила на детето.
Чл. 25, ал. 2, т. 2 Инструкция 78	(2) Задържаните лица се настаняват в **помещенията** за задържане, както следва: 1. лица от различен пол в различни помещения; 2. непълнолетни отделно от пълнолетни в специални помещения, обзаведени съгласно чл. 73;
Чл. 73 Инструкция 78	**Специалните помещения за задържане на непълнолетни лица** отговарят на следните допълнителни условия: 1. вътрешността е с приветлив и подходящ за възрастта вид; 2. има обособени легла, окомплектовани с постелъчен инвентар (чаршафи, калъфки, одеяла, възглавници), маса, два стола, шкаф за лични вещи, сапун и кърпи; 3. осигурено е постоянно наблюдение от страна на ОДЧ – директно или чрез видеокамера на монитор; 4. има монтирани сигнални бутони за реагиране от страна на задържаните при необходимост; 5. стъклата на прозорците са обезопасени от вътрешната страна с метална мрежа, така че непълнолетните да не могат да ги достигнат; 6. не се допуска наличието на открити електроизточници, остри, режещи, запалителни и други предмети, които биха застрашили здравето и живота на задържаните.
Чл. 61 Инструкция 78	**Помещенията** за задържане се разполагат и устройват по начин, който не създава условия за увреждане здравето на задържаните лица и охраната.
Чл. 128, ал. 1 ЗИНЗС	При изпълнение на наказанието лишаване от свобода се създават условия за опазване на физическото и психическото здраве на лишените от свобода. ...
Чл. 152, ал. 2 ЗИНЗС	Социалната дейност и възпитателната работа в местата за лишаване от свобода включват: 1. диагностична и индивидуална корекционна дейност; 2. програми за въздействие, за намаляване на риска от рецидив и риска от вреди; 3. образование, обучение и квалификация на лишените от свобода; 4. творчески, културни и спортни дейности и религиозна подкрепа.
Чл. 159, ал. 1 ЗИНЗС	В местата за лишаване от свобода се осъществяват образователни, обучителни и квалификационни дейности, в които всички лишени от свобода имат равен достъп.
Чл. 162, ал.1 и 2 ЗИНЗС	(1) Лишените от свобода до 16-годишна възраст подлежат на задължително обучение в училищата към местата за лишаване от свобода. (2) Лишените от свобода, навършили 16-годишна възраст, се обучават в училищата по ал. 1 по тяхно желание.
Чл. 163, ал. 1 ЗИНЗС	В местата за лишаване от свобода се създават условия за творчески и културни дейности и за развитие на физическата култура на лишените от свобода.
Чл. 164, ал. 1 и 3 ЗИНЗС	(1) По възможност на всеки лишен от свобода се осигуряват условия за участие в спортни игри и упражнения по един час на ден извън времето, определено за престой на открито. (3) За лишените от свобода непълнолетни ... могат да бъдат организирани туристически излети, посещения на културни мероприятия и спортни прояви извън местата за лишаване от свобода.
Чл. 257, ал. 2 ЗИНЗС	Включването на обвиняемите и подсъдимите в обучения за огрмотяване, за придобиване на професионална квалификация, за придобиване и усъвършенстване на ключови компетентности и мотивационно обучение се насърчава.
Чл. 195, ал. 1 и 2 ЗИНЗС	(1) Лишените от свобода ученици, които са навършили пълнолетие, могат да бъдат оставени в поправителния дом до навършването на 20 години по предложение на педагогическия съвет.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 195, ал. 1 и 2 ЗИНЗС	(2) По реда на ал. 1 с предложение на началника на затвора навършилите пълнолетие лишени от свобода могат да бъдат оставени в поправителния дом по тяхно желание.
Чл. 240 ЗИНЗС	Доколкото в тази част [*Част четвърта. Изпълнение на мярката за неотклонение задържане под стража*] не се предвижда друго, **разпоредбите относно осъдените на лишаване от свобода се прилагат и по отношение на обвиняемите и подсъдимите с мярка за неотклонение задържане под стража.**
Чл. 133, ал. 1 ППЗИНЗС	Лишените от свобода имат право да участват в общообразователно, професионално и социално обучение и огрaмотителни курсове.
Чл. 139, ал. 1 ППЗИНЗС	Освен в училищата лишените от свобода могат да придобиват професионална квалификация и в курсове, провеждани от лицензирани фирми и училища по програми, утвърдени от министъра на образованието, младежта и науката.
Чл.198 ППЗИНЗС	(1) В общообразователното обучение се включват всички непълнолетни, които са постъпили в поправителния дом един месец преди завършване на първия учебен срок. (2) Постъпилите по-късно се включват в учебен процес само ако имат оформен успех за първия учебен срок и не са прекъсвали обучението си през текущия срок за повече от два месеца.
Чл. 200 ППЗИНЗС	(1)Учебно-възпитателната работа в училищата при поправителните домове и професионално-техническото обучение се провеждат по учебни планове, програми и методически указания, утвърдени от Министерството на образованието, младежта и науката. (2) Инспектор-педагозите подпомагат непълнолетните при подготовката им за явяване на изпити като ученици на самостоятелна форма на обучение. (3) По време на подготовката и явяването на изпити ученикът се освобождава от работа. ...
Чл. 195 ППЗИНЗС	Разпоредбите на предходните глави на този правилник **се прилагат и по отношение на непълнолетните**, доколкото в тази глава [*Глава 7*] не се предвижда друго.
ПРАВО НА МЕДИЦИНСКИ ПРЕГЛЕД	
Чл. 8 от Директива 2016/800	1. Държавите членки гарантират, че задържаните деца имат право на медицински преглед **без неоправдано забавяне**, по-специално с оглед на оценяване на общото им психическо и физическо състояние. Медицинският преглед е **възможно най-неинвазивен** и се извършва от **лекар** или друг квалифициран специалист. 2. **Резултатите от медицинския преглед се вземат предвид** при определяне на способността на детето да бъде подложено на разпит, на други следствени действия или действия по събиране на доказателства или на мерки, налагани или планирани по отношение на детето. 3. Медицинският преглед се извършва **по инициатива** на компетентните органи, по-специално когато конкретни здравословни причини налагат такъв преглед, **или по искане** на някое от следните лица: а) детето; б) носителя на родителска отговорност или друго подходящо пълнолетно лице, посочено в членове 5 и 15; в) адвоката на детето. 4. Заключението от медицинския преглед се изготвя в **писмена** форма. Когато е необходимо, се **оказва медицинска помощ**. 5. Държавите членки осигуряват извършването **на друг медицински преглед**, когато това се налага от обстоятелствата.
Чл. 385а, т. 3 НПК	Освен правата по чл. 55 непълнолетният обвиняем има **право**: 3. **на медицински преглед при задържане**;
чл. 385г НПК	(1) Медицински преглед по чл. 385а, т. 3 за оценка на общото физическо и психическо състояние на непълнолетния обвиняем се извършва:

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
чл. 385г НПК	1. **без неоправдано забавяне след задържането му**; 2. **по инициатива на компетентния орган**, когато са налице конкретни здравословни причини, или 3. по **искане** на непълнолетния, на неговия защитник или на лицето по чл. 385б, ал. 1 - 3. (2) **Резултатите от прегледа се вземат предвид** при извършване на всички процесуални действия, освен в неотложни случаи, когато това е единствена възможност за запазване и събиране на доказателствата, както и при определяне на мярка за неотклонение или друга мярка за процесуална принуда.
Чл. 74, ал. 2, т. 6, б.„в“ ЗМВР	(2) В заповедта по ал. 1 [*за задържане*] се посочват: 6. правото му: в) на медицинска помощ;
Чл. 21, ал. 3 и 4 Инструкция 78	(3) За всеки медицински преглед се издава **документ** от **лекаря**, който го е извършил. (4) При наличие на декларирано желание на задържаното лице му се предоставя възможност за медицински преглед от **лекар по негов избор** и за негова сметка.
Чл. 10, ал. 1 Наредба 2[1]	Всеки лишен от свобода след постъпването му в затвор, поправителен дом или арест **незабавно се подлага на първичен медицински преглед** за оценка на общото му здравословно състояние....
Чл. 11, ал. 1 и 2 Наредба 2	(1) При постъпването в затвор или поправителен дом лишените от свобода се настаняват в приемно отделение за срок от 14 денонощия до един месец, а за непълнолетните се осигурява и **наблюдение от възпитател, лекар и психолог**. (2) След първичния медицински преглед лицата по ал. 1 се **консултират** от психиатър и психолог, които задължително дават становище относно: 1. психическото състояние на лишения от свобода и неговите особености, като склонност към суициди, самоувреждания и агресивни посегателства; 2. симптомите на наркотична и/или алкохолна зависимост и мерките, които трябва да се предприемат по време на изтърпяване на наказанието.
Чл. 146, ал. 2 ЗИНЗС	В Наредбата за медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода се предвиждат специални разпоредби за ... непълнолетните съобразно техните специфични нужди и състояния.
Чл. 54 от Наредба 2	Медицинското обслужване на лицата, настанени в арестите, се извършва от **медицински специалист** към ареста.

Задържаните непълнолетни са **уязвими на двойно основание** лица, поради което спазването на правата им е първостепенна отговорност на държавата. Правата на ограничаване на задържането и на специално отношение при задържане са със статус на основни. Задържането на непълнолетен винаги трябва да обслужва легитимна законова цел, чието постигне да е защитено с мотивите към акта, с който е постановено. Издаващият орган дължи съображение и относно необходимостта и съразмерността му.

Националните режими относително подробно въвеждат предвидените в наднационалните първоизточници, но въпреки това **транспонирането не е пълно** и това

[1] Наредба № 2/2010 г. за медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода

налага въвеждане в практиката на стандарти, надхвърлящи минималните законови изисквания, за да бъдат изпълнени тези на Директива 2016/800:

- Правото на детето **задържането му да бъде ограничено до най-краткия възможен срок** не е предвидено изрично, каквито са изискванията на чл. 10 от Директивата. То не може да се извежда чрез тълкуване на правилото за изключителност на мярката (чл. 386 НПК) и по-кратките срокове за задържане в сравнение с тези за пълнолетните. В допълнение, формулата „изключителен случай“ и „крайно средство“ не са равнозначни. Първата е по-тясна и изисква случаят да се отклонява значително от обичайния по конкретни свои признаци. Втората е общ стандарт за всички случаи с непълнолетен обвиняем и изисква съдът да демонстрира, че всички по-леки средства са изчерпани или неприложими като част от минималното съдържание на мотивите за задържане[2]. За частично компенсиране на отсъствието на транспониране правилото би могло да залегне в **критериите за индивидуализация на срока на задържане в съдебните актове, които следва изрично да определят неговата продължителност**.

- Не е транспонирано правото на детето на **периодично служебно преразглеждане на задържането в разумен срок** по чл. 10, ал. 2, изр.3 от Директивата. Правилата за вдигане на задържането при отпадане на основанията не се отнасят до тази хипотеза.

- Аналогично, не е транспонирано правилото на чл. 12, ал. 5 от Директивата мерките, предприемани в хода на задържането, да са **пропорционални и съобразени с продължителността** му. Директивният стандарт би могъл да бъде частично спазен при устойчива системна практика въпросът да се обсъжда в съобразителната част на акта за задържане.

[2] **Решение № 569/09.04.2013 г. по н. д. № 1741/2012 г., I н. о. на ВКС:** когато на непълнолетния обвиняем е била взета мярка за неотклонение „надзор на ИДПС“, съдът трябва да изясни как тя е била изпълнена преди да премине към задържане под стража. **Решение № 8359/2018 г. по адм. д. № 5152/2017 г., V отд. на ВАС**: АдмС-Видин отменил полицейска заповед за задържане на непълнолетен по чл. 72 (1) ЗМВР. Въпреки че в ЗМВР не е предвидена разпоредба, аналогична на чл. 386, ал. 2 НПК, след като такова ограничение е въведено при повдигнато обвинение, на още по-голямо основание трябва да се ограничава административната принуда „задържане за срок до 24 часа“ при наличие единствено на данни за съпричастност към извършено престъпление от непълнолетен.

- Националният закон не задължава изрично държавните органи да осигурят на задържаните деца **възможност за лична среща с родителя / заместващия възрастен във възможно най-кратки срокове** (чл. 12, ал. 6 от Директивата). Уведомителните задължения, общите правила за свиждания и правилата за призоваване на родителя при разпит не отговарят на директивните изисквания за усилия за своевременно осигуряване на лична среща, но тези изисквания могат да се спазват на практика.

- Не е транспонирано изискването **медицинският преглед да е възможно най-неинвазивен** по чл. 8, ал. 1, изр. 2 от Директивата, който не позволява този въпрос да се предоставя на лекаря с оглед добра медицинска практика.

В допълнение:

- задържането на непълнолетни може да бъде само в следствен арест или поправителен дом, **без възможност за алтернативно настаняване**.

- мярката задържане под стража не може да се прекъсва и **не позволява временно напускане** на мястото за задържане, например за посещение на училище или работно място или за провеждане на свиждане.

Извадки от проведени интервюта:

„Непълнолетните са особено уязвима категория лишени от свобода. Те могат да изпитват трудности при регулирането на своите настроения, импулси и поведения. Нивото на социално взаимодействие между тях и персонала на МЛС и отношението на персонала към тях е много определящо за тяхното чувство за сигурност, справедливо третиране и доверие. Те са и специфично уязвими поради неразбиране на закона и реда в затвора; затруднен достъп до правна помощ и адресиране на жалби; липса на средства за допълнителна храна и консумативи; лишения от семейна подкрепа; физическа слабост; липса на средства за защита срещу официални злоупотреби и др. **Задържането им винаги трябва да е крайна мярка и да бъде възможно най-кратко**. Подходът към тях е и трябва да бъде **мултидисциплинарен**, като се основава на уменията на редица професионалисти, включително учители, обучители и психолози. Администрациите трябва да предлагат пълна програма за образование, спорт, професионално обучение, отдих и други целенасочени дейности. Те трябва да създадат среда непълнолетните се чувстват в безопасност от възрастните, от други непълнолетни и от самия персонал.

Образованието е от решаващо значение за воденето на пълноценен, отговорен и здравословен живот. Учителите, които обучават лишени от свобода непълнолетни, трябва да са квалифицирани в съответствие със стандартите на общността. Свидетелствата за образование не трябва да показват, че са придобити в институция.

Въпреки че лишаването от свобода на непълнолетни правонарушители често се разглежда като необходимо средство за обществена защита, изследванията показват, че то не е ефективно с оглед цената и резултата. Тежките поведенчески проблеми на тези правонарушители са резултат от сложни и интерактивни индивидуални фактори и фактори на околната среда, които предизвикват и поддържат престъпно поведение. Фокусът трябва да бъде насочен към справяне с тях. Скорошни изследвания показват, че за да се постигнат най-добри резултати за младежите престъпници и широката общественост, трябва да се възприемат **базирани в общността практики за интервенция** като алтернатива на лишаването от свобода винаги когато е възможно.“ (*служител на ГДИН*)

- липсва възможност задържаният да **продължи да учи в същото училище**. **Училища липсват към следствените арести**. Празнотата е сериозна, тъй като гарантирането на ефективен достъп до образование е задължителен елемент от най-добрия интерес на детето, а (пре)възпитанието е приоритетна цел на наказателната политика към непълнолетните извършители на обществеоопасни деяния. Тя би могла да бъде аргумент за отказ детето да бъде задържано в през учебния срок.

Добрите практики изискват съобразяване с **учебните ангажименти** на детето. Такъв критерий се открива при прилагането на материалните режими за индивидуализация на наказанието. По случай на насилствено хомосексуално сношение с малолетно момче наказанието от 1 година лишаване от свобода на непълнолетният деец, определено от районния съд, е заменено с пробация от въззивния, тъй като подсъдимият е ученик и предстои откриване на учебната година, а откъсването от средата му с настаняване в поправителен дом е нецелесъобразно с оглед чл. 36 НК[3].

- **правото на труд е уредено с празноти**. Неговото упражняване, вкл. условия на полагане и справедливо заплащане, не са гарантирани, както и контролът на специализираните органи по труда.

В България непълнолетните рядко биват задържани под стража – средно 4-5 деца годишно, главно момчета - и още по-рядко сроковете надхвърлят минималния. Най-често прилаганите алтернативи са надзорът на ИДПС и на родител. Това в голяма степен не позволява да се оцени фактическото спазване на пакета права при задържане, но към практиката следва да се отправи **генерална препоръка** за целенасочени усилия за компенсиране на описаните празноти или поне съобразяването им по начин, който минимизира отрицателното им въздействие върху правната сфера на непълнолетния.

Във всички случаи е недопустимо задържането да е (скрито) **мотивирано от съображения за закрила** - извеждане от вредно или равнодушно семейство, осигуряване на подслон, прехрана, медицински или педагогически грижи и образование и др.

[3] **Решение № 166 / 15.07.2014 г. по н. д. № 485/2014 г. на ОС–Бургас** (докладчик Анатоли Бобоков): На 26.08.2013 г. следобед деецът и пострадалият отишли на плаж. Деецът носел шишенце с мастика, което изпили и пострадалият се замаял. Към 17.00 ч. тръгнали към дървената баня, в която деецът влязъл първи и внезапно издърпал пострадалия вътре, където го принудил към анален акт с удари и заповеди да мълчи. Подсъдимият излязъл и заявил на свидетелка „ние сме от клуб порно". След него излязъл и пострадалият, който паднал. Подсъдимият го задърпал към съседната горичка, в която повторил акта. Пострадалият побягнал към плажа да търси помощ. Спасител чул детски рев и видял да тича голо дете в шок, с окървавена уста и охлузено и надрано тяло, което говорело несвързано и преди да припадне, казало „мамо!".

8. ПРАВО ДЕЛОТО ДА БЪДЕ РАЗГЛЕЖДАНО И РЕШАВАНО ОТ ОРГАНИ СЪС СПЕЦИАЛНА ПОДГОТОВКА

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 20, ал. 1 и 2, Директива 2016/800	(1) Държавите членки **гарантират, че служителите в правоохранителните органи** и в местата за задържане, които работят по дела, свързани с деца, **преминават специализирано обучение на ниво, съобразено с контактите им с децата**, относно правата на децата, подходящите техники за провеждане на разпит, детската психология и общуването на език, пригоден за деца. (2) ... държавите членки предприемат подходящи мерки, **за да гарантират, че съдиите и прокурорите, които работят по наказателни производства с участието на деца, имат специална квалификация** в тази област...
Чл. 12.1 Пекински правила	12. Специализирани служби в полицията 12.1. С оглед на изпълнението на своите функции, полицейските служители, които често или изключително се занимават с непълнолетни или които са заети предимно с предотвратяването на престъпленията на непълнолетни, трябва да бъдат специално обучени и инструктирани. За тази цел в големите градове трябва да се формират специални полицейски подразделения.
Чл. 385 НПК	По делата за престъпления, извършени от непълнолетни, досъдебното производство се провежда от определени разследващи органи и от прокурори със специална подготовка в областта на правата на детето или които имат ефективен достъп до специализирано обучение.
Чл. 390, ал. 1 и 2 НПК	(1) В случаите по чл. 28, ал. 1, т. 1 и 2 делата срещу непълнолетни като първа инстанция се разглеждат в състав от един съдия и двама съдебни заседатели, а в случаите по чл. 28, ал. 1, т. 3 - от двама съдии и трима съдебни заседатели. (2) Съдиите трябва да притежават специална подготовка в областта на правата на детето или да имат ефективен достъп до специализирано обучение, а съдебните заседатели трябва да бъдат учители или възпитатели.
Чл. 394, ал. 3 НПК	(3) В случаите по ал. 2 [*Когато непълнолетният е привлечен като обвиняем за деяние, извършено в съучастие с пълнолетен, делата не се разделят и производството се разглежда при спазване на особените правила на тази глава*] съставът на съда се определя по реда на чл. 390, като включените в него съдии трябва да притежават специална подготовка в областта на правата на детето или да имат ефективен достъп до специализирано обучение.

Държавата има **позитивно задължение** да гарантира, че при осъществяване на наказателната им отговорност невръстните лица общуват само с органи на правораздавателната система, специално обучени да работят с тях. Наднационалните правила има предвид функционална квалификация – реални фактически знания и умения – неограничена до формално сертифициране.

Съгласно Директива 2016/800 специалната квалификация на държавните органи в наказателни производства срещу непълнолетни представлява гаранция за правата на тези деца. В обяснителните документи изискването се тълкува не просто като абстрактната възможност органите от системата да я имат, а като недопускане конкретен разследващ орган, прокурор, съдия или съдебен заседател по конкретно дело да не разполага обективно с такава, когато това има значение за правилното и законосъобразно администриране на

делото. Макар да се отнася и до извънпроцесуални знания, тя е **част от правната овластеност (компетентност) на органа да разследва и правораздава от името на държавата**. Отсъствието на специална квалификация у съдебен орган може да бъде основание за оспорване на процедури и действия като извършени от незаконен орган[1].

Не толкова крайно е **изискването към разследващите** и тъкмо поради това в националните правни системи спазването му е нестабилно. У нас то е непълно транспонирано и законите не са изцяло солидарни с неговия замисъл и смисъл. Правилата по чл. 385 и чл. 390 НПК въвеждат алтернативно и равностойно на специализацията изискване съответният орган да има *ефективен достъп до обучение*. То технически позволява законът да бъде тълкуван по начин, който стеснява или предотвратява изпълнението на директивния стандарт, особено ако липсва ефективна система за функционално обучение.

Националната практиката в България се насочва към точно такова тълкуване на специализацията, приемайки я за незадължителен презумптивен признак на разследващите (щом са разследвали дете, значи са специализирани), отсъствието на който не е нарушение на нищо и никога не влече последици за правата на обвиняемия[2]. Декларативно изразените и масово възпроизвеждани твърдения, че **липсата на специализация никога не нарушава правото на защита, не съответства на наднационалния стандарт, тъй като не винаги е вярно**.

Извадки от проведени интервюта:

„Подценяват се новите концепции, навлизащи в законите от наднационалните стандарти. Възприемат се като външноналожени, екзотични и излишни и не могат да обърнат практиката. **Тези магистрати не са годни да решават дела с участие на деца независимо от сертификатите си**.

Имаме наследени нагласи за специализация в смисъл на изолация от сфери извън тясната компетнтност, т.е. еднодисциплинарност. Все още господства убеждението, че целта на наказателния процес е да се установи авторството и вината и да се въздаде отговорност. Всичко друго е извън отговорностите на наказателните органи, а за ефекта върху детето отговарят закрилните. Тази традиционна нагласа и много упорита и преобладава“. (*специализиран юрист от аналитичен център*)

Разпространен е аргументът, че **правото на защита не било засегнато поради участието на адвокат**[3]. Двете изисквания към наказателното производство с непълнолетен обвиняем са

[1] **Решение № 114 / 30.10.2019 г. по в.н.ч.х.д № 408/2019 г. на ОС-Сливен.**

[2] **Решение № 114 / 8.10.2018 г. по а. н. д. № 255/2018 г. на РС-Луковит** (докладчик Владислава Цариградска) - Вярно е, че в случая няма данни делото да е възложено на разследващ със специална подготовка, но това не е нарушило правото на защита на непълнолетния.

[3] Напр. **Решение № 621 / 30.05.2017 г. по н. д. № 1753/2017 г. на СГС** (докладчик Милен Михайлов) - „Действително по делото са налице доказателства, че тези разследващи полицаи са били сред определените за работа с непълнолетни, което е индиция, че те притежават и съответната квалификация и опит, макар и да

независими и не се компенсират взаимно – нито специализацията на разследващия може да замести адвоката, нито защитникът прави специализацията на държавните органи ненужна. В допълнение, изискването за специализация, макар и с по-препоръчителен характер, се отнася и до адвоката на непълнолетния обвиняем (чл.20, ал. 3 Директива 2016/800).

Срещат се и особено озадачаващи тълкувания, направени по предполагане и без обосновка, според които **специализацията бил неясен признак**, тъй като не бил регламентиран в закона и „вероятно" означавала „по-продължителен" стаж, като в някаква степен била въпрос на самооценка на самия орган[4]. Не е ясно какъв регламент би направил на съда впечатление на разбираем и задължителен. Наднационалните стандарти след 70-те години на XX век са еднопосочни в изискването за специализация и обяснителните документи, насоки и доклади към тях не оставят съмнение какво се има предвид.

В други актове **специализацията направо е омаловажена** като отстъпваща на „по-важното" условие органите да спазват закона, макар че тя също е изискване на закона[5].

не са представени категорични писмени доказателства в тази насока. Въпреки това за пълнота следва да се посочи, че дори такова нарушение да беше допуснато, то ... не е рефлектирало върху правото на защита на подсъдимия, доколкото той е имал защитник, а действията с негово участие са само в рамките на необходимото за целите на наказателния процес"; **Разпореждане от 18.09.2015 г. по адм. д. № 15854/2015 г. на СРС** (докладчик Силвия Георгиева) - „по делото липсват доказателства, че разследващият орган, който се предполага, че е със специална подготовка съгласно изискванията на чл. 385 от НПК, е призовал/уведомил родителите на непълнолетните обвиняеми, които са непълнолетни и към момента."; **Решение № 111 / 14.12.2018 г. по в.а.н.д. № 568/2018 г. на ОС-Ловеч** (докладчик Васил Атанасов) - „По дела за престъпления извършени от непълнолетни, досъдебното производство следва да се проведе от разследващ орган със специална подготовка, което в конкретния случай не е налице, но по никакъв начин това не е нарушило правото на защита на непълнолетния обвиняем. Извършените срещу [обвиняемия] процесуално - следствени действия по време на досъдебното производство, а и в съдебната фаза са били в присъствието на упълномощения му защитник."

[4] **Решение № 356 / 20.06.2013 г. по адм. д. № 354/2013 г. на АдмС-Плевен** (докладчик Катя Арабаджиева) – по повод обжалване на наложено дисциплинарно наказание на разследващ полицай за допуснати нарушения по наказателно производство срещу непълнолетна обвиняема в кражба по чл. 194 НК: „Неоснователно е възражението за приложимост на разпоредбата на чл. 385 от НПК... Изискването *вероятно* е регламентирано с оглед създаване повече гаранции за защита правата на непълнолетните, но въпреки това Законът не посочва изрично какво следва да се разбира под "специална подготовка". След като не е регламентирано законово това понятие и няма изрично изискване за представяне на нарочен документ за премината специална подготовка, съдът прави извод, че *вероятно* се касае за наличие на по-продължителен *стаж* при работа с непълнолетни. Жалбоподателят не е представил доказателства за професионален стаж и опит в системата, за да може да се прецени дали е или не е налице това изискване от една страна, и от друга, *ако е считал, че не притежава необходимата специална подготовка да разследва дела от този вид*, е следвало своевременно да докладва за определяне на друг орган по разследването, което няма данни по делото да е сторил." [курс.мой – И.П.].

[5] **Определение № 130 / 27.02.2019 г. по ч. н. д. № 96/2019 г. на АС-Пловдив** (докладчик Иван Ранчев) - „безспорно разпоредбата на чл. 385 НПК изисква воденето на делата за престъпления, извършени от непълнолетни лица да се провежда от разследващи органи със специална подготовка. Като преценката за подготвения разследващ полицай, на който да възложи досъдебното производство се извършва от наблюдаващия прокурор, а това в случая е сторено със съответните постановления, последователно от РП - Чепеларе и ОП - Смолян. *Много по-важното е в случая дали са спазени от разследващите органи и наблюдаващия прокурор специфичните правила за водене на това особено производство* в Глава 30 от НПК, което в конкретния случай е направено." [курс.мой – авт.].

От определена гледна точка изхождащо от самата съдебна власт разбиране щото изискваната от наднационалните актове специализация на цялата система за наказателно правосъдие срещу непълнолетни няма правна стойност по отношение на разследващите органи, уврежда основни елементи от върховенството на закона в материята на детското правосъдие, както и авторитета на системата. Оправданието, че слабата кадрова обезпеченост, вкл. на съдебните органи – въпреки относително дългия *vacatio legis* на ЗИДНПК от 2023 г. и ноторната известност на необходимостта от транспониране на директива от далечната 2016 г. - би блокирала производствата, поради което изискването за специализация просто се суспендира, представлява валидизиране на практика по заобикаляне на духа на закона.

Извадки от проведени интервюта:

„Системата за детско правосъдие не работи със социална, здравна и образователна система – тя се държи като самодостатъчна и фокусирана върху наказанието и репресията“. (*социален работник*)

„Правосъдната система **въобще не е адаптирана към правата и нуждите на децата**“. (*психолог*)

„Професионалистите избягаха от системата. Отношението към децата е обвиняващо, дори грубо, понякога цинично. Те се третират като обект на правно въздействие, а не като субект“. (*адвокат*).

„Правосъдието ни за деца е бавно и некомпетентно. Подходът е елементаризиран – следват се някакви традиции и формалности, без значение какъв ще бъде резултатът и **без да се вниква в смисъла на правилата**. Децата се третират като възрастни през цялото време.“ (*социален работник от организация, пилотираща сините стаи и зоните-закрила*)

„**Не смятам, че има детско правосъдие изобщо**. Няма подходящо специализирани органи, вкл. съд, който да може да откликне на потребностите на деца в пререкания със закона“. (*директор на кризисен център към Столична община*)

Съдът в правовата държава охранява правата на гражданите, а не предпочитанията на държавните служители към безпросветно статукво. Той **следва да ограничава възможността** неквалифицирани лица да разследват деца, които „дори и да подлежат на наказателна репресия, охраняването на правата им следва да бъде приоритет както за органите на ДП, така и за съда“[6]. Всяка друга позиция на съда го извежда от тази на безпристрастен гарант за върховенството на закона и от ролята му да насърчава напредъка на правната система.

Същият упрек може да се отправи и към прокуратурата, чиито органи ръководят досъдебната фаза и като част от съдебната власт са обвързани с нейните отговорности.

В допълнение, **описаната практика неизбежно води до наказателни процедури срещу държавата за неизпълнение на общностно право**. Последното е значително по-

[6] **Разпореждане от 22.02.2016 г. по н. д. № 2951/2016 г. на СРС** (докладчик Силвия Георгиева).

чувствително към фактическите, отколкото към формалните постижения на националните юрисдикции. По тази причина е притеснителна не само обсъжданата либерална позиция на съдебната практика, но и единодушното мнение на многобройната и разнородна експертна общност, наблюдаваща, взаимодействаща и анализираща правосъдието, че **българските магистрати и полицаи като цяло не са подготвени да работят с деца и не разбират специфичните концепции на детското правосъдие**. На основата на проведените в рамките на настоящото изследване групови дискусии, фокус-групи и анкетиране екипът му потвърждава наблюдението, че магистрати, които са преминали през функционални обучения или имат досег с практиката в други държави, имат еднопосочен подход към тълкуването и прилагането на закона, различен от този на всички останали, сред които преобладават противоречия и разнородност.

Извадки от проведени интервюта:

„Системата за детско правосъдие е **половинчата работа, която няма нищо общо с концепцията за детско правосъдие.** В България така се назовава процедура с участие на деца. В държавите, в които има детско правосъдие, системата е специализирана в смисъл на специално обучена. Работи се, както е по-лесно, по-малко усилие се полага“ (правозащитен адвокат)

„Доста е абстрактно все още в пространството този термин „детско правосъдие“. **Липсва необходимата чувствителност, че в казуса са замесени деца**“ (адвокат по дела за домашно насилие от правна клиника в ромска общност)

От друга страна, **съществува практика, според която делото се прекратява** и връща на досъдебната фаза, когато разследването е водено от неспециализиран орган[7]. Тук предизвикателна е хипотезата, в която **непълнолетният навършва пълнолетие в хода на производството**. Съдебната практика застава на принципната теза, че делото не се връща, тъй като навършването на пълнолетие е направило нарушението неотстранимо[8]. Това разбиране не е гъвкаво по отношение на следните аргументи:

[7] **Определение № 149/04.12.2013 г. по н. д. № 414/2013 г. на РС-Айтос** (докладчик Николай Гемеджиев) – отменя разпореждането за насрочване на делото, прекратява съдебното производство и връща делото на прокурора за „отстраняване на допуснатото нарушение на процесуалните правила - т.е. за провеждане на досъдебното производство от разследващ орган със специална подготовка (чл. 385 от НПК)“.

[8] Напр. **Решение № 621 / 30.05.2017 г. по н. д. № 1753/2017 г. на СГС** (докладчик Милен Михайлов) - „Действително по делото са налице доказателства, че тези разследващи полицаи са били сред определените за работа с непълнолетни, което е индиция, че те притежават и съответната квалификация и опит, макар и да не са представени категорични писмени доказателства в тази насока. Въпреки това за пълнота следва да се посочи, че дори такова нарушение да беше допуснато, то същото е неотстранимо, доколкото подсъдимият е навършил пълнолетие, поради което и връщането на делото на фазата на досъдебното производство се явява безпредметно“; **Определение № 576 / 09.11.2022 г. по ч. н. д. № 912/2022 г. на ОС-Благоевград**, с което е потвърдено протоколно **Определение № 880/14.10.2022 г. по н.о.х.д. № 266/2021 г. на РС-Разлог** –

1) според закона пълнолетен и непълнолетен се защитават срещу наказателно обвинение по различен начин и връщането на делото би дало възможност на обвиняемия да контактува с неспециализираните органи на разследването вече като пълнолетен; и

2 (по-важно) законът изисква производството срещу непълнолетен, който навършва пълнолетие в хода му да продължи да се води по същите правила, вкл. със запазване на специализацията на органите.

От друга - по-умерена - гледна точка за значението на специализацията на разследващите органи в контакт с непълнолетен **крайни априорни тези не са препоръчителни, нито общовалидни.** Въпросът би следвало да се решава конкретно според отражението на неспециализацията върху правата детето. Когато са извършени действия по разследването с участието на детето, не е напълно изключено неспециализацията да доведе до опорочаване на събрания доказателствен материал. Ако нарушението засяга доказването на досъдебната фаза, то може да се поправи, ако е повторимо. Неспециализираният орган не губи качеството „разследващ“. Би следвало във всеки отделен случай обосновано да се преценява дали липсата на специализация е увредила качеството на разследването. Отричането на събрания доказателствен материал само поради неспециализация на органа понякога би било излишен процесуален формализъм, който може да застраши правата на други страни в процеса, вкл. на пострадалия.

наказателното производство се води срещу непълнолетен и пълнолетен, обвинени съответно за кражба по чл. 194 НК и вещно укривателство по чл. 215 НК. Макар обвинението да не твърди съучастие между обвиняемите, досъдебните производства не били разделени в противоречие с чл. 394, ал. 2НПК и ППВС № 6/30.11.1975 г. Към датата на първото по делото редовно разпоредително заседание непълнолетният вече бил навършил пълнолетие. Защитата му се оплаква, че производството е протекло по общия ред, въпреки отсъствието на предпоставките по чл. 394 НПК, както и че разследващият орган не бил специализиран, и иска делото да бъде прекратено и върнато на прокурора на основание чл. 248, ал. 1, т. 3 от НПК. Аргументът на съдилищата да отхвърлят искането е, че поради навършването на пълнолетие от страна на обвиняемия процесуалните нарушения са станали неотстраними.

ГЛАВА ТРЕТА
ДЕТЕ, ПОСТРАДАЛО ИЛИ СВИДЕТЕЛ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

Ива Пушкарова

1. ПРАВА, СВЪРЗАНИ С ЩАДЯЩИ ПРОЦЕДУРИ, ОСИГУРЯВАЩИ УВАЖЕНИЕ И РАЗБИРАНЕ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО НА ЗАКРИЛА И ПРАВО НА ЗАЩИТА	
Чл. 18 Директива 2012/29	Без да се засяга правото на защита, държавите членки гарантират наличието на **мерки за защита** на жертвите и членовете на тяхното семейство от **вторично и повторно виктимизиране, сплашване и от отмъщение,** включително срещу **риска от емоционално или психическо страдание**, или **за защита на достойнството на жертвите** по време на разпит и при даване на показания. При необходимост тези мерки включват също и установени в националното право процедури за физическа защита на жертвите и членовете на тяхното семейство.
Чл. 10, ал. 1- 2 ЗЗДет	(1) Всяко дете има **право на закрила** за нормалното му физическо, умствено, нравствено и социално развитие и **на защита** на неговите права и интереси. (2) Право на закрила по реда на този закон има и лице - жертва на насилие или експлоатация, на което възрастта му не е установена и за което може да се направи основателно предположение, че е дете.
Чл. 11, ал. 2 ЗЗДет	(2) Всяко дете има **право на закрила** срещу … форми на въздействие, противоречащи на неговите интереси.
Чл. 67, ал. 1-3 НПК	(1) По предложение на прокурора със съгласие на пострадалия или по искане на пострадалия съответният първоинстанционен съд **може да забрани на обвиняемия**: 1. да доближава непосредствено пострадалия; 2. да осъществява контакт с пострадалия под каквато и да е форма, включително по телефон, чрез електронна или обикновена поща и факс; 3. да посещава определени населени места, райони или обекти, в които пострадалият пребивава или посещава. (2) Съдът уведомява пострадалия за възможността да бъде издадена Европейска заповед за защита. (3) Съдът разглежда незабавно предложението или молбата еднолично в открито заседание с изслушване на прокурора, обвиняемия и пострадалия. Определението на съда е окончателно.
ОБЩО ПРАВО НА ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА	
Чл. 39 КПД	Държавите - страни по Конвенцията, предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция на дете, жертва на всякаква форма на липса на грижи, експлоатация или злоупотреба, изтезания или каквато и да е друга форма на жестоко, нечовешко или унизително отнасяне или наказание, или на въоръжен конфликт. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятствуваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.
Чл. 8, ал. 1, б.„а“, „в“ и „г“, ал. 3, ал. 6 Факултативен протокол, КПД	1. Държавите страни приемат подходящи мерки, за да защитят правата и интересите на деца - жертви на практики, забранени по този протокол, на всички фази на наказателното производство и в частност чрез: а) признаване уязвимостта на децата жертва и приемане на процедури за признаване на техните специални потребности, включително като свидетели;

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 8, ал. 1, б.„а“, „в“ и „г“, ал. 3, ал. 6 Факултативен протокол, КПД	в) осигуряване на възможност възгледите, нуждите и потребностите на деца жертви да бъдат представени и обсъдени в производството, когато техните лични интереси са засегнати, по начин, който съответства на процедурните правила на националното законодателство; г) осигуряване на подходящо обслужване на деца жертви по време на наказателния процес; 3. Държавите страни гарантират, че при отношението на системата на наказателното правораздаване към деца - жертви на нарушения, описани в този протокол, най-добрата закрила на интересите на детето е от първостепенно значение. 6. Нищо в този член не може да се тълкува като противоречащо или несъвместимо с правата на обвиняемите за честен и безпристрастен процес.
Чл. 1 Директива 2012/29	1. Държавите членки **гарантират**, че жертвите са признати и третирани с уважение, тактичност, разбиране, професионализъм и по недискриминационен начин при всички контакти със службите за подкрепа на жертвите или за възстановително правосъдие и с всички компетентни органи, действащи в рамките на наказателното производство. 2. Възприема се адаптиран към детето подход, който е надлежно съобразен с неговата възраст, зрялост, неговите възгледи, нужди и опасения.
ПРАВО НА ЖЕРТВИТЕ ДА РАЗБИРАТ И ДА БЪДАТ РАЗБИРАНИ	
Чл. 12, ал. 1 КПД	1. Държавите-страни по Конвенцията, осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, **правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него,** като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.
Чл. 3 Директива 2012/29	1. Държавите членки предприемат подходящи мерки, за да съдействат на жертвите да разбират и да бъдат разбирани при първия контакт и по време на всички по-нататъшни необходими контакти с компетентен орган в контекста на наказателното производство, включително когато този орган предоставя информация. 2. Държавите членки гарантират, че комуникацията с жертвите се предоставя на прост и достъпен език, устно или писмено. При комуникацията се отчитат индивидуалните характеристики на жертвата, включително евентуалните увреждания, които могат да засегнат способността да разбира или да бъде разбирана. 3. Освен ако това не противоречи на интересите на жертвата или не пречи на хода на производството, държавите членки позволяват на жертвите да бъдат придружавани от избрано от тях лице при първия контакт с компетентен орган, когато поради последиците от престъплението жертвата се нуждае от съдействие, за да разбира или да бъде разбирана.
Чл. 6а ЗПФКПП	(1) При уведомяването по чл. 6, ал. 1 компетентните органи се съобразяват със състоянието на лицата по чл. 3, ал. 1 и 2, включително с възрастта им. (2) Уведомяването се извършва по ясен и разбираем начин, устно или писмено чрез формуляр по образец, на език, който лицата по чл. 3, ал. 1 и 2 разбират.
ПРАВО НА ДЕЦАТА-ЖЕРТВИ НА ИЗСЛУШВАНЕ	
Чл. 12, ал. 2 КПД	2. За тази цел на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство.
Чл. 10 Директива 2012/29	1. Държавите членки гарантират, че жертвите могат да бъдат изслушвани в хода на наказателното производство и могат да представят доказателства. При изслушването на дете жертва надлежно се отчитат неговата възраст и зрялост. 2. Процесуалните правила, съгласно които жертвите могат да бъдат изслушвани в хода на наказателното производство и могат да представят доказателства, се определят от националното право.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 75, ал.1 НПК	В досъдебното производство пострадалият има следните права: да участва в производството съгласно установеното в този кодекс; да прави искания, бележки и възражения; да прави искане за ускоряване на досъдебното производство в предвидените в този кодекс случаи.
ПРАВО ДА СЕ ИЗБЯГВА КОНТАКТ С ИЗВЪРШИТЕЛЯ	
Чл. 19 Директива 2012/29	1. Държавите членки **създават необходимите условия** за избягване на контакт между жертвите, а при необходимост и членовете на тяхното семейство, и извършителя на престъплението в помещенията, в които се провежда наказателното производство, освен когато наказателното производство изисква такъв контакт. 2. Държавите членки **гарантират**, че новите съдебни сгради имат отделни чакални за жертвите.
Чл. 23, ал. 3 Директива 2012/29	3. За жертвите със специфични нужди от защита, установени в съответствие с член 22, параграф 1 в хода на съдебното производство, са налице следните мерки: а) мерки за избягване на визуалния контакт между жертвите и извършителите, включително при представянето на доказателства, които мерки се осъществяват с подходящи средства, включително чрез използването на комуникационни технологии; б) мерки, с които се гарантира, че жертвата може да бъде изслушана без физически да присъства в съдебната зала, по-специално чрез използването на подходящи комуникационни технологии.
Чл. 139, ал. 10 НПК	Разпит на свидетел със специфични нужди от защита се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително чрез видеоконференция или телефонна конференция, в съответствие с разпоредбите на този кодекс.
чл. 140, ал. 5 НПК	Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция.
Чл. 280, ал. 6 НПК	....Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, ...
ПРАВО НА РАЗПИТ В СПЕЦИАЛНИ ПОМЕЩЕНИЯ ОТ СПЕЦИАЛНО ОБУЧЕНИ ПРОФЕСИОНАЛИСТИ, ПО ВЪЗМОЖНОСТ ОТ ЕДНИ И СЪЩИ ЛИЦА, ВКЛ. ОТ СЪЩИЯ ПОЛ ПРИ НЯКОИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ	
Чл. 23, ал. 2 Директива 2012/29	2. В хода на разследването в наказателното производство за жертвите със специфични нужди от защита, установена в съответствие с член 22, параграф 1, се предоставят следните мерки: а) извършване на разпитите на жертвата в помещения, предназначени или адаптирани за тази цел; б) извършване на разпитите на жертвата от или посредством професионалисти, специално обучени за тази цел; в) извършване на всички разпити на жертвата от едни и същи лица, освен ако това не противоречи на доброто правораздаване; г) извършване на всички разпити на жертви на сексуално насилие, на основано на пола насилие или на насилие при близки взаимоотношения, освен когато се провеждат от прокурор или съдия, от лице от същия пол като жертвата, ако жертвата желае това, в случай че това няма да засегне хода на наказателното производство.
Чл. 139а НПК	(1) Ако това няма да затрудни сериозно наказателното производство, разпитът на свидетел със специфични нужди от защита се извършва: 1. в специално оборудвани помещения, предназначени за тази цел; 2. в присъствието на педагог или психолог; 3. от един и същ разследващ орган, ако е необходим повторен разпит. (2) Присъствието на педагог или психолог е задължително, когато свидетелят със специфични нужди от защита е малолетен или непълнолетен. Когато това е необходимо, разпитът се провежда и в присъствието на родителя, настойника или попечителя. (3) По искане на свидетел, пострадал от престъпление, извършено в условията на домашно насилие,

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 139а НПК	или от престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на Наказателния кодекс, разпитът се извършва от лице от същия пол, ако това няма да затрудни наказателното производство. Тази разпоредба не се прилага, когато разпитът се провежда от съдия или прокурор.
Чл. 140, ал.1 и 5 НПК	(1) Малолетният свидетел се разпитва в присъствието на педагог или психолог... (5) Разпит на малолетен и непълнолетен свидетел в страната може да се извърши при вземане на мерки за избягване на контакт с обвиняемия, включително в специално оборудвани помещения или чрез видеоконференция.
Чл. 280, ал. 6 НПК	... Разпитът се провежда при вземане на мерки за избягване на контакт с подсъдимия, включително в специално оборудвани помещения.
ПРАВО НА РАЗПИТ БЕЗ НЕОСНОВАТЕЛНО ЗАБАВЯНЕ	
Чл. 20, б. „а“ Директива 2012/29	Без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, държавите членки гарантират, че в хода на разследването в наказателното производство: а) разпитите на жертвите се провеждат без неоснователно забавяне след подаването до компетентния орган на жалба за извършено престъпление;
ПРАВО НА МИНИМАЛЕН БРОЙ РАЗПИТИ И МЕДИЦИНСКИ ПРЕГЛЕДИ И НА ЗВУКОЗРИТЕЛЕН ЗАПИС	
Чл. 20, б. „б“ и „г“ Директива 2012/29	Без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, държавите членки гарантират, че в хода на разследването в наказателното производство: б) броят на разпитите на жертвите е сведен до минимум, като разпитите се провеждат само доколкото това е абсолютно необходимо за целите на разследването в наказателното производство; г) медицинските прегледи са сведени до минимум и се извършват само когато това е абсолютно необходимо за целите на наказателното производство.
Чл. 24, ал. 1, б. „а“ Директива 2012/29	1. В допълнение към мерките, предвидени в член 23, държавите членки гарантират, че когато жертвата е дете: а) в хода на разследването в наказателното производство всички разпити на детето жертва могат да бъдат записвани аудио-визуално и тези записани разпити могат да се използват като доказателство в наказателното производство;
Чл. 280, ал. 6 НПК	Малолетен свидетел или свидетел със специфични нужди от защита, който е бил разпитан в наказателното производство, се разпитва отново само когато показанията му не могат да се прочетат при условията и по реда на чл. 281 или новият разпит е от изключително значение за разкриване на истината.
Чл. 281, ал. 1, т. 6 НПК	(1) Показанията на свидетел, дадени по същото дело пред съдия в досъдебното производство или пред друг състав на съда, се прочитат, когато: 6. свидетелят е малолетен или със специфични нужди от защита и при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник.
Чл. 236а, ал. 2 НПК	(2) За проведените действия по разследването чрез видеоконференция се изготвя видеозапис по реда на чл. 239 и 240, за което всички участници изрично се уведомяват.

Щадящата наказателна процедура е **усложнение на общата наказателна процедура чрез въвеждане на елементи, които ограничават неблагоприятното емоционално и психологично въздействие на процеса върху дете, което е пострадало от престъпление** (вкл. е очевидец на такова).

Институтите на щадящото правосъдие са насочени едновременно към **защита на детето от ненужен контакт с наказателното производство, вкл. предполагаемия извършител, и към обезпечаване на публичния интерес от своевременно разкриване на обективната истина** и решаване на случая с краен съдебен акт. Предназначението на тези институти е да осигурят благоприятни условия детето да участва в процеса по начин, които в най-голяма степен съдейства за събирането на пълноценни и годни доказателствени материали в спокойна, сигурна, разбираема и предразполагаща детето среда, тъй като е съобразен с неговата възраст, зрялост, възгледи, потребности и опасения.

Щадящата процедура е **самостоятелно общо право на детето**, производно от общите права на закрила (чл. 10 ЗЗДет) и на защита (чл. 10-11а ЗЗДет, чл. 18 Директива 2012/29, чл. 67 НПК). То не се ограничава до „разпит в синя стая“, а изисква постоянни усилия на всички общуващи с детето органи и служители действията им да отчитат конкретната му уязвимост. Като **минимален стандарт**, щадяща е всяка процедура, която едновременно е достъпна, съобразена с възрастта на детето, адаптирана към и фокусирана върху потребностите му, своевременна,

Извадки от проведени интервюта:

„Прилагането на щадящи процедури може и да затрудни органите на разследването, но зависи как се направи. **Целта на съвременните общества не е на институциите да им е лесно**. Липсва цялостна система за закрила на детето. Има стотици органи за закрила на разни права и състояния, групи и категории, но липсва система, в която детето да се придвижва закономерно. На трето място, наказателният орган не комуникира с тази система, дори да установи основания тя да бъде сезирана, освен ако не формално задължен да иска доклад или съдействие.“ (*специализиран юрист от аналитичен център*)

„ОЗД почти никога не участва. При добра връзка между институциите в КМ случаят може да се реши холистично, да се проследи целият и детето и семейството му да получат необходимите им видове помощ. В действителност екипите се събират само веднъж. На срещите би трябвало да идва наблюдаващият прокурор, а не някакъв прокурор. От моя опит мога да кажа, че **ОЗД не познават закона и не се възприемат като защитници на правата на детето, а магистратите не познават нормативната рамка на социалните услуги.** У прокуратурата липсва нагласа да се търсят органите по закрила да упражняват правомощията си, дори когато това се изисква по КМ или най-малкото би било полезно за хода на делото.“ (*социален работник*)

„Правосъдната система **въобще не е адаптирана към правата и нуждите на децата**. Прекалено са дълги и сложни самите процедури. Често не са разбираеми от децата. Не мога да кажа, че отсъства координацията между институциите, но всичко става много мудно.“ (*експерт от НКБТХ*)

„**Няма никаква система за защита в системата за защита на децата**.“ (*адвокат*)

„Местните комисии въобще съм ги отписала. ДАЗД и АСП нямам представа какво работят. Имаме 15 хил. органа, които постоянно ни проверяват, но **когато ми трябва съдействие, нямам към кого да се обърна**.“ (*правозащитен адвокат, директор на кризисен център*)

надлежна и протичаща най-малко при спазване на правата му на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на защита на личния и семейния живот и на достойнство.

Функционално свързани с правото на щадяща процедура са правата на детето да разбира и да бъде разбирано, да бъде изслушано, да бъде защитено от пряк контакт с извършителя по време на процеса, да бъде разпитвано без неоснователно забавяне в нарочни помещения от или чрез специално обучени професионалисти, по възможност от едни и същи лица (и от същия пол, когато е пострадало от сексуални посегателства, някои форми на домашно насилие или други престъпления, свързани с пола), както и правата му на минимален контакт с производството (минимален брой разпити и медицински прегледи и аудио-визуален запис на разпита). Производните права са основни и самостоятелни и транспонирането само на тях не е достатъчно, за да осигури спазване на общото право на щадяща процедура.

Извадки от проведени интервюта:

„**Детето не получава специализирана подкрепа**, не се възприема като пострадал със специфични нужди, третира се като възрастен. ОЗД почти не участва. Не ги канят, тъй като нямат такова задължение. В съдебна зала застава директно до извършителя, дори при случаи с изнасилване“. (*психолог*)

„Обичайно пред съда застават пълнолетни. Липсва чувствителност, че в казуса има замесени деца. Самите институции, опитвайки се да ги щадят, ги пренебрегват, за да не влизат в детайли, за които знаят, че не са подготвени. Така се **неглижира специфичното отношение към децата и правото им на участие и изслушване**“. (*адвокат от правна клиника в ромска общност*)

„Цитирам дете, жертва на насилие в семейството, след като е преминало през наказателното производство: „***децата за всичко са виновни***“. (*адвокат*)

„Детето (13 г.) самичко отива в ОЗД с оплакване, че баща му го остригал и дал да проституира. Наказателното производство е спряно, тъй като органите се опасяват, че бащата нямало да потвърди показанията на дъщеря си от предварителния ѝ разпит!“ (*социален работник*)

„По случай на момиче, жертва на продължавано изнасилване и блудство от осиновителя от 12-годишна възраст до пълнолетие, никога не се стигна до съд. Полицаите провалиха процеса. Такива деца преживяват **силно разочарование при липса на възмездие**. Някои изместват травмата и правят връзка с насилниците. Това конкретно момиче се омъжи за осиновителя-изнасилвач! При други рецидивират правонарушенията и самоувреждащите девиации.“ (*психолог*)

„Медицински преглед на прясно изнасилено момиче (13 г.) се провежда в 3.00 ч. през нощта. В помещението са лекарят и още 8 души, вратата е отворена, влизат и излизат всякакви непознати, с които лекарят шумно и цинично обсъжда прегледа и естеството на престъплението.“ (*адвокат*)

Въвеждането на описаните права в българските закони е непълно. Общото право на щадяща процедура и правото на детето да разбира и да бъде разбирано не са изрично въведени в НПК. Правото на изслушване, което е симетрично на правото на обвиняемия да дава обяснения и не е равнозначно на правото на участие в производството

(чл. 75 НПК), правото на свое-временен разпит, на разпит от едни и същи „лица“ (а не „органи“) и правото на минимален брой медицински прегледи също не са транспонирани. Това позволява задържането на негативни ревиктимизиращи явления в практиката (недоверие и обезценяване на показанията на детето и на претърпените от престъплението вреди, невъздържано подлагане на детето на множество и инвазивни процесуално-следствени въздействия, натиск да се изразява според очакванията на разпитващия и др.)

Извадки от проведени интервюта:

„В сравнение с преди 25 години системата на закрила не изпълнява защитната си функция. Органите разпознават уязвимостта, но обвиняват и вменяват отговорност у детето“. (*психолог*)

„Както и да се подготвя детето за разпита, към неговите показания няма доверие. **Съдебните зали изобилстват на цинично и обезценяващо отношение** към сексуалното насилие над деца.“ (*адвокат*)

„Все още се провеждат **прекалено много разпити, много от тях забавени.** Подходът е елементаризиран – следват се формалности, без значение какъв ще бъде резултатът и без да се вниква в смисъла на правилата. Разпитите на децата, вкл. жертви са **преобладаващо обвинителни, пристрастни и изобилстващи на излишни въпроси**. **Не се използва видеозапис**. Вместо това децата се принуждават да повтарят отговорите си, за да бъдат протоколирани.“ (*социален работник*)

„**Процесът има ретравмиращо и виктимизиращо въздействие**. Сините стаи не са системно използвани. Съдът не желае да ги използва поради неудобството да излезе от съдебната зала. Процесът протича без подкрепящи професионалисти. Ако ги има, присъстват формално“. (*адвокат*)

Двадесет и два месеца след деянието прокуратурата прекратила наказателното производство за престъпление по чл. 151, ал. 1 НК поради липса на данни непълнолетният деец да е съзнавал малолетието на пострадалата. В разпитите си обаче тя изрично посочва, че му е съобщила възрастта си преди деянието. Фактът е потвърден от още двама свидетели. Съдът упрекнал прокурора, че необосновано е пренебрегнал показанията на детето като изолирани, вместо да съобрази, че закрилата на децата срещу сексуални посегателства е завишена и изисква допълнителна грижа за бързо и ефективно разследване. „Пасивността на разследващите органи относно изясняване на съществени за доказването обстоятелства и превратният анализ на доказателствената съвкупност несъмнено сочат на *игнориране на правата на жертвата*, респ. *въвеждане на изисквания към поведението ѝ [курс.мой - авт.]*, без да се съобрази малолетието ѝ и специфичните ѝ нужди от защита“.[1]

Систематичният прочит на разпоредбите на чл. 139, ал. 10, чл. 280, ал. 6 и чл. 140, ал. 5 НПК внася известни колебания дали **мерките за избягване на контакт с обвиняемия** са задължителни или пожелателни според това дали детето-свидетел се

[1] **Определение № 134 / 19.04.2023 г. на ОС-Кюстендил по в.ч.н.д. № 185/2023 г.** (докладчик Пенка Братанова), с което е потвърдено Определение № 6 / 04.01.2023 г. по н.ч.х.д № 1303/2022 г. на РС-Дупница, с което е отменено Постановление № 3870/2021/18.11.2022 г. за прекратяване на нак. п-во по ДП № 3870/2021 г. на РП-Кюстендил.

разпитва „в страната“ или някъде другаде. Предимство следва да се отдаде на разпоредбите на чл. 139 и чл. 280, които не допускат различно третиране и съответстват на наднационалните изисквания. Практиката, изглежда, се ориентира към такава позиция[2].

Правото разпитът да бъде провеждан *„от или чрез“* подходящо обучени специалисти не е транспонирано. Вместо него законът е предвидил разпит *„в присъствие“* на такива лица, с което стандартът е понижен и спрямо обвиняемото дете, в чийто разпит те активно *„участват“* с определени права. При това положение няма особена полза от изискването на чл. 139а, ал.2 НПК тяхното „присъствие“ да е задължително, тъй като струпването в помещението за разпит на излишни наблюдатели без права на намеса едва ли благоприятства целите на щадящата процедура. Изискванията за специализация на разпитващия орган, дори когато са спазени стриктно, не компенсират неучастието на неутрален подкрепящ специалист[3].

Извадки от проведени интервюта:

За „сините стаи“ има много заявки, главно за разпити по наказателни производства, като в масовия случай става дума за по-малки деца, жертви на сексуално насилие. Все по-успешно наслиза услугата Барнахус, която у нас се предлага под наименованието „зона закрила“ и има предимства пред аналозите си в Естония, Полша, Норвегия и Швеция, въпреки че не включва медицинската част – у нас не достигат лекари, а и интерес от лекарското съсловие. Срещу тази услуга все още има институционална съпротива, която е най-голяма сред социалните и относително слаба в МВР“. (*социален работник от организация, администрираща сини стаи и зони-закрила*)

„Разпитите в сините стаи са много професионални и при спазване на всичко. Обаче зависи от усмотрението на органа, наличието им и пр. Същото и в съда. В СРС се спазва всичко. Детето може да каже всичко, без да се влияе, има всякакви видове адвокати, особени представители и подкрепящи лица. В други съдилища призовават без всякакъв смисъл разпитано пред съдия 15-годишно девойче да слуша на половин метър от изнасилвача подробностите какво и къде било намерило вещото лице по тялото ѝ, докато на съда не му прави впечатление, че тя се тресе в истерия, но много държи да ме арестува на искането ми за прекъсване на заседанието. После си признаха, че не си познават процедурите“. (*правозащитен адвокат*)

Практиката частично коригира несъответствието с наднационалния стандарт, като се **стреми да включва тези специалисти в активна роля** по време на разпита, макар без нормативното им процесуално овластяване такова усилие да не е достатъчно[4]. Според тълкувателната практика разпитът на малолетен свидетел в отсъствие

[2] Например, **Присъда № 2 / 14.01.2022 г. по н.о.х.д. № 766/2021 г. на РС-Дупница**. Случаят се отнася до продължавано изнасилване на 15-годишно момиче от неговия баща. Съдът разпитал пострадалата при мерки за избягване на среща с подсъдимия.

[3] Вж. изложението за ролята на неутралния подходящ специалист при разпит на обвиняемо дете.

на педагог или психолог е нарушение на процесуалните правила, което „е съществено, ако е довело до нарушение на закона, непълнота на доказателствата или до необоснованост на присъдата“[5]. Тези последици едва ли биха били обсъждани като вероятни, ако според ВС такова лице просто „присъства“.

> Прокуратурата прекратила наказателното производство за склоняване към само-убийство на непълнолетно момче. То се удавило в р. Вит при къпане, за което то, членове на семейството му (вкл. жена му, бременна с второто им дете) и други лица спонтанно взели решение, докато работели на полето.
>
> Съдът приел, че провеждането на разпит на малолетен свидетел - чиито показания са съществени и за когото майка му твърди, че бил заплашван да не казва истината от друга свидетелка (която именно повикала помощ, но била сочена от майката на пострадалия за виновна за инцидента с неясни аргументи) – без педагог или психолог, представлява нарушение, водещо до непълнота на доказателствата.[6]

 НПК не предвижда участие, нито присъствие на ИДПС на разпит на дете-жертва, а още по-малко възможност такъв субект да замества педагога или психолога, каквато практика все още се допуска в разследването и се толерира от съдилищата[7].

 При разпита на малолетния свидетел са присъствали ИДПС, чичото на свидетеля и социален работник. За нито едно от тези лица не е ясно дали е психолог или педагог, каквото е изискването на чл. 140 НПК. Това налага повторен разпит на свидетеля, при който да бъде спазена описаната в закона процедура.[8]

Правото на минимален брой разпити преди всичко се отнася до досъдебното производство. То е от най-важните елементи на щадящата процедура и е функционално

---

[4] **Присъда № 2 / 14.01.2022 г. по н.о.х.д. № 766/2021 г. на РС-Дупница** (разпитът на 15-годишна жертва на изнасилване е проведен с участие на педагог); **Присъда № 7 / 18.01.2024 г. на РС - Бургас по н. о. х. д. № 4696/2023 г**. (разпитът на 8-годишно момиче, пострадало от престъпления по чл. 149 и чл.155б, е проведен с участието на психолог); **Присъда № 1 / 8.02.2024 г. по н. о. х. д. № 232/2023 г. на РС - Монтана** (разпитът на непълнолетна пострадала от хулигански ексхибиционизъм е проведен с участието на педагог).

[5] **ТР № 10/1977 г по т.д. № 8/1977 г. на ОСНК на ВС**.

[6] **Определение № 194 / 11.03.2024 г. по в.ч.н.д. № 93/2024 г. на ОС-Плевен** (докладчик Владислава Цариградска).

[7] Виж напр. **Определение № 28 / 6.02.2024 г. по ч.н.х.д. № 1/2024 г. на РС-Панагюрище** (на първия разпит на непълнолетен пострадал присъства единствено ИДПС, а вторият – само майката. В никой от двата не е участвал педагог или психолог.); **Решение № 48 / 5.04.2024 г. по в. а. н. д. № 17/2024 г. на ОС – Хасково** (докладчик Даниела Николова): На досъдебното производство малолетната свидетелка е разпитана „в съответствие с изискванията на чл. 139 и чл. 140, ал. 1 от НПК ... в присъствието на инспектор ДПС и родителя“; **Решение № 341/9.10.2023 г. по н.д. № 738/2023 г. на III н.о. на ВКС** (докладчик Красимира Медарова): Разпитът на малолетния свидетел е проведен в присъствието на родител и ИДПС, което е гаранция за липсата на неправомерно въздействие.

[8] **Решение № 32/20.04.2017 г. по ч.н.д. № 192/2017 г. на ОС-Враца** (докладчик Иван Маринов).

свързано с правото на индивидуална оценка, на аудиовизуален запис, на разпит от или чрез подходящ специалист и др. То се обезпечава преди всичко от добри практики по неговата своевременна и пълноценна подготовка и чрез провеждане пред съдия[9]. То се свързва само и единствено с поредни разпити по едни и същи или очевидно неразривно свързани факти, но не и с разпит върху нови факти, когато ходът на разследването го изисква, нито с повтаряне на разпит, проведен при процесуални нарушения, вкл. нарушения на права на обвиняемия. Правото задължава държавните органи към установими от контролиращите ги инстанции усилия да не провеждат *ненужни*, вкл. повтарящи се, зле подготвени, несъобразени с предмета на разследване, ненадлежно протоколирани или по друг начин компрометирани разпити.

У нас елементи от **правото на минимален брой разпити** са транспонирани само по отношение на съдебната фаза. Те нямат признаците на право на детето, а на правила за оптимизация на процеса, отклонението от които няма последици, гарантиращи спазването на право – такова не е въведено, нито гарантирано. Това допълнително обезсърчава **аудиовизуалния запис** на разпита - дори когато е налице техническа обезпеченост - който също е уреден като правна възможност, без характеристиките на право.

Самодисциплинирането на практиката по разследване в посока намаляване на броя на разпитите и тяхното аудиовизуално записване, както и използването на сини стаи и зони-закрила следва силно да се препоръча до пълно транспониране на правата на пострадалото дете в процеса.[10] В тази посока се развива съдебната практика[11], особено при дела за сексуално посегателство над дете, макар тя да се отнася главно до съдебната фаза и в голямата си част да предхожда измененията в НПК от 2023 г.

Многократен разпит:

Възрастта на пострадалата, която към момента на деянието е била близко до малолетието, експертното мнение за състоянието ѝ след деянието – страх от нова среща с извършителя, срам,

[9] Вж. по този въпрос протоколите за подготовка на разпит в **Пушкарова, Ива, Гитева, Диляна и др**. Детска пътека. Ръководство за професионалисти при контакт с деца в риск от насилие, пострадали, свидетели или извършители на престъпление. Кота: Стара Загора, 2023 г.

[10] За предимствата на аудиовизуалния запис на разпита на дете в наказателния процес за събирането на годни доказателствени материали вж. **Пушкарова, Ива, Гитева, Диляна и др**. Детска пътека. Цит. съч.

[11] **Решение № 495 / 23.11.2009 г. по н.д. № 550 / 2009 г. на III н.о. на ВКС** относно уязвимите жертви и необходимостта да бъдат разпитвани само когато има нужда и по подходящ начин.

унижение, продължаващи във времето – ясно сочат, че тя има качеството на „уязвима жертва“. Като такава тя се нуждае от специална защита, освен друго и да бъде **разпитвана само толкова пъти, колкото действително е необходимо** за целите на наказателното производство и за разкриване на обективната истина. Пострадалата ... е разпитвана четири пъти в досъдебната фаза (от разследващ орган за фактите, разпит преди разпознаването, разпит пред съдия). Разпитана е в хода на съдебното следствие в присъствието на подсъдимия и неговата защита, които не са ѝ поставяли въпроси. Във всички разпити последователно е заявявала идентични данни, разкриващи съставомерните признаци на деянието по чл. 150 от НК. Провеждането на очна ставка би бил шестият път, в който е следвало да възпроизвежда факти относно престъплението, а това не би било подходящо за нея, като се има предвид и експертният отговор по СПЕ ... При тези данни и казаното по-горе за процесуалната дейност, извършена от съдебните инстанции, с отказа на съда да допусне очна ставка не са компрометирани основните принципи на процеса, поради което и липсва претендираното нарушение[12].

Разпитът на дете-свидетел следва да е винаги съобразен с възрастта и интелекта му, с неговата психическа зрялост и евентуална зависимост от лицата, спрямо които се води наказателното производство. Разпитът трябва да е в достатъчна степен **щадящ, но и изчерпателен** с оглед необходимостта да се достигне до обективната истина. За гарантиране на **спокойна и сигурна обстановка при разпит на дете**, особено когато то е и пострадало от престъплението, трябва да се създадат условия, при които то не се счита застрашено от присъствието на други лица.

В случая пострадалият непълнолетен е бил съпоставен със свидетел на защитата в отсъствието на всички лица, имащи право да присъстват на неговия разпит. Това създава и съмнение, че е дал искрени, неповлияни от подсъдимия и от свидетеля отговори. Възрастта, социалното положение и личностното му развитие сочат, че има качеството на „уязвима жертва“ и като такава му се дължи специална защита. Такова лице трябва да се третира с особена грижа за личното му достойнство и да му се гарантира специално отношение поради неговата уязвимост, което означава то да бъде **разпитвано само когато и само толкова пъти, колкото действително е необходимо, и то по начин, осигуряващ целта на разпита с подходящи средства**, съвместими с основни юридически принципи. Съдебният състав следи за баланса на интересите в такъв наказателен процес – на жертвата, но и на подсъдимия, на когото следва да се гарантира справедлив процес по силата на чл. 6 от ЕКПЧ. Съдът не е осигурил този баланс, тъй като е допуснал очна ставка, без да гарантира пълноценно правата на пострадалия, а това създава съмнение и в достоверността на неговите отговори[13]

Насърчение следва да получи и усилието за развиване на практики на **видеоконферентен разпит:**

Законът въвежда две задължителни изисквания спрямо видеоконферентен разпит на малолетен свидетел: той да се разпитва в страната и да съществува необходимост от разпит по този начин. В конкретния случай законовата необходимост е очевидна – да се осигури спокойна за малолетните пострадали обстановка за излагане на показания, което не би било постигнато с едновременното им присъствие с подсъдимия в съдебната зала. По този начин се избягват психическото им притеснение и неудобство да уличат своя учител, включително и за интимните подробности от противоправното му деяние. Видеоконференцията не трябва да лишава

[12] **Решение № 359/2012 г. по н.д № 1144/2012 г на I н.о. на ВКС**.

[13] **Решение № 55/2012 г. по н.д. № 3106/2011 г. на III н.о. на ВКС**.

процесуалните страни от възможността да виждат разпитвания свидетел. Те трябва да се убедят в неговата самоличност, да възприемат особености от поведението му по време на разпита и липсата на вмешателство от страна на присъстващите педагози, психолози и родители… По време на видеоконференцията камерата следва да показва разпитвания свидетел (ако е сам) или да обхваща (в крупен план) всички присъстващи в залата – целия съдебен състав, малолетния свидетел, негов родител, вещите лица и психолози[14].

Провеждането на видеоконферентен разпит на непълнолетни свидетели, намиращи в друга зала в Съдебната палата, е законосъобразно. На разпита присъстваха родителите. Всички страни се намираха в друга зала, в която имаха непосредствена възможност да възприемат показанията и поведението на свидетелите и липсата на вмешателство от родителите, незабавно да задават уточняващи въпроси, да поставят искания за прочитане на показания от досъдебното производство. Неразпитаните свидетели не присъстваха в залата.

В конкретния случай законовата необходимост от видеоконферентен разпит е очевидна – да се осигури спокойна за непълнолетните свидетели обстановка за излагане на показания, което не би било постигнато с едновременното им присъствие с подсъдимия в съдебната зала. По този начин се избегна психическото им притеснение“ и бяха „защитени по най-добрия начин интересите на тези деца“. „Понятието за най-добрия интерес на детето е гъвкаво и приспособимо. То следва да се адаптира и определя индивидуално според конкретното положение на съответното дете, индивидуалната му среда, ситуация и нужди, както бе сторено и в настоящия случай“[15].

В практиката преди промените в НПК от 2023 г. **липсва разпознаване на институтите на минималния брой разпити, аудиовизуалния запис и видеоконферентния разпит като права на детето, поради което съдът е обосноваал решенията си със становища на вещи лица**. След измененията в закона това вече не е необходимо:

Подсъдимият (българин, неженен, неосъждан, с начално образование, общ работник в дърводобива) е първото от седемте деца на самотна майка, която го оставила за отглеждане в сиропиталище. През 2011 г. бил диагностициран с разстройство на адаптацията по повод агресивно поведение в институцията. След навършване на пълнолетие се върнал при семейството си и започнал да общува сексуално със сестра си (9 г., с лека умствена изостаналост). За да преодолее съпротивата ѝ за бъдещи контакти и да си осигури мълчанието ѝ, използвал убеждаване, заплахи, вкл. с убийство, и периодични побоища. Блудствените и съвкупителните действия с нея продължили година и половина. Тя ги възприемала като забранени и болезнени, страхувала се да остава сама с брат си, споделяла страхове с майка си, но не и на какво се дължат. Последните два инцидента възникнали на 14.06.2015 г. и на 16.06.2015 г., като веднага след втория видът ѝ накарал майка ѝ настоятелно и притеснено да я разпитва какво ѝ се е случило. Детето разказало. Майката се разстроила силно и по съвет на брат си сигнализирала кмета, полицията и ОЗД.

[14] **Решение № 93 / 2016 г. по н.д. № 265/2016 г. II н.о. на на ВКС**.

[15] **Присъда № 14 / 29.05.2023 г. по н. о. х. д. № 28/2023 г. на РС - Свиленград** (докладчик Кремена Байнова). Делото се води по обвинение за продължавано хулиганство срещу многократно осъждано за такива прояви лице.

Обясненията на подсъдимия съдържат неясноти и противоречия поради опита му да се разграничи от авторството на деянията, като ги припише на неизвестно трето лице (което ту е непознат, ту е неназован приятел на сестра му) или да ги обясни като интригантски замисъл на майка си или на мистериозни трети лица или като резултат на самопризнания, изтръгнати с полицейско насилие.

Съдът отклонил искането на защитата за разпит на пострадалата в „синя стая“ в съдебно заседание, като се позовал на изискването за минимален брой разпити, както и с аргумента, че *според вещите лица* провеждането на нов разпит е нездравословно с оглед възможността детето да се върне към преживяното. Случаят е показателен и за ползите от разпит в „синя стая“ на досъдебното производство. При разпита си пред съда провелият го експерт обосновава, че детето е с повишена внушаемост и може лесно да бъде убедено към изразяване на дадена позиция с думи, но при разпита си е било искрено. [16]

Следващият случай е от есента на 2022 г. и се отнася до ситуативно хомосексуално сношение с 6-годишно момченце, което деецът срещнал, докато обикаляло с тротинетката си блока, в който живеело и пред който баща му поправял колата.

Деецът – мъж с лека умствена изостаналост - видял, че детето е самичко, пресрещнал го и го поканил да тръгне с него. Завел го в близките храсти, в които го предупредил да мълчи, съблул го и осъществил сексуалните действия. Дал му 10. 00 лв., за да не казва на никого. Смутено, детето тръгнало към баща си, който видял непознат мъж да върви близо до сина си. Детето веднага започнало да разказва, а бащата задържал дееца до пристигането на полицията.

„Окръжният съд се възползвал от правото си [*правото е на свидетеля – бел.авт.*] да ограничи до минимум повторяемостта на разпита на малолетния свидетел, по реда на чл. 280, ал. 6 от НПК, за да се предотвратят неблагоприятните последици за детето от даването на свидетелски показания в съдебния процес“. Съдът се позовал на *становището на вещите лица*, че „всяко преповтаряне на събитието би довело до фиксация на детето върху него“[17].

Въпреки това **контактът на детето с процеса е могъл да бъде и по-щадящ**. Така например, на детето са изготвени две комплексни СППЕ, като единствената причина за втората била, че същите вещи лица били изготвили и СППЕ на дееца, макар да не е ясно защо това да е пречка експертиза да бъде приета. Вещите лица, както и преводачите, тълковниците и пр. са неутрални, незаинтересовани от изхода на делото лица, които подпомагат съда със специалните си знания. Втората СППЕ е могла да бъде спестена по същите причини, поради които е спестен и съдебният разпит.

---

[16] **Присъда № 54 / 3.06.2016 г. по н.о.х.д. № 285 / 2016 г. на ОС-Пловдив** (докладчик Светлана Станева). Защитната линия на адвоката по този случай се основава на омаловажаване на станалото като „нормално за общността и за семейството“, твърдения за сексуална опитност на пострадалата с различни партньори, характерно за зряла жена, както и солидарност с нескрития гняв на подсъдимия към майка му, изхождащ от травматичните преживявания от родителското изоставяне. Трябва да се подчертае, че такава професионално неетична и доказателствено незащитима теза е не просто негодна да разколебае обвинителната. Тя оказва криминогенно действие върху дееца, като усилва и стабилизира престъпната мотивация и представлява пряка вторична виктимизация на пострадалото дете. Тя ясно демонстрира нуждата от специализация на адвокати, които участват в производства с участие на дете.

[17] **Решение № 74 / 19.06.2024 г. по в. н. о. х. д. № 123/2024 г. на АС-Варна** (докладчик Даниела Костова).

По-нататък, разпитът на детето на досъдебното производство протекъл в присъствието **и на психолог, и на родител, и на ИДПС**, без яснота поради каква необходимост и на какво основание последният е допуснат. Съдът, изглежда, счел, че многобройността на участниците в разпита е нещо полезно, което гарантира достоверността на показанията - „по никакъв начин не може да постави под съмнение достоверността на показанията на детето, тъй като при разпита са присъствали множество лица, както изисква чл. 140 от НПК“. Такава теза не може да се изведе нито от закона, нито от добрите практики на разпит, които ограничават броя на лицата в помещението за разпит, особено на много малки деца и особено на жертви на сексуално посегателство.

Този случай е пример за често срещан подход на разследване, който пряко и грубо **нарушава правата на обвиняемия на защита и на равенство на средствата**, като отдава неоснователно предимство на защитата на детето в противоречие с чл. 8, ал. 6 ФП КПД и чл. 6 ЕКПЧ. Той се свежда до **лишаване на обвиняемия и неговия защитник от възможността да разпитат детето, тъй като обвинението е повдигнато след разпита му и органите отказват последващ разпит**[18]. Нарушението се задълбочава, ако разпитът не е протоколиран с пряко възпроизвеждане на точните думи на детето и липсва аудиовизуален запис, който да позволи наблюдение на поведението му. Обвиняемият трябва да има възможност лично да си състави мнение за достоверността на показанията, което е част от правото му на лично участие и защита в производството.

Въпреки че деецът бил заловен от свидетел, комуто детето разказало случилото се, на метри от местопрестъплението непосредствено след деянието, което оставило семенна течност по дрехите на детето, по необяснима причина **обвинение му е повдигнато едва след разпита на детето**, проведен сутринта на следващия ден. Това **лишило обвиняемия и защитника му от правото им да участват в разпита на детето**, повтарянето на който в съдебното заседание било именно отказано от съда. Последният приел, че това не било „някакво процесуално нарушение, тъй като към часа на разпита все още липсвало привличане на обвиняемо лице“. За описаното несъмнено нарушение на чл. 55 НПК няма значение как е проведен разпитът и колко достоверни или пълни са показанията на детето, нито колко изобилни и еднопосочни са останалите доказателства, обезпечаващи осъждането.

Следва изрично да се препоръча **разпитът на пострадалото дете да се провежда след повдигане на обвинение**, а ако поради основателна причина това не е възможно или целесъобразно, или да се осигури възможност на обвиняемия и неговия защитник за повторен разпит, или показанията на детето да бъдат изключени от доказателствената съвкупност. Правото на детето на *минимален* брой разпити (а не на еднократен разпит)

[18] **Решение № 54/12.04.2022 г. по н.д. № 151/2022 г. на III н.о. на ВКС** (докладчик Невена Грозева): обвинението е повдигнато ден след разпита на детето и „разследващите не са имали задължението“ да уведомят дееца за провеждането му. Според съда е достатъчно да са спазени изискванията на чл. 140 НПК, макар разпоредбата да няма нищо общо с правото на защита на обвиняемия.

отстъпва при конкуренция с права по чл. 55 НПК. То е право, насочено не към обвиняемия като насрещно задължен субект, а към държавата, която следва да води разследването по начин, които гарантира равни и пълноценни условия за упражняване на правата от всички участници в производството.

Из практиката на ЕСПЧ:

Член 6 § 3 (d) ЕКПЧ не може да се тълкува в смисъл, че изисква във всички случаи въпросите да се задават пряко от обвиняемия или неговия адвокат. Сексуалните престъпления често се възприемат като изпитание за жертвата, особено когато тя не желае да се изправи пред обвиняемия и когато е дете. Правото на жертвата на зачитане на личния живот следва да се съобрази и поради това могат да се вземат определени мерки с цел защита на жертвата, но **ако могат да бъдат съчетани с адекватно и ефективно упражняване на правото на защита**.

ЕСПЧ, Дело *S.N. v. Sweden*, Жалба № 34209/1996, 2002 г.

Деецът бил обвинен в блудство с момиче на 12 г. със забавено развитие (съответстващо на дете на 5 години и половина), разпитано на досъдебната фаза пред съдия с участието на психиатър в отсъствието на обвиняемия. Психиатърът свидетелства, че трудно установил контакт със свидетелката, която не познава азбуката, цифрите, часовника и дните от седмицата, не знае имената на учителите си, весела е, задава много въпроси и обича да играе. Трудно говори за станалото, тъй като помни само части от него, а именно, че подсъдимият я пернал по ръцете с дървена лъжица, което сторил и със сина си. В разпитния протокол показанията ѝ за последвал в спалнята блудствен акт са отразени не пряко, а като преразказ. В съдебно заседание е разпитана след извеждане на подсъдимия, който нямал възможост нито да задава, нито да подготви въпроси, които да бъдат зададени. Казала единствено, че той я бил заплашвал същата сутрин, като той отрекъл дори да я е виждал. При обжалването контролните инстанции отхвърлили оплакването му, че разпитът е проведен без звукозапис и не в специално помещение, с аргумента, че това са мерки за защита на свидетеля, а не за достоверност на показанията.

ЕСПЧ установил, че подсъдимият бил признат за виновен изключително на основата на показанията на детето.

Според ЕСПЧ нормално всички доказателства се събират с участието на подсъдимия в публичен процес. Това не значи непременно всички разпити да се провеждат публично в съдебната зала, но подсъдимият трябва да има адекватна и подходяща възможност да участва или когато свидетелят дава показанията си, или на по-късен етап. Правото му на справедлив процес изисква **баланс с интересите на свидетеля**, дори когато разпитът е изпитание за последния, вкл. поради неговата ниска възраст, нежелание за изправяне срещу обвиняемия и по дела за сексуално насилие. Подсъдимият трябва да има **възможност да наблюдава начина, по който свидетелят отговаря на въпросите, и да се запознае с точната им формулировка**, без посредническата намеса на трети лица – например, чрез наблюдение на видеоконферентен разпит или на видеозапис – което **да му позволи да формира лични впечатления за тяхната достоверност**. Той трябва да може да поставя **въпроси, на които свидетелят да отговори**. В случая показанията на детето от досъдебната фаза не са били подложени на задълбочено обсъждане в съдебната фаза, тъй като не са дори прочетени в съдебното заседание, а вместо това на съда и страните са предоставени протоколираните записки на разследващия.

ЕСПЧ, Дело *Kovač v. Croatia*, Жалба № 503/2005, 2007 г.

Германия

Пострадалите от тежки престъпления имат право да бъдат подпомагани от специализиран педагог / психолог по време на разпита. Разноските за неговото участие се поемат от държавния бюджет. Ако обвиняемият бъде осъден, държавата има регресен иск до размера на платеното. Социални работници не се допускат до участие в разпитите, освен в изключителни случая, ако жертвата е особено уязвима и такова участие в крайно необходимо (например, при суицидни състояния).

На досъдебната фаза децата, пострадали от сексуални или тежки насилствени престъпления, се разпитват пред съдия чрез видеоконференция в процедура тип „синя стая“, като за целта се ползват специално оборудвани и охранявани помещения в или извън съдебната сграда. В никой момент детето не общува с друг, освен със специалиста, който провежда пряко разговора с него в помещението. Въпросите на страните се задават от съдията към този специалист. На разпита се прави видеозапис, който може да се гледа в следващите етапи на процеса, вкл. в съдебното заседание.

Ако запис не е направен или разпит не е проведен и детето не желае да се яви в съдебното заседание, то се разпитва в стая, различна от съдебната зала по същите правила.

Гърция

Децата, навършили 13-годишна възраст, могат да подават жалби и сигнали до властите както лично и самостоятелно, така и чрез своите законни представители (родители). По-малките могат да правят това само чрез представител.

Когато детето е пострадало от престъпление срещу личната или половата неприкосновеност и свобода или от престъпление на домашно насилие, то задължително бива подготвяно за разпит на досъдебната фаза от специализиран детски психолог или психиатър, който задължително участва и в разпита. Пропускът да бъде осигурено такова лице е съществено процесуално нарушение, водещо до пълна негодност и недопустимост на получения доказателствен материал, което не може да бъде компенсирано дори от личното явяване на детето за разпит в съдебната фаза[19]. На разпита се прави звукозрителен запис, който впоследствие може да се възпроизвежда в съдебното заседание, вместо детето

[19] **Решение № 884/2022 г. на Върховния съд на Гърция.**

да бъде разпитвано отново (чл. 227 НПК)[20]. Подготовката на разследващите за разпита на детето също се извършва чрез детския психолог / психиатър.

Изборът на такъв специалист не е ограничен. Когато страните нямат предпочитания, се назначава лице от Независимите служби за защита на децата, пострадали от престъпление.

Законодателството за защита срещу домашно насилие предвижда, че престъпленията на домашно насилие са от общ характер и възлага на педагозите (вкл. училищни учители, възпитатели), социалните работници, лекарите и др. под. да сигнализират прокуратурата при съмнения, че дете е пострадало от такова деяние[21]. Според чл. 20 от Закон № 3500/2006 г. тези лица задължително участват в производството като свидетели; децата не се разпитват, а становищата им се прочитат в хода на съдебното следствие.

Най-добрата национална практика след 2019 г. е използването на протокола NICHD[22] и изоставянето на практики на многократно често разпитване на детето по идентични въпроси от различни лица, които нямат специална подготовка, използването на подвеждащи, сугестивни или затворени въпроси и др. под.[23] Въпреки това, тази практика е възприета само по отношение на деца, пострадали от сексуално насилие.

---

[20] **Tsigkris, Michalis.** Sexual Abuse and Exploitation of Children - Institutional Protection in Greece and Europe, 2024, pp. 88-89.

[21] **Sfetsos, At., Katsigaraki, E.** Students-Victims of Domestic Violence and the Obligations of Their Teachers – Remedial Practices. In: Crime Times, 2024.

[22] **Teoh, Y.S., Lamb, M.E.** Preparing Children for Investigate Interviews: Rapport Building, Instruction and Evaluation. Applied Developmental Science. 2010, 14:154-163. **Price, E., Ahern, M., Lamb, M.E.** Rapport-Building in Investigative Interviews of Alleged Child Sexual Abuse Victims. Applied Cognitive Psychology, 2016;30:743-749**, Lamb, M.E., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P.W., Horowitz**, **D.** A Structured Forensic Interview Protocol Improves the Quality and Informativeness of Investigative Interviews with Children: A Review of Research Using the NICHD Investigative Interview Protocol. In: Child Abuse & Neglect 2007, 31:1201–1231.

[23] **Brady, M.S., Poole, D.A., Warren, A.R., Jones, H.R.** Young Children's Responses to Yes-Or-No Questions: Patterns and Problems. Applied Developmental Science, 1999;3: 47–57; **Cleary. H.** Police Interviewing and Interrogation of Juvenile Suspects: A Descriptive Examination of Actual Cases. In: Law & Human Behavior 2014, 38(3):271–282; **Dixon, D.** Interrogation Law and Practice in Common Law Jurisdictions. In: Brown et al (eds), The Oxford Handbook of Criminal Process, 2019, pp.340-364; **Farber. Barry.** The Role of the Parent/Guardian in Juvenile Custodial Interrogations: Friend Or Foe? In: American Criminal Law Review, 2004;41: 1277–1312; **Feld. B.C.** Police Interrogation of Juveniles: An Empirical Study of Policy and Practice. Journal of Criminal Law and Criminology, 2006b;97:219 –316.

Сходни, но разнообразни протоколи се ползват при разпит на деца, пострадали от други престъпления, и обвиняеми, общото между които е участието на разнообразни специалисти в разпита (мултидисциплинарен екипен подход). Тези протоколи описват подробно стъпките и правилата за подготовка и провеждане на разпита с преки указания към конкретния специалист какво може и какво не може да прави и казва, за какви признаци в поведението на детето да следи и как да ги интерпретира.[24] Когато детето е с образователни, умствени или други особености и специални потребности, се използват специални педагогически, психологични и комуникативни похвати. Преводачът е задължителен, когато детето е бежанче, чужденче или ромче.

Исландия

Ако дете е пострадало от сексуално престъпление или му е причинена телесна повреда, задължително и безплатно му се назначава особен правен представител.

Ако детето не е навършило 15-годишна възраст, разпитът задължително се провежда по процедурата Барнахус от нарочен специалист. Останалите страни и участници в процеса наблюдават разпита през видеостена и участват него чрез конферентна връзка с разпитващия, без детето да има някакъв контакт с тях. Разпитите следват протоколите на Националния институт за детско здраве и човешко развитие (NICHD) и на Националния център за детско застъпничество (NCAC).

Когато детето е навършило 15 години, то дава показания в специално оборудвана стая в полицейското управление в присъствието на своя особен представител и подкрепящ специалист от службите за закрила. Разпитът следва адаптирани протоколи от практиката в Обединеното кралство и Норвегия за разпит на лица в уязвимо положение.

Деца, ненавършили 4 години, не се разпитват.

[24] **Köhnken, G., Milne, R., Memon, A., Bull. R.** The cognitive interview: A meta-analysis. In: Psychology, Crime, and Law, 1999; 5:3–27; **Lamb, M.E., Orbach, Y., Stenberg, K., Espilin, P.W., Hershkowitz. I.** The Effects of Forensic Practices On the Quality of Information Provided by 17 Alleged Victims of Child Abuse. In: Westcott/Davies/Bull (Eds.), Children's Testimony: A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice, 2002, pp. 131-145**. Themeli, O.** Juvenile Victims "Lost in Testimony". From the Revelation of Sexual Abuse to Forensic Interviews. In: Criminology, 2013, 2:28-35.

Португалия

Според Закон № 93/1999 г. за защита на свидетелите детето е вид особено уязвим свидетел и като такъв разполага с допълнителни права в наказателното производство. Сред тях е правото да бъде придружавано от социален работник или друг квалифициран специалист, който може да му предостави необходимата психологична и емоционална подкрепа (технически специалист). Участието на това лице в производствените действия изисква разрешение от съответния орган, което се предоставя конкретно на основата на комплексна преценка на обстоятелствата. Обичайно органите назначават такива лица и ги допускат до участие.

Практиката следва протоколи за еднократен разпит на детето в специално обзаведени помещения.

Румъния

Изслушването на малолетни свидетели става в присъствието на специално назначен от разпитващия орган психолог, който предоставя на детето специализирана консултация по време на производството (чл. 111, ал. 8^1 НПК). Законът изисква разпитващият орган да вземе всички необходими мерки, за да избегне всякакъв отрицателен ефект на разпита върху психичното състояние на детето. Практиката среща затруднения при осигуряването на специални помещения за разпит и на специално обучени психолози.

2. ПРАВО НА ИНФОРМАЦИЯ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 4 от Директива 2012/29	1. Държавите членки **гарантират**, че **от първия контакт с компетентния орган** жертвите **получават без ненужно забавяне** следната информация, **за да им се даде възможност да се ползват от правата**, установени в настоящата директива: а) **вида подкрепа**, която могат да получат, и от кого, включително, когато е необходимо, основна информация относно достъпа до медицинска помощ, всякаква специализирана помощ, включително психологическа помощ, и алтернативно настаняване; б) процедурите за подаване на **жалба** във връзка с извършено престъпление и тяхната роля във връзка с тези процедури; в) по какъв начин и при какви условия може да получат **защита**, включително мерки за защита; г) по какъв начин и при какви условия може да получат достъп до правна консултация, **правна помощ** и друг вид консултация; д) по какъв начин и при какви условия може да получат **обезщетение**; е) по какъв начин и при какви условия имат право на устен и писмен **превод**; ж) ако пребивават в държава членка, различна от тази, в която е извършено престъплението, специалните мерки, процедури или механизми, които са налични за защита на техните интереси в държавата членка, в която е установен първият контакт с компетентния орган; з) наличните процедури за подаване на **жалба при нарушаване на техните права от компетентния орган**, действащ в рамките на наказателното производство; и) данните за **връзка** по тяхното дело; й) наличните **услуги за възстановително правосъдие**; к) по какъв начин и при какви условия може да бъдат възстановени **разходите**, направени в резултат на участието им в наказателното производство. 2. **Обхватът** на посочената в параграф 1 информация и подробностите, които се съдържат в нея, могат да се различават в зависимост от специфичните нужди на жертвата и личните ѝ обстоятелства, както и в зависимост от вида или характера на престъплението. **Допълнителна информация може да се предоставя и на по-късен етап** в зависимост от нуждите на жертвата и значението на съответната информация във всяка фаза на производството.
Чл. 6 Директива 2010/29	1. Държавите членки гарантират, че на жертвите се съобщава **без ненужно забавяне** за правото им да получават следната информация относно наказателното производство, образувано в резултат на подадената жалба във връзка с извършено срещу тях престъпление, както и че при поискване жертвите получават тази информация: а) всяко решение да не се продължава или да се прекрати разследване или да не се възбужда наказателно преследване срещу извършителя на престъплението; б) датата и мястото на съдебното производство и естеството на повдигнатите срещу извършителя обвинения. 2. Държавите членки гарантират, че в съответствие с тяхната роля в съответната наказателноправна система, на жертвите се съобщава без ненужно забавяне за правото им да получават следната информация относно наказателното производство, образувано в резултат на подадената жалба във връзка с извършено срещу тях престъпление, както и че при поискване жертвите получават тази информация: а) всяко влязло в сила решение по дело; б) информация за развитието на наказателното производство, освен в изключителни случаи, когато такова уведомяване може да попречи на нормалния ход на делото. 3. Информацията по параграф 1, буква а) и параграф 2, буква а) включва мотивите или кратко резюме на мотивите на въпросното решение, освен в случай на решение, взето от съдебни заседатели, или на решение, при което мотивите са с поверителен характер, в които случаи съгласно националното право не се предвижда предоставяне на мотиви.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 6 Директива 2010/29	4. Компетентният орган се съобразява с желанието на жертвите да получават или да не получават информация, освен ако тази информация трябва да бъде предоставена поради правото на жертвата да участва активно в наказателното производство. Държавите членки дават на жертвата възможност да промени желанието си във всеки един момент, като тази промяна се взема предвид. 5. Държавите членки гарантират, че на жертвите се предоставя възможност да бъдат уведомени без ненужно забавяне за освобождаването или бягството на лице, което е задържано под стража, срещу което е възбудено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат. Освен това държавите членки правят необходимото жертвите да получават информация за всички мерки, които са взети за осигуряване на тяхната защита в случай на освобождаване или бягство на извършителя на престъплението. 6. При поискване жертвите получават информацията по параграф 5 най-малко в случаите, когато съществува опасност или установен риск от вреда за тях, освен ако не е налице установен риск от вреда за извършителя, която би могла да възникне в резултат на уведомяването.
Чл. 8, ал.1, б.„б“ Факултативен протокол КПД	1. Държавите страни приемат подходящи мерки, за да защитят правата и интересите на деца - жертви на практики, забранени по този протокол, на всички фази на наказателното производство и в частност чрез: б) уведомяване на децата жертви за техните права, тяхната роля и обхвата, протичането и развитието на производството и за хода на техните дела;
Чл. 6 ЗПФКПП	(1) Органите на МВР, следователите и организациите за подкрепа на пострадали незабавно уведомяват лицата по чл. 3, ал. 1 и 2 [*пострадали, членовете на тяхното семейство и наследници*] за: 1. възможностите им за **достъп до медицинска помощ**, за организациите, към които могат да се обърнат за **безплатна психологическа помощ** и подкрепа, както и за всякакъв вид **специализирана помощ**, които могат да получат; 2. **правото им на правна помощ**, органите, към които могат да се обърнат за упражняването му, условията и реда за предоставяне на безплатна правна помощ; 3. органите, пред които може да бъде подаден **сигнал за извършеното престъпление**, процедурите след подаване на сигнала и възможностите за действие на пострадалите при условията и реда на тези процедури; 4. органите, пред които може да бъде подаден **сигнал при нарушаване на правата им от компетентния орган**, действащ в рамките на наказателното производство; 5. **правата им в наказателния процес и възможностите за участието им в него**; 6. органите, към които могат да се обърнат, за да получат **защита** за себе си и своите близки, условията и реда за получаване на такава защита; 7. органите, към които могат да се обърнат, за да получат **финансова компенсация** от държавата, условията и реда за получаването ѝ; 8. възможностите за защита на правата и интересите им, **ако са чужди граждани**, пострадали от престъпления на територията на Република България; 9. възможностите за защита на правата и интересите им, ако са пострадали от престъпления на територията на друга държава, и към кои органи могат да се обърнат в тези случаи. (2) Пострадалите се уведомяват за **правото им на индивидуална оценка**. (3) Наблюдаващият прокурор в хода на досъдебното производство следи за изпълнението на задълженията на разследващите органи за предоставяне на информацията по ал. 1.
Чл. 75, ал. 1 и 2 НПК	(1) В досъдебното производство пострадалият има следните права: да бъде уведомен за правата си в наказателното производство; ... да бъде информиран за хода на наказателното производство; ... (2) Органът, който образува досъдебното производство, уведомява незабавно пострадалия за това, ако той е посочил адрес за призоваване в страната или електронен адрес. (3) Пострадалият упражнява правата си, ако изрично поиска да участва в досъдебното производство и посочи адрес в страната за призоваване и уведомяване за хода на производството. При изрично съгласие на пострадалия, което може да бъде оттеглено по всяко време, призоваването и уведомяването може да се извърши и на посочен от него електронен адрес.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 67а НПК	**Прокурорът** в досъдебното производство и **съдът** в съдебното производство **незабавно уведомяват** пострадалия със специфични нужди от защита в случаите, когато: 1. **обвиняемият наруши взетата мярка за неотклонение** домашен арест или задържане под стража; 2. взетата мярка за неотклонение домашен арест или задържане под стража бъде **отменена** или **заменена** с подписка или гаранция.
Чл. 417а НПК	В случаите на чл. 415 [*отлагане на изпълнението на наказания лишаване от свобода или пробация*] или чл. 417 [*приспадане времето на задържането и лишаването от права*] съответният прокурор незабавно уведомява пострадалия със специфични нужди от защита.

Правото на своевременно лично получаване на информация - от първия контакт с компетентния орган, без ненужно забавяне, с възможност за допълване с нова на по-късен етап – е **симетрично на информационните права на обвиняемия, но с по-нисък интензитет**.

Липсват специални правила, когато пострадалият е дете, вкл. задължение за обяснение на правата, за тяхното излагане по разбираем и необременяващ начин и пр., дори когато детето е непълнолетно. Нарушенията на правото не водят до невалидност на извършените производствени действия с участието на пострадалото дете и недопустимост на събрания при тях доказателствен материал или други вид пороци на процеса.

Обхватът на информационното право е променлив и зависи от обстоятелствата по случая и от хода на разследването. За разлика от обвиняемия, пострадалият може да го контролира, като изрично се откаже изцяло или частично от това да получава сведения. Той може да заяви по всяко време, че не желае (повече) да бъде уведомяван за дадени факти или да изобщо. Отказът може да бъде и мълчалив, ако той не посочи адрес за уведомяване. Отделен е въпросът как *дете* упражнява и регулира обхвата на правото.

Прокуратурата прекратила наказателното производство за престъпление по чл. 157, ал. 1 НК срещу непълнолетно момче. Първият разпит на пострадалия е проведен единствено в присъствието на ИДПС, а вторият – в присъствието на майката. В никой от двата не е участвал педагог или психолог. В първия си разпит момчето отговорило противоречиво дали желае ли да бъде информирано за хода на делото, но на втория отговорило положително. Въпреки това разследването не му било предявено по съображение, че не желаел това. Според съда **правата му по чл. 75 НПК да бъде уведомен за правата си и за хода на производството; да участва в него; да прави искания, бележки и възражения и др. са нарушени и това е довело до незаконосъобразност и**

необоснованост на прекратителното постановление. Последното е отменено, въпреки че съдът споделил материалния извод на прокурора за липса на данни за виновно поведение на обвиняемия[1].

В съдебното заседание **съдът пристъпил към изслушване на малолетната свидетелка, без преди това да ѝ разясни правата и задълженията, които има като свидетел** и особено това по чл. 140, ал. 4 от НПК. Районният съд е допуснал смесване на уредената в чл. 59, ал. 6 от Семейния кодекс процедура по изслушване на дете по чл. 15 ЗЗДет и тази за разпит на малолетен свидетел по НПК. Допуснатото нарушение не се е отразило върху правилността на атакуваното решение, защото показанията на свидетелката от досъдебното дело, които могат да се ползват пряко, са еднопосочни и непротиворечиви с тези, депозирани от нейната майка, доказателствено обезпечаващи обвинителната теза за нарушена от обвиняемия заповед за защита от домашно насилие[2].

В практиката има известно разногласие дали пропускът на разследващия орган да уведоми пострадалия за правата му е съществено процесуално нарушение, вкл. поради различно тълкуване на чл. 249, ал. 4, т. 2 НПК.

Достатъчно основание за прекратяване на съдебното производство е обоснованата констатация, че в досъдебното производство не са били осигурени правата на пострадалите по чл. 75 НПК, които е недопустимо да бъдат подценявани. Единствената процесуална възможност на пострадалите да влияят върху предмета на наказателния процес е да могат да правят до органите на досъдебните производства искания и възражения преди формулиране на окончателното обвинение и решаването кои лица да бъдат привлечени към наказателна отговорност. **Упражняването на тези права се осигурява чрез информирането на пострадалите** в предсъдебната фаза, което би им гарантирало и достъп до друго правно средство за въздействие - обжалване по чл. 200 НПК. В практиката на ЕСПЧ (решенията по делата „Ангелова с/у България“, „Великова с/у България“, „Начова с/у България“, „Йотова с/у България“) трайно е утвърден стандартът, че държавата следва да гарантира на пострадалите правото на обективно, всестранно и пълно разследване и преследване на извършителя. Поради това, като установи, че на пострадалите в разглеждания случай не е било осигурено правото им на информация, на искания, бележки и възражения и на обжалване на актовете на органите на досъдебното производство, въззивният съд прие, че процесуалните права на пострадалите са съществено нарушени и този порок може да бъде отстранен единствено с прекратяване на съдебното производство и връщане на делото на прокурора[3].

Пропускът да бъдат разяснени правата по чл. 75 НПК на досъдебното производство не е неотстранимо нарушение на процесуалните правила. С оглед разпоредбата на чл. 247в, ал. 2 от НПК съдът би могъл да го санира, като призове всички пострадали, даде им възможност да се

---

[1] **Определение № 28 / 6.02.2024 г. по ч.н.х.д. № 1/2024 г. на РС - Панагюрище** (докладчик Емилиан Венчев)

[2] **Решение № 48 / 5.04.2024 г. по в. а. н. д. № 17/2024 г. на ОС – Хасково** (докладчик Даниела Николова).

[3] **Определение № 1683 / 16.06.2023 г. по ч. н. д. № 1606 / 2023 г. на СГС.** Виж още **Определение № 212 / 23.04.2014 г. по ч. н. д. № 481 / 2014 г. на РС-Ямбол,** както и **Определение № 438 / 05.03.2019 г. по н. д. № 886 / 2019 г. на РС-Пловдив:** На досъдебното производство е допуснато съществено нарушение на процесуалните права на пострадалото лице, тъй като водещият разследването не е изпълнил надлежно задълженията си по чл. 75 НПК, като не е разяснил правата ѝ и не ѝ е осигурил възможност да ги реализира при условията, предвидени в НПК.

конституират като страни и им разясни правата преди провеждане на разпоредителното заседание. Това е така, тъй като **централната фаза на процеса, в която пострадалият би могъл най-пълно да защити правата си, е съдебната**[4].

Независимо от значимостта на информационното право, **неинформирането на пострадалия за правата му само по себе си не може да е основание за връщането на делото или за отмяна на прекратително прокурорско постановление**. Тези последици биха били вероятни само при пряка причинна връзка между неинформирането и увреждане на същинските права, с които то е функционално свързано и чието нарушение именно е съществено. Това биха били случаи, в които пострадалият има интерес от участие в досъдебното производство, тъй като само така би могъл да упражни и защити правата, за които не е бил уведомен и които именно са били увредени от липсата на информация.

[4] **Определение № 421 / 22.04.2024 г. по в.ч.н.д. № 527 / 2024 г. на САС**. **Определение № 256 / 06.06.2024 г. по ч. н. д. № 352 / 2024 г. на СОС.** Също **Определение № 219 / 12.04.2019 г. по ч. н. д. № 144 / 2019 г. на ОС-Ловеч**: Това нарушение [*пропускът пострадалият да бъде информиран за правата му – бел.авт.*] поначало не води само по себе си и единствено до отмяна на постановлението за прекратяване на наказателното производство, тъй като пострадалият може да се конституира в съдебната фаза и като частен обвинител и граждански ищец и да реализира в пълен обем правата си.

3. ПРАВА, СВЪРЗАНИ С УЧАСТИЕТО НА РОДИТЕЛИ И ЗАМЕСТВАЩИ ВЪЗРАСТНИ. ПРАВО НА ПРАВНА ПОМОЩ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
ПРАВО НА ПРИДРУЖАВАНЕ ОТ ЗАКОННИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛ / ДРУГО ЛИЦЕ ПО СОБСТВЕН ИЗБОР	
Чл. 20, б. „в“ Директива 2012/29	Без да се засяга правото на защита и в съответствие с правилата за дискреционните правомощия на съда, държавите членки гарантират, че в хода на разследването в наказателното производство: в) **жертвите може да бъдат придружавани от законния си представител или от друго лице по свой избор, освен ако не е било взето обосновано решение в обратния смисъл;**
Чл. 24, ал.1, б. „б“ Директива 2012/29	1. В допълнение към мерките, предвидени в член 23, държавите членки гарантират, че когато жертвата е дете: б) в зависимост от ролята на жертвите в съответната наказателноправна система компетентните органи назначават **специален представител на детето-жертва** в хода на разследването и наказателното производство, когато според националното право на лицата, упражняващи родителска отговорност, не се позволява да представляват детето жертва поради конфликт на интереси между тях и детето-жертва или когато детето-жертва не е придружено или е отделено от семейството си;
Чл. 75, ал. 1 и 4 НПК	(1) В досъдебното производство пострадалият има следните права: ...**да бъде придружаван от лице, посочено от него**; ... (4) Пострадалият не може да бъде придружаван от лице, посочено от него, ако това противоречи на интересите на пострадалия или може да затрудни наказателното производство.
Чл. 140, ал. 1-3 НПК	(1) Малолетният свидетел се разпитва ... а когато е необходимо, и **в присъствието на родителя** или настойника. (2) Непълнолетният свидетел се разпитва в присъствието на лицата по ал. 1, ако съответният орган намери това за необходимо. (3) С разрешение на органа, който извършва разпита, лицата по ал. 1 **могат да задават въпроси** на свидетеля.
Чл. 139а, ал. 2 НПК	(2) Когато това е необходимо, разпитът [*на ненавършил пълнолетие свидетел със специфични нужди*] се провежда и в **присъствието на родителя**, настойника или попечителя..
Чл. 101, ал. 1, ал. 3-4 НПК	(1) Когато интересите на малолетния или непълнолетния пострадал и неговия родител, настойник или попечител са противоречиви или родителят, настойникът и попечителят не упражняват правата и не изпълняват задълженията по чл. 125, 129, 164 и 168 от Семейния кодекс, съответният орган му назначава **особен представител - адвокат**. (3) Особеният представител участва в наказателното производство като **повереник**. (4) Разпоредбите на чл. 91, ал. 3 и чл. 92 се прилагат съответно и за особения представител.
ПРАВО НА ПРАВНА ПОМОЩ	
Чл. 13 Директива 2012/29	Държавите членки гарантират, че **жертвите разполагат с достъп до правна помощ**, когато имат статут на страна в наказателното производство. Условията или процесуалните правила, съгласно които жертвите получават достъп до правна помощ, се определят от националното право.
Чл. 24, ал. 1, б.„в“ Директива 2012/29	1. В допълнение към мерките, предвидени в член 23, държавите членки гарантират, че когато жертвата е дете: в) когато детето-жертва има право на адвокат, то има **право да получава правни консултации и да бъде представлявано** от свое име в производството, когато има или може да има конфликт на интереси между детето-жертва и лицата, упражняващи родителска отговорност.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 75, ал. 1 НПК	В досъдебното производство пострадалият има следните права: **да има повереник**;
Чл. 22, ал. 1 ЗПП	(1) Правната помощ по чл. 21, т. 1 и 3 е **безплатна** и се предоставя на: 1. лица и семейства, които отговарят на условията за получаване на месечна помощ по реда на чл. 9 и 10 от Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане; 2. лица и семейства, които отговарят на условията за подпомагане с целева помощ за отопление за предходния или настоящия отоплителен сезон; 3. лица, ползващи социални или интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа, бременни жени и майки в риск да изоставят децата си, ползващи социални услуги за превенция на изоставянето; 4. **деца, настанени в приемни семейства или в семейства на роднини или близки** по реда на Закона за закрила на детето; 5. **дете в риск** по смисъла на Закона за закрила на детето; … 7. **пострадали от домашно или сексуално насилие или от трафик на хора**, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита; 8. **лица, търсещи или получили международна закрила** или ползващи се от временна закрила по реда на Закона за убежището и бежанците, за които предоставянето на правна помощ не се дължи на друго правно основание; 9. **чужденци**, спрямо които е приложена принудителна административна мярка, и чужденци, настанени в специален дом за временно настаняване на чужденци по реда на Закона за чужденците в Република България, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита; 10. лица, на които е отказан или е отнет статут на **лице без гражданство** в Република България или е прекратено производството за предоставяне на статут на лице без гражданство по реда на Закона за чужденците в Република България, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита; 11. лица, чието **запрещение** се иска, както и на лица, поставени под запрещение; 12. **лица с увреждания**, получаващи месечна подкрепа съгласно Закона за хората с увреждания, чийто месечен доход не е достатъчен, за да упълномощят адвокат.

Директивните стандарти са транспонирани.

Правата на пострадалото дете да бъде придружавано в производствените действия с негово участие от носителя на родителска отговорност или заместващ възрастен, както и на правна помощ от професионален адвокат, са **симетрични на правата на обвиняемото дете, но отстъпват по ранг и обхват**.

В повечето хипотези от приложното им поле те са **правни възможности** и упражняването им зависи от преценката на органа по ръководство и решаване. Признаците на субективно право имат правото на повереник, когато детето е страна в производството, и правото на правна помощ, ако детето отговаря на съответни критерии по чл. 22, ал. 1 ЗПП. **Адвокатската защита на пострадалия е по-ограничена** от тази на обвиняемия, който се представлява от защитник (самостоятелна страна в процеса със собствени права),

а не от повереник – процесуален представител, обвързан от волята на представлявания. Наднационалните актове обаче не въвеждат изискване за равенство на обхвата.

Институтът на особения представител е уреден като позитивно задължение на съответния орган, който е длъжен служебно да следи за предпоставките му и автоматично да го приложи, когато ги установи. Този институт у нас е традиционен и се прилага компетентно.

Участието на носителя на родителската отговорност в разпита не е уредено в НПК като право на детето, а като процедурно указание към разпитващия, ако това участие е необходимо. По аргумент от противното от чл. 139а и чл. 140 – режимът реално е еднакъв независимо от възрастта на детето, но множеството разпоредби с идентично нормативно съдържание са резултат на несистематичен законодателен подход, а не на рационален замисъл - при равни други условия **разпитът протича без родител**[1]. Практиката е по-склонна да приеме, че такава необходимост няма, колкото по-близо е детето до пълнолетието[2]. За разлика от обвиняемия, чиито родители нямат изрично дадено им право да участват в разпита, родителите на пострадалото дете могат да му задават въпроси с разрешението на разпитващия.

Единствените по-сериозни нарушения на правилата за разпит на дете в практиката са предупреждаването на малолетен свидетел за отговорността при лъжесвидетелстване и заместването на педагог / психолог, чието участие в разпит на малолетно дете е задължително, с родител и/или друг близък. И двете нарушения са съществени и налагат или повтаряне на разпита, или изключването на събрания чрез него доказателствен материал от доказателствената съвкупност[3].

---

[1] В този смисъл **Определение № 3314 / 28.10.2014 г. по ч. н. д. № 4549 / 2014 г. на СГС** (докладчик Весислава Иванова), с което е отменено прекратително разпореждане на съдията-докладчик; **Определение № 1548 / 22.11.2017 г. по ч. н. д. № 2208 / 2017 г. на ОС-Пловдив** (докладчик Даниела Събчева) - Не е била спазена разпоредбата на чл. 140, ал. 1 от НПК, според която разпит на малолетен свидетел се провежда в присъствието на педагог или психолог. Присъствието на родителя не е задължително.

[2] Например, **Определение № 12443 / 05.12.2018 г. по ч. н. д. № 759 / 2018 г. на РС-Сливница** (докладчик Невена Великова).

[3] **Решение № 32 / 20.04.2017 г. по ч.н.д. № 192 / 2017 г. на ОС-Враца** (докладчик Иван Маринов); **Решение № 5 / 27.01.2015 г. по н. д. № 1733 / 2014 г. на III н. о. на ВКС** (докладчик Антоанета Данова)

В редица случаи **участието на родителя е нецелесъобразно** поради рискове от повлияване на показанията на детето. Колкото е по-малко детето, толкова е по-затруднено до неспособно да се противопостави на родителското влияние[4], вкл. с оглед посткриминални родителски реакции:

> Необходимостта от допълнително изясняване на показанията на момичетата преди безрезервното им кредитиране произтича и от житейски логичната възможност за субективно неточното им представяне от непълнолетни, попаднали в стресова ситуация. Естеството на последната предполага и недостатъчно ясна интерпретация на случилото се, включително и по начин, разграничаващ ги във възможно най-голяма степен от поведението на пострадалата - да пресече първа на червен сигнал. Основание за такъв извод дава не само различното твърдение на свидетелите и видеозаписът на движението им, но и съобщеното от тях самите за притесненията им да уведомят близките на пострадалата (първа братовчедка на едната свидетелка, която се страхувала да не я бият). Конкретно е описана и укорителната реакция на близките - бабата на свидетелката и пострадалата им се накарала, а майката на свидетелката я зашлевила и упрекнала за станалото. Посоченото е налагало **допълнителното им изслушване по предвидения за това щадящ психиката им процесуален ред** (чл. 140, ал. 5 НПК) в специално оборудвано помещение, с което да се преодолее **декларираното пред родителите им нежелание за свидетелстване**[5].

Придружителят, различен от родителя, няма признаците на заместващия възрастен в правния режим на обвиняемото дете. За неговото допускане свободата на преценка на разпитващия орган дали това е в интерес на детето и дали няма да затрудни производството е пълна. В практиката присъствието на такова лице по време на самия разпит е рядкост. В най-честата хипотеза то придружава детето до разпитната зала и изчаква разпита да приключи извън нея. Това изследване не откри случай, в който такова лице да не е допуснато въпреки изричното желание на детето,

Германия

Носителят на родителската отговорност трябва да бъде уведомен незабавно за разпита или другото действие с участието на пострадалото му дете и може да присъства на провеждането им след разрешение от разследващия полицай или съда. Това присъствие не е задължително. За да бъде детето разпитано обаче, той трябва да даде съгласие. Ако са

[4] **Druant, Fabienne, Joliton, Karine**. L'audition de l'enfant dans les procédures civiles: situation actuelle et perspectives? *JDJ n°220, Décembre 2002.*

[5] **Определение № 326 / 03.04.2023 г. по ч. н. д. № 291 / 2023 г. на САС**, с което е отменено определение на СГС, потвърждаващо прокурорско постановление за прекратяване на наказателното производство.

налице данни, че родителят не би действал в най-добрия интерес на детето, вкл. при противоречия в интересите, семейния съд назначава по искане на прокурора особен представител (адвокат или педагог). В този случай родителите може изобщо да не присъстват в производството.

Децата, пострадали от сексуални или тежки насилствени престъпления, се разпитват на досъдебната фаза чрез видеоконференция в специално оборудвано охранявано помещение. Страните и съдията се намират в друго помещение. Въпросите им се задават от съдията на лицето, което провежда разпита. Записът се преглежда в съдебно заседание без призоваване на свидетеля за нов разпит. Ако запис липсва и детето не желае да свидетелства в съдебната зала, съдебният разпит се провежда по същите правила.

Гърция

На досъдебната фаза и в съдебното заседание детето се представлява от носителя на родителска отговорност и адвокат. Ако са налице данни, че родителят може да представлява детето или то е непридружено или отделено от семейството, съдът или прокурорът назначават особен представител.

Пострадалите от сексуално престъпление, сексуална експлоатация или домашно насилие деца винаги имат право на правна помощ, която се изразява в правни консултации и процесуално представителство. На разпита задължително се прави аудиовизуален запис, който се преглежда в съдебното заседание[6]. Родителите обичайно присъстват по време на разпита, освен ако разследващият орган изрично не забрани това.

Липсват специални правила за заместване на родителя с друг възрастен[7].

Исландия

Всички пострадали от сексуално престъпление или телесна повреда имат право на безплатна правна помощ от професионален адвокат („законен представител“). За пострадалите деца представителството от адвокат е задължително, вкл. участието му в разпита.

---

[6] **Tsigkris, Michalis.** Sexual abuse and exploitation of children - Institutional protection in Greece and Europe, 2024, pp. 88-89.

[7] **Poulou, E.** The Special Procedural Treatment of Juvenile Witnesses-Victims of Abuse and “The House of the Child”. In: The Art of Crime, 11/2021.

На разпита на детето никога не присъства родител. Изключение е допустимо само ако то е много малко (около възрастовия праг от 4 години, под който детето не се разпитва) или е само свидетел, чиито показания не са решаващи, и присъствието на родителя е абсолютно необходимо. Във всички случаи родителят няма право да се намесва в разпита, а само да го наблюдава.

Практиката потвърждава, че родителят уврежда показанията на детето. Повечето деца не желаят да разкриват подробности от преживяното пред родителите си, трудно говорят в тяхно присъствие и променят показанията си. Всички деца под 15-годишна възраст се разпитват в Барнахус, като преминават предварителна подготовка от педагози, психолози и други специалисти, поради което не се нуждаят от подкрепата на родител по време на разпита. Родителят е с тях до стаята за разпит и ги изчаква пред нея.

Ако между родителя и детето е налице противоречие в интересите, родителят е недостъпен, липсва или се противопоставя детето му да бъде разпитвано в негово отсъствие, съдът назначава особен представител

Португалия

Родител или близък на детето може да го придружава по време на разпита, но това не е задължително и зависи от разрешението на съда. Съдилищата обичайно дават това разрешение. Липсва задължение за адвокатско представителство.

Румъния

Разпитът на ненавършило 14 години дете се провежда в присъствието на носителя на родителската отговорност, а ако той не е достъпен, интересите му противоречат на тези на детето или има съмнения, че би повлиял на показанията му, съдът назначава на детето особен представител или замества родителя с друг подходящ роднина.

4. ПРАВО НА ЗАЩИТА НА НЕПРИКОСНОВЕНОСТТА НА ЛИЧНИЯ ЖИВОТ

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 21 Директива 2012/29	1. Държавите членки гарантират, че в хода на наказателното производство компетентните органи могат да предприемат подходящи мерки за защита на неприкосновеността на личния живот, включително на личните характеристики на жертвата, взети предвид при индивидуалната оценка, предвидена в член 22, и на изображенията на жертвите и на членовете на тяхното семейство. Освен това държавите членки гарантират, че компетентните органи могат да предприемат всички законосъобразни мерки за предотвратяване на публичното разпространяване на информация, която би могла да доведе до идентифициране на дете жертва. 2. С цел защита на неприкосновеността на личния живот, личната неприкосновеност и личните данни на жертвите, държавите членки, като зачитат свободата на словото и свободата на информация и свободата на медиите и медийния плурализъм, насърчават медиите да вземат мерки за саморегулиране.
Чл. 23, ал. 3, б. „в“ Директива 2012/29	3. жертвите със специфични нужди от защита, установени в съответствие с член 22, параграф 1 в хода на съдебното производство, са налице следните мерки: в) мерки, с които да се избегне ненужно разпитване на жертвата относно личния ѝ живот по въпроси, които не са свързани с извършеното престъпление.
Чл. 8 Факултативен протокол КПД	1. Държавите страни приемат подходящи мерки, за да защитят правата и интересите на деца - жертви на практики, забранени по този протокол, на всички фази на наказателното производство и в частност чрез: д) запазване по подходящ начин на тайната и самоличността на деца жертви и предприемане на мерки в съответствие с националното законодателство, за да се предотврати нежелателното разпространение на информация, която може да доведе до разкриване на самоличността на деца жертви;
Насоки 6-9 Риядски правила Защита на личния и семейния живот	6. Личният живот и личната информация на децата, които участват или са участвали в съдебни или несъдебни производства и други процедури, следва да бъдат защитени в съответствие с националното законодателство. В общия случай това предполага, че никаква информация или лични данни, които биха разкрили или непряко биха позволили разкриването на самоличността на детето, не могат да бъдат предоставяни или публикувани, особено в медиите, включително изображения, подробни описания на детето или неговото семейство, имена и адреси, аудио- или видеозаписи и т.н. 7. Държавите-членки следва чрез законодателни мерки или мониторинг върху саморегулацията на медиите да предотвратят нарушаването на правото на личен живот, описано в насока 6, от страна на медиите. 8. Държавите-членки следва да предвидят ограничен достъп до всички записи или документи, съдържащи лични и чувствителни данни за деца, и по-специално във връзка с производства, в които те участват. В случай че е необходимо прехвърлянето на лични и чувствителни данни, имайки предвид висшите интереси на детето, държавите членки следва да уредят това прехвърляне в унисон със съответното законодателство в областта на защитата на данни. 9. Във всички случаи, в които децата са изслушвани или дават показания в съдебни или несъдебни производства или други процедури, за предпочитане е, когато е уместно, това да се извършва при закрити врата. По правило следва да присъстват само пряко засегнатите лица, при условие че те не възпрепятстват даването на показания от децата.
Чл. 32, ал. 1 Конституция	Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име.
Чл. 11а, ал. 1 и 3 ЗЗДет	(1) Сведения и данни за дете не се разгласяват без съгласието на неговите родители или законни представители освен в случаите по чл. 7, ал. 1 [*дете се нуждае от закрила*]. (3) Когато детето е навършило 14 години, се взема и неговото съгласие за разгласяване на сведения и данни.
Чл. 16 ЗЗДет	(1) Всички сведения, получени в административни или съдебни производства, засягащи детето, не могат да бъдат разгласявани без съгласието на родителите или законните представители, а ако детето

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 16 ЗЗДет	е навършило 10-годишна възраст - и без негово съгласие. (2) Съдът може да разреши на органите по този закон ползване на сведенията по ал. 1 и без съгласието на лицата по ал. 1, ако това се налага от интересите на детето и за предприемане на мерки в негова защита. (3) Социалните работници и длъжностните лица се задължават да спазват нормативните изисквания за защита на личните данни, станали им известни при или по повод осъществяване на мерките за закрила на детето, както и да зачитат честта и достойнството на личността.
Чл. 263 НПК	(1) Разглеждането на делото или извършването на отделни съдопроизводствени действия става при закрити врати, когато това се налага за запазване на държавната тайна или на нравствеността, както и в случаите на чл. 123, ал. 2, т. 2. (2) Разпоредбата на ал. 1 може да се приложи и когато това е необходимо, за да се предотврати разгласяването на факти от интимния живот на гражданите. (3) Малолетен или непълнолетен свидетел - пострадал от престъпление, може да бъде разпитан при закрити врати.
Чл. 17 Закон за радиото и телевизията	(2) Доставчиците на медийни услуги са длъжни да не допускат създаване или предоставяне за разпространение на предавания в нарушение на принципите на чл. 10 [*защита на личната неприкосновеност на гражданите*].
Етичен кодекс на българските медии (Фондация „Национален съвет за журналистическа етика)	2.4 Деца 2.4.1 Ще проявяваме специална отговорност за спазване на правата на децата, включително и правото им да бъдат чути. 2.4.2 Няма да се възползваме от тяхната неопитност и доверчивост. 2.4.3 Няма да публикуваме информация или снимки за личния живот на деца, освен ако не е от значителен обществен интерес. 2.4.4 Няма да разкриваме самоличността на деца, попаднали в беда или засегнати от престъпления, когато това може да им навреди. 2.4.5 Ще избягваме да интервюираме деца без съгласие на възрастни, отговарящи за тях.

Процедурите с участие на деца по правило не са публични и протичат при закрити врата независимо от процесуалното качество на детето. Те са подчинени на правило за неразкриване и неразпознаваемост на самоличността му, което е производно на принципа за най-добър интерес на детето и правото на защита на неприкосновеността на личния и на семейния му живот. По отношение на пострадало дете тези права са функционално свързани и със защитата на свидетеля в наказателния процес.

Наднационалните стандарти са транспонирани, но на практика не се спазват. Чувствителна лична информация за пострадали деца безкритично се разпространява в медии и социални мрежи, аналогично на практиките относно обвиняемите, като личното име на детето се превръща в публично обозначение за случая, гарантирайки трайност на вредите и поради дългата обществена памет. Трябва да се изтъкне, че тези жертви са значително по-уязвими на нарушението, както и на рисковете, които то поражда, тъй като:

1) голяма част от тях са малолетни и не могат самостоятелно да бранят правата си;

2) в голяма част от случаите информацията се оповестява тъкмо от законните им представители, които следва да дадат съгласие за разгласяването ѝ (родители). Това в голяма степен обезсмисля спазването на поверителност от органите на наказателното правосъдие и закрилата на детето, но и създава нагласи то да се тълкува от обществеността като нечиста практика на прикриване на обществена информация.

Из практиката на ЕСПЧ:

Италианските осиновители на две български сестрички (9 г. и 10 г.) и братчето им (12 г.), осиновени през 2012 г. от дом за сираци в с. Страхилово, се оплакват, че децата са били подложени на организирани системни и разнородни форми на сексуална експлоатация от персонала и външни лица. Данни в този смисъл и имена на виновни се съдържат в резюме от доклад на психолог, разговарял с децата по инициатива на осиновителите, притеснени от детско скарване. Те сезират българските и италианските власти, както и разследващ журналист, чиято публикация е тутакси мащабно огласена от българските медии. Многобройни разследвания и проверки от ДАЗД и прокуратурата завършват с категорични изводи за липса на данни в подкрепа на твърденията. ЕСПЧ приел, че компетентните власти са действали „своевременно и с дължимата грижа“, „сътрудничили са изцяло с италианските власти“ и са изпълнили задължението си за ефективно разследване, което е „задължение за извършване на действия, а не за постигане на резултат“.

„Жалбоподателите твърдят, че властите е трябвало да започнат разследването по-дискретно, като например с подслушване или внедряване на служители, и тъй като не са действали така, са компрометирали ефективността му. Съдът отбелязва, че **именно осиновителите на децата са разгласили публично случая** и още преди българските власти да са уведомени, журналистът, с когото те се свързват, вече е влязъл в контакт със замесените лица, а публикуваната в италианската преса статия вече е отразена и от българските медии.“

ЕСПЧ, Дело *X и други срещу България*, Жалба № 22457/2016, 2019 г.

В допълнение, въвличането на общественото мнение, което по правило е некомпетентно и неточно до невярно информирано, създава сериозни рискове за автентичното процесуално участие на детето-свидетел, като пречи на осигуряването на правата на щадяща процедура. Публичността може да породи и рискове за сигурността на детето. Тя повишава общата му виктимност, дори заплахата да не идва от обвиняемия.

У нас се развива **положителна съдебна практика** съдебни заседания с участие на свидетелстващ малолетен или непълнолетен пострадал да се провеждат при закрити врата въпреки липса на императивно законово изискване в този смисъл[1]. С това стандартът се изравнява с този за обвиняемото дете и следва да бъде подкрепен.

[1] **Присъда № 7 / 18.01.2024 г. по н.о.х.д. № 4696 / 2024 г. на РС-Бургас** (докладчик Анатоли Бобоков) – делото е за блудство по чл. 149, ал. 1 и развращаване на малолетен по чл. 155б, ал. 1 НК, извършени срещу малолетно момиче. Гледано при закрити врата на основание чл. 263, ал. 1 НПК „с оглед характера на обвинението и запазване на нравствеността и личния живот на пострадалата“.

5. ПРАВО НА (РАЗШИРЕНА) ИНДИВИДУАЛНА ОЦЕНКА

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 22 Директива 2012/29	1. Държавите членки **гарантират**, че жертвите получават **навременна и индивидуална оценка** в съответствие с националните процедури, за да се определят специфичните им нужди от защита и да се установи дали и до каква степен те ще се ползват от специални мерки в хода на наказателното производство съгласно предвиденото в членове 23 и 24, поради особената им уязвимост по отношение на вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение. 2. При индивидуалната оценка се отчитат по-специално: а) личните характеристики на жертвата; б) видът или характерът на престъплението; и в) обстоятелствата на престъплението. 3. В рамките на индивидуалната оценка **особено внимание** се обръща на жертви, на които е причинена значителна вреда поради тежестта на престъплението; на жертви на престъпление, подбудено от предразсъдъци или дискриминация, които могат да са свързани по-специално с личните характеристики на жертвите; на жертви, които се намират в отношения или зависимост от извършителя на престъплението, които ги правят особено уязвими. В това отношение се отчитат надлежно жертвите на тероризъм, организирана престъпност, трафик на хора, основано на пола насилие, насилие при близки взаимоотношения, сексуално насилие или експлоатация или престъпление от омраза и на жертвите с увреждания. 4. За целите на настоящата директива **за децата жертви се счита, че имат специфични нужди от защита** поради уязвимостта им към вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение. За да се определи дали и до каква степен те биха могли да се ползват от специалните мерки, предвидени в членове 23 и 24 [*елементи на шадяща процедура от състава на правото на защита*], за децата жертви се прави индивидуална оценка съгласно предвиденото в параграф 1 от настоящия член. 5. **Обхватът на индивидуалната оценка може да се адаптира в съответствие с тежестта на престъплението и степента на очевидните вреди, претърпени от жертвата**. 6. Индивидуалните оценки се правят **с активното участие на жертвите**, като се вземат предвид техните желания, включително когато жертвите не желаят да се ползват от специалните мерки, предвидени в членове 23 и 24. 7. Когато елементите, които са в основата на индивидуалната оценка, са се променили значително, държавите членки гарантират, че тя се **актуализира** в хода на наказателното производство.
Глава Втора А, ЗПФКПП	Чл. 7а. (1) Пострадалите от престъпления имат **право на индивидуална оценка**. Целта на оценката е да определи физическото и психическото състояние на пострадалия в резултат на извършеното престъпление и да установи наличието на специфични нужди от защита по смисъла на § 1, ал. 4 от допълнителните разпоредби на НПК. (2) Задължително се приема, че са налице специфични нужди от защита, когато: 1. пострадалият е дете или лице с увреждания; ... Чл. 7б. (1) При извършването на индивидуалната оценка се вземат предвид: видът и характерът на престъплението и обстоятелствата, свързани с него; видът и степента на претърпените вреди; възрастта, интелектуалното развитие, емоционалната и социалната зрялост и образованието на пострадалия, както и други негови личностни особености. (2) Органите на МВР или следователите, установили първоначален контакт с пострадалия, извършват без излишно забавяне индивидуалната оценка на основата на разговор с лицето. (4) Когато пострадалият не може непосредствено да предостави необходимите сведения, оценката се основава на обективни наблюдения върху състоянието на лицето и информация от придружаващите го лица. (5) В случаите по чл. 7а, ал. 2, както и когато възникне съмнение, че от престъплението за пострадалия са настъпили значителни вредни последици, се извършва **разширена индивидуална оценка**.

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Глава Втора А, ЗПФКПП	(6) Индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка се извършват при спазване на принципа на поверителност, като за резултатите от тях се попълва формуляр по образец. (7) Ако възникнат нови обстоятелства, които могат да окажат съществено влияние върху личността на пострадалия, **индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка се актуализират**. Чл. 7в. (1) При извършването на индивидуалната оценка органите на МВР и следователите могат да поискат съдействие от **психолог, лекар или друг подходящ специалист** по тяхна преценка, ако това няма да забави съществено извършването на оценката. (2) **Когато пострадалият е дете**, извършващият оценката орган или организация незабавно уведомява ОЗД към ДСП по настоящ или постоянен адрес на детето. Чл. 7г. (1) При необходимост от извършването на **разширена индивидуална оценка** органите на МВР или следователите **без излишно забавяне сформират екип** с участието на представители на ДСП и на местната администрация. (2) В зависимост от особеностите на случая в екипа могат да бъдат включени и личният лекар, психолог и други подходящи специалисти. (3) Членовете на екипа вземат **съвместно решение относно необходимите действия**, които следва да бъдат предприети за целите на извършването на оценката. (4) Когато това е необходимо, представители на районното управление "Полиция" и на ДСП по настоящ или постоянен адрес на пострадалия обстойно проучват семейната, социалната и образователната му среда. (5) В резултат на събраните сведения и на информацията, установена по реда на чл. 7б, ал. 2 и 4, членовете на екипа правят преценка ..., а в случаите по чл. 7а, ал. 2 - **относно мерките за закрила**, които да бъдат взети по отношение на пострадалия.
Чл. 144, ал. 3 НПК	Експертиза може да се назначи и за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство.
Пар.1, ал. 4 ДР НПК	"Специфични нужди от защита" по смисъла на този кодекс са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит. Специфичните нужди от защита се определят по реда на този кодекс и по реда на Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления.

Правото на пострадалото дете на индивидуална оценка е симетрично на правото на обвиняемото дете на личностна характеристика (вж. Глава II:5). Индивидуалната оценка е инструмент на щадящата процедура. Той е предназначен както да обезпечи информационно изпълнението на позитивните задължения на държавата към пострадалото дете, произтичащи от правото му на закрила и на защита, вкл. на щадяща процедура и на участник в наказателното производство, така и да създаде условия детето активно, информирано и ангажирано да ги упражнява. Както и личностната характеристика, тя се подчинява на императивни изисквания за своевременност, актуалност през цялото производство, индивидуален обхват и изготвяне с активното участие на детето.

Според българското законодателство, пострадалото дете има право на **разширена индивидуална оценка**, за чието изготвяне законът изисква мултидисциплинарен екип.

Въпреки това, директивният стандарт е **непълно и неправилно транспониран**. Макар формално да прогласява индивидуалната оценка като право на детето, **законът изобщо не предвижда възможност или гаранции то да реално участва в изготвянето ѝ**. Уредбата овластява органите на МВР, съответно на следствието, да вземат по своя преценка всички решения относно обхвата на оценката, начините на събиране на информация и специалистите, които да бъдат привлечени в изготвянето ѝ. Липсва законова позиция относно възможността детето да иска съдействие от специалист или актуализация на оценката, да предоставя информация, да се противопоставя на подходи при събирането, тълкуването и използването ѝ и др. Единствените следи от участие на детето са в това, че оценката се изготвя на основата на „разговор“ с него. Приобщаването на детето е онзи елемент от правото на индивидуална оценка, който му придава статус на гаранция за ефективното спазване и упражняване на правата на детето, без който оценката се превръща в самоцелна процесуална формалност в излишна тежест на органите на разследването.

Българската практика по разследване среща изразени трудности при изготвянето на разширени индивидуални оценки, дължащи се донякъде на недостига на специализация на органите, влизащи в досег с пострадали деца, и на недостатъци в сътрудничеството с и компетентността на органите по закрила, но и на липса на национални традиции и нагласи за включване на детето-жертва в производството.

Важно е да се отбележи, че **липсата на подробен нормативен стандарт относно съдържанието и обхвата на индивидуалната оценка е сред същностните елементи на правото**. Нормативните актове, вкл. Директива 2012/29, изискват **холистичен и индивидуален подход**, който изключва въвеждането на строг набор от реквизити. Мултидисциплинарните екипи имат свободата и задължението да изготвят оценката по начин, който ангажира и приобщава детето и удовлетворява нуждата на държавните органи от информация от значение за пълноценната и ефективна закрила и защита на конкретното дете.

Подходящо е все пак индивидуалната оценка да включва информация по следните групи въпроси:

- индивидуални особености на детето, които обуславят или повишават неговата уязвимост или представляват конкретен риск;

- правно положение на детето, вкл. гражданство, законни представители, наложени мерки (възпитателни, закрилни или други), наличие на особени представители, служебни защитници и др.;

- личностови особености относно нивото на зрялост и интелектуални и емоционални годности, вкл. образование, културна среда, езиково развитие, специфични дефицити, умения и интереси;

- обстоятелства, свързани с извършеното престъпление и неговия извършител, вкл. време, място и продължителност на престъпната дейност, връзката на детето с дееца, други пострадали и свидетели, претърпени вреди от посегателството;

- актуално състояние на държавната реакция срещу престъплението, вкл. наличие и етап на наказателното производство, издирване / мерки за неотклонение спрямо извършителя;

- актуално физическо и психично (вкл. емоционално) състояние на детето, вкл. отношение към преживяното, признаци на емоционалната и психична реакция към него, информираност и ориентация в правата на детето спрямо държавата и дееца, готовност за участие в наказателното производство;

- характеристика на непосредственото обкръжение, вкл. основни относими признаци на семейната, приятелската, съседската и училищната среда, отношение на близките към дееца, към детето и към преживяното от него, ресурси на средата да окаже подкрепа, рискове и дефицити от значение за случая;

- източници на информация.

Оценката следва задължително да завършва със **становище**, вкл. изводи от анализа по горните теми, прогнози и *конкретни* препоръки. Общо заключение, препоръчващо оценката да „послужи по предназначение за вземане на решенията от компетентните органи“ са **недопустими и равнозначни на непълна оценка**.

6. СПЕЦИАЛНА ПОДГОТОВКА НА ОРГАНИТЕ В ДОСЕГ С ДЕТЕ-ЖЕРТВА

НОРМАТИВНИ СТАНДАРТИ	
Чл. 25 Директива 2012/29	1. Държавите членки **гарантират**, че **служителите, които има вероятност да влязат в контакт с жертви**, например полицейските и съдебните служители, получават **общо и специализирано обучение** до ниво, подходящо за контакта им с жертвите, което да повиши тяхната осведоменост относно **нуждите** на жертвите и да им позволи да се отнасят с жертвите **безпристрастно, с уважение и професионализъм**. 2. Без да се накърнява независимостта на съдебната власт и различията в организацията ѝ в Съюза, държавите членки **изискват** от службите, които отговарят за **обучението на съдиите и прокурорите**, участващи в наказателното производство, да осигуряват както общо, така и специализирано обучение с цел повишаване на осведомеността на съдиите и прокурорите относно нуждите на жертвите. 3. Като се зачита надлежно независимостта на адвокатурата, държавите членки **препоръчват** на структурите, които отговарят за **обучението на адвокати**, да осигуряват както общо, така и специализирано обучение с цел повишаване на осведомеността на адвокатите относно нуждите на жертвите. 4. Посредством своите публични служби или като финансират организации за подкрепа на жертвите, държавите членки **насърчават** инициативи, които дават възможност на **предоставящите услуги за защита** на жертвите и услуги за възстановително правосъдие да получават адекватно обучение до ниво, подходящо за контактите им с жертвите, и да спазват професионални стандарти, гарантиращи, че тези услуги се предоставят безпристрастно, с уважение и професионализъм. 5. В зависимост от функциите на практикуващото лице и от естеството и равнището на контактите, които то има с жертвите, **с обучението се цели** да се даде възможност на практикуващото лице да **разпознава жертвите** и да се отнася към тях с **уважение, професионализъм и по недискриминационен начин**.

Държавата има **позитивно задължение** да гарантира, че органите и служителите, които влизат в досег с деца, пряко пострадали от или очевидци на престъпление, са специално обучени да работят с тях до нивото, на което общуват. Като минимум обучението трябва да дава „осведоменост“, достатъчна да разпознават качеството „жертва“ и нейните характерни нужди, както и да следват подходи на безпристрастно, уважително и професионално отношение. Задължението **отстъпва по обем и взискателност** на стандартите за специализация на системата за наказателна отговорност на непълнолетен извършител.

Наднационалният стандарт не подлежи на изрично нормативно транспониране, но спазването му следва да бъде демонстрирано във фактическите образователни политики на държавата и независимите професии (адвокатура).

Добрите практики изискват **равностойна специализация на държавните органи за работа с деца независимо от процесуалното им качество**.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Ива Пушкарова

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ОБОБЩЕНА СРАВНИТЕЛНА СТРУКТУРА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО-ИЗВЪРШИТЕЛ И ДЕТЕТО-ЖЕРТВА И НА ТЕХНИТЕ НАРУШЕНИЯ

Легенда:

Основно право | Процесуална гаранция | Правна възможност | ✖ Неприложимо

ПРАВО	АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА		ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА
	дете-обвиняем	дете-задържан	дете-жертва
да бъде считан за невиновен	Пълен обем. Нарушението (на процесуалните права) е съществено. Може да породи отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна и наказателна отговорност за виновните лица.		
да запази мълчание	Пълен обем. Нарушението (на процесуалните права) е съществено. Може да породи отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна и наказателна отговорност за виновните лица.		✖
на защита срещу самоуличаване			Обемът е намален от ограничения, произтичащи от задълженията на непълнолетния свидетел и необходимостта да каже истината за малолетния. Нарушението (на процесуалните права) е съществено. Може да породи отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна и наказателна отговорност за виновните лица.
на равенство на средствата[1]	Пълен обем. Предоставените средства са най-много. Нарушението може да е съществено.	Пълен обем по отношение на предоставените с оглед процесуалното качество средства. Нарушението може да е съществено.	
на щадяща процедура	✖	✖	Включва комплекс права, част от които основни. Нарушението може да е съществено и да породи отговорност на държавата за вреди.
на своевременно и надлежно разглеждане и решаване на делото (разумен срок)	Нарушението не е съществено, но може да породи отговорност на държавата за вреди.	Нарушението при гледане на мярката може да е съществено и поражда отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна отговорност.	✖
на защита на неприкосновеността на личния живот:	Нарушението винаги поражда отговорност на държавата за вреди.		

[1] Равенството не в обема, а в равнопоставеността при ефективното ползване на еднакви средства.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ОБОБЩЕНА СРАВНИТЕЛНА СТРУКТУРА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО-ИЗВЪРШИТЕЛ И ДЕТЕТО-ЖЕРТВА И НА ТЕХНИТЕ НАРУШЕНИЯ

<table>
<tr><th rowspan="2">ПРАВО</th><th colspan="2">АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА</th><th>ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА</th></tr>
<tr><th>дете-обвиняем</th><th>дете-задържан</th><th>дете-жертва</th></tr>
<tr><td>- неоповестяване на самоличността на детето</td><td colspan="3">Нарушението не е съществено, но има последици за отговорността на държавата и виновните лица за вреди и дисциплинарна отговорност.</td></tr>
<tr><td>- гледане на делото при закрити врата</td><td colspan="2">Открити врата са възможни по изключение. Нарушението не е съществено, но има последици за отговорността на държавата за вреди.</td><td>По преценка на органа. Нарушението не е съществено.</td></tr>
<tr><td>- защита срещу излишен разпит за личния живот</td><td>✖</td><td>✖</td><td>Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено.</td></tr>
<tr><td>делото да бъде разглеждано и решавано от органи със специална подготовка</td><td>Специален състав на съда в съдебна фаза. Нарушението е съществено.</td><td>Правото не е изцяло транспонирано. Нарушението може да е съществено.</td><td>Нарушението не е съществено.</td></tr>
<tr><td>на информация</td><td colspan="3">При първия досег с процеса. Обемът се определя от процесуалното качество и обхваща всички права, които възникват с него. Нарушението може да е съществено и да породи отговорност за виновните лица и за държавата за вреди.</td></tr>
<tr><td>носителят на родителска отговорност да бъде информиран</td><td colspan="2">По обем съвпада с личното информационно право на детето към момента на задържане / повдигане на обвинение. Нарушението може да е съществено и да породи отговорност за виновните лица.</td><td>✖</td></tr>
<tr><td>лице, различно от родител, да бъде информирано</td><td colspan="2">Заместващ възрастен: по обем правото съвпада с това на родителя, но докато трае заместването. Нарушението може да е съществено</td><td>✖</td></tr>
<tr><td>на адвокатска помощ
на правна помощ</td><td colspan="2">Пълен обем. Нарушението винаги е съществено и поражда отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна отговорност за виновните лица.</td><td>Непълен обем, тъй като детето се представлява от повереник, а не от защитник. Задължителна адвокатска помощ при противоречие с интересите на родител. Правната помощ се предоставя само в хипотезите на ЗПП. Нарушението на тези права съществено и поражда отговорност за вреди.</td></tr>
<tr><td>да бъде придружаван от родител</td><td>Да, при разпит, но не е задължително. При отказ се дължат мотиви. С разрешение може да присъства и на други следствени</td><td>По принцип да, при разпит, но не е задължително. При отказ органът дължи мотиви. Родителят не участва в разпита.</td><td>Не, освен при разпит, ако е необходимо. При отказ органът не дължи мотиви. Може да участва в разпита с разрешение.</td></tr>
</table>

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ОБОБЩЕНА СРАВНИТЕЛНА СТРУКТУРА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО-ИЗВЪРШИТЕЛ И ДЕТЕТО-ЖЕРТВА И НА ТЕХНИТЕ НАРУШЕНИЯ

ПРАВО	АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА		ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА
	дете-обвиняем	дете-задържан	дете-жертва
да бъде придружаван от родител	действия. Не участва в тях. Нарушението не е съществено, но може да породи отговорност на държавата за вреди.		
да бъде придружаван от лице, различно от родител	Заместващ възрастен, определен по съответния ред. Правото е еднакво по обем на правото на родителско придружаване, но докато трае заместването.		Само с разрешение. Липсва специален ред за определяне / допускане. Не участва в разпита.
да бъде подпомаган от неутрален специалист при разпит	При необходимост. Нарушението не е съществено.		Нарушението е съществено, ако детето е малолетно. При необходимост, ако е непълнолетно.
на личностна характеристика	Нарушението може да е съществено.	✖	✖
на индивидуална оценка	✖	✖	Нарушението може да е съществено.
на ограничаване на задържането	✖	Нарушението поражда отговорност на държавата за вреди.	✖
на мерки, алтернативни на задържане	Нарушението може да породи отговорност на държавата за вреди.		✖
на специално отношение при задържане	✖	Нарушението не е съществено, но може да породи отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна отговорност.	✖
на изслушване	Право да дава обяснения по обвинението. Нарушението е съществено.	Право да дава обяснения във връзка със задържането. Нарушението е съществено.	✖
на избягване на контакт с извършителя	✖	✖	Нарушението не е съществено, ако не е засегнало достоверността на показанията, но може да породи отговорност на държавата за вреди.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1: ОБОБЩЕНА СРАВНИТЕЛНА СТРУКТУРА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО-ИЗВЪРШИТЕЛ И ДЕТЕТО-ЖЕРТВА И НА ТЕХНИТЕ НАРУШЕНИЯ

ПРАВО	АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА		ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА
	дете-обвиняем	дете-задържан	дете-жертва
на минимален брой разпити	✖	✖	Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено.
на медицински преглед	✖	Нарушението не е съществено, но може да породи отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна отговорност.	✖
на минимален брой медицински прегледи	✖	✖	Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено.
на щадящ медицински преглед	✖	Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено, но може да породи отговорност на държавата за вреди и дисциплинарна отговорност.	
на разпит в специални помещения	✖	✖	Нарушението не е съществено, ако не е засегнало достоверността на показанията.
на разпит от специалист	✖	✖	Нарушението е съществено при малолетните.
на разпит от едни и същи лица, когато е възможно	✖	✖	Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено.
на разпит без неоснователно забавяне	✖	✖	Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено.
на видеозапис на разпита	✖	✖	Правото не е транспонирано. Нарушението не е съществено.

<table>
<tr><th rowspan="2">УЯЗВИМОСТ</th><th colspan="2">АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА</th><th>ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА</th></tr>
<tr><th>дете-обвиняем</th><th>дете-задържан</th><th>дете-жертва</th></tr>
<tr><td>Умствена изостаналост,
която не заличава годността да се носи наказателна отговорност и да се участва в производството, вкл. като свидетел</td><td colspan="2">Участието на педагог/психолог при разпита му и при информирането за правата му е необходимо. Спазването на правата, свързани с придружаване и информиране на родител става критично важно и нарушаването им най-често е съществено. Силна препоръчителност на видеозапис на разпита. Разширена СППЕ. Нараства значението на задължението на ръководно-решаващия орган да следи за качеството на защитата и за личното участие на обвиняемия в производството.
Ако детето бъде задържано: спазването на правата на ограничаване на задържането, специално отношение при задържане, медицински преглед и пр. става критично важно. Нарушаването им може да опорочи правото на справедлив процес.</td><td>Участието на педагог/психолог при разпита му и при информирането за правата му е необходимо независимо от възрастта. Нараства значението на правата на щадяща процедура и особено на правата за разпит чрез видеоконференция в специално помещение, без контакт с обвиняемия и с видеозапис. Разширена СППЕ.
Следва да се обмисли назначаване на служебен повереник, както и упражняване на правомощията на прокурора по чл. 51 НПК.</td></tr>
<tr><td>Ниска възраст</td><td colspan="2">Граничната непълнолетна възраст изисква повишено внимание относно правата, обезпечаващи личното ефективно участие в производството на основата на спокойствие, сигурност и разбиране на процеса: участие на педагог при разпит и при информиране за правата, присъствие на подкрепящ родител / заместващ възрастен и пр. Нараства значението на служебното следене за качеството на адвокатската защита от ръководно-решаващия орган.</td><td>Прекалено малкото дете не следва да бъде разпитвано (възраст под 4 г.).
Маловръстните малолетни, за които е потвърдена свидетелска годност, следва да бъдат разпитвани след предварителна подготовка от чрез видеоконференция в специално помещение с видеозапис на разпита.
Следва да се обмисли назначаване на служебен повереник, както и упражняване на правомощията на прокурора по чл. 51 НПК.</td></tr>
<tr><td>Липса на родители (сираче)
(„дете в риск“ по смисъла на ЗЗДет.)
Отсъстващи родители
(детето има родители, но не живее с тях - „дете в риск“)</td><td>Усложнения във връзка с родителското присъствие в производството и определянето на подходящ заместващ възрастен. Необходимост от участие на неутрален специалист в разпита. Нараства значението на служебното следене за качеството на адвокатската защита от ръководно-решаващия орган.</td><td>Неприложима мярка „родителски надзор“ като алтернатива на задържането под стража.</td><td>Право на правна помощ – безплатен достъп до служебен повереник-адвокат (чл. 22, ал. 1, т. 5 ЗПП).
Усложнения във връзка с участието на родител в разпита. Повишена необходимост от участие на неутрален специалист в разпит на непълнолетни деца.</td></tr>
<tr><td>Хомосексуално семейство, семейство с един родител</td><td colspan="3">Само по себе си обстоятелството е без значение за процесуалното третиране на детето.</td></tr>
<tr><td>Осъден родител</td><td colspan="3">Има значение само ако осъждането го приравнява на „отсъстващ“ (напр. лишен от свобода).</td></tr>
</table>

УЯЗВИМОСТ	АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА		ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА
	дете-обвиняем	дете-задържан	дете-жертва
Многодетно семейство	Само по себе си обстоятелството е без значение за процесуалното третиране на детето, но в някои случаи може да уврежда капацитета на родителите да му оказват емоционална подкрепа.		
Задържано под стража дете	✖	Задържаният под стража обвиняем е по-уязвим от незадържания и с повече права.	✖
Дете, изисквано в процедура по екстрадиция / ЕЗА	В оскъдната практика преобладават чужденчета. Приравнено на задържан обвиняем. Право на преводач.		✖
Дете с противообществени прояви	Само по себе си обстоятелството няма значение за процесуалното третиране на детето, но естеството и честотата на проявите, за които следва да се събере подробна информация в личностната характеристика / индивидуалната оценка, могат да ориентират към друга уязвимост (образователна, възпитателна, домашно насилие, др.), която може и да има значение.		
Минала съдимост	По принцип няма значение за процесуалното третиране на детето, но е вероятно предходен опит с наказателното правосъдие да го прави по-ориентирано в правата му (намалява уязвимостта му).		
Експлоатация, проституция, детето е въвлечено в трафик на хора (*„дете в риск“ по смисъла на ЗЗДет.*)	Описаните обстоятелства обичайно имат пряка материална връзка с престъплението, за което детето е задържано или обвинено, като формират непосредствената криминогенна и мотивационна обстановка, в която то го е извършило, независимо от неприложимостта на институти, изключващи наказателната отговорност. Тези обстоятелства изискват незабавно сезиране на съответните органи по превенция и закрила, за да може злоупотребата с детето да бъде преустановена и да се третират нейните последици. Евентуално настаняване на детето в институция / кризисен център или друг подобен вид грижа, гарантираща сигурността и охраната му, представлява алтернатива на задържането.		Право на правна помощ – безплатен достъп до служебен повереник-адвокат (чл. 22, ал. 1, т. 5 ЗПП). Дете, за което тези обстоятелства са налице, е със специални нужди от защита.
Домашно насилие (*„дете в риск“ по смисъла на ЗЗДет.*)	Значението му следва да се изяснява конкретно. Възможно е: - да няма никакво значение, ако не уврежда капацитета на родителите да оказват емоционална подкрепа на детето; - да има пряка връзка с извършеното престъпление и да изисква извеждане на детето от семейството и специфични преценки относно достъпа на родителите до производството; - да поражда специфични здравни нужди; - друго.		Право на правна помощ – безплатен достъп до служебен повереник-адвокат (чл. 22, ал. 1, т. 5 ЗПП). Възможно е да обуслови специални нужди от защита и основания за назначаване на особен представител и упражняване на правомощията на прокурора по чл. 51 НПК, ако детето е пострадало от престъпление в условия на домашно насилие.
Криминално влияние на възрастен	Въпросът и неговото значение се изследват при изготвяне на личностната характеристика. Възможно е обстоятелството да няма значение за процесуалното третиране на детето.		Ако застрашава достоверността на показанията / сигурността на детето, са необходими мерки. В останалите хипотези обстоятелството е неотносимо.

<table>
<tr><th rowspan="2">УЯЗВИМОСТ</th><th colspan="2">АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА</th><th>ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА</th></tr>
<tr><th>дете-обвиняем</th><th>дете-задържан</th><th>дете-жертва</th></tr>
<tr><td>Заболяване, причиняващо увреждане</td><td>Повишено внимание към капацитета на детето да участва в производството лично.</td><td>Усложнения в правото на специално отношение и на медицински преглед.</td><td>Възможно право на правна помощ – безплатен достъп до служебен повереник-адвокат (чл. 22, ал. 1, т. 12 ЗПП).</td></tr>
<tr><td><u>Злоупотреба с психоактивни вещества</u> (алкохол и наркотици)</td><td colspan="2">Разширена СППЕ. Възможно е да поражда специфични здравни потребности, особено значими при задържане.</td><td>Разширена СППЕ.
Възможна необходимост от участие на психолог в разпита. Повишено значение на видеозаписа на разпита.</td></tr>
<tr><td>Непознаване на българския език</td><td colspan="3">Право на превод на разбираем език. Възниква преди всички останали права, при първия досег с производството. Повишава необходимостта от присъствие на родител при разпита. Нараства значението на задълженията на ръководно-решаващия орган да следи за качеството на защитата и за личното участие на обвиняемия в процеса.</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">Нараства значението на задълженията на ръководно-решаващия орган да следи за качеството на защитата и за личното участие на обвиняемия в процеса. Усложнения в правото на специално отношение при задържане.</td><td>Вероятна необходимост от участие на под-крепящ специалист и родител в разпита. Възможно право на правна помощ.</td></tr>
<tr><td>Ранно родителство (детето има родителски задължения към много малко собствено дете)
Бременност</td><td colspan="2">Най-добрият интерес на детето на непълнолетния следва да се съобразява. Допълнителни усилия за осигуряване на пълноценното лично участие на детето в производството. Вероятни специфични здравни нужди. Възможна пречка пред задържане на непълнолетния.</td><td>Право на правна помощ, ако са налице условията на чл. 22, ал. 1, т.3 ЗПП.</td></tr>
<tr><td>Ниско образование</td><td colspan="2" rowspan="2">Необходимост от участие на педагог в разпита и при информиране на детето за правата му. Нараства значението на задължението на ръководно-решаващия орган да следи за качеството на защитата и за личното участие на обвиняемия в производството.</td><td>Необходимост от участие на педагог в разпита и когато детето е непълнолетно.</td></tr>
<tr><td>Отпадане от училище („дете в риск“ по смисъла на ЗЗДет.
фактор за уязвимости, свързани с ниско образование)</td><td>Право на правна помощ – безплатен достъп до служебен повереник-адвокат независимо от други обстоятелства (чл. 22, ал. 1, т.5 ЗПП).</td></tr>
<tr><td>Бедност
(свойство на детето, което обичайно няма собствени доходи и имущество, но и на семейството му)</td><td colspan="2">Само по себе си обстоятелството няма значение за третирането на детето в процеса.</td><td>Право на правна помощ – безплатен достъп до служебен повереник-адвокат (чл. 22, ал. 1, т. 1, 2, 3 ЗПП), ако семейството не може да си позволи адвокат, а желае детето да има такъв.</td></tr>
<tr><td>Малцинствен етнос / раса

Малцинствен етнос / раса</td><td colspan="3">Нараства значението на практики, гарантиращи защита срещу дискриминация и равенство на средствата. Личностната характеристика / индивидуалната оценка следва подробно да изяснят личностови, езикови, културни и др. относими особености, влияещи на упражняването на правата на детето в процеса и изискващи съответните органи да са запознати с тях.
Възможни усложнения в правата, свързани с информиране и участие на родител / друг възрастен. Вероятна необходимост от участие на подкрепящи специалисти по време на разпита. Препоръчителност на видеозапис на разпита.</td></tr>
</table>

<table>
<tr><th rowspan="2">УЯЗВИМОСТ</th><th colspan="2">АДАПТИРАНА ПРОЦЕДУРА</th><th>ЩАДЯЩА ПРОЦЕДУРА</th></tr>
<tr><th>дете-обвиняем</th><th>дете-задържан</th><th>дете-жертва</th></tr>
<tr><td><u>Злоупотреба</u> с психо-активни вещества в семейството</td><td colspan="3">Може да има значение, ако уврежда капацитета на родителите да подкрепят детето.</td></tr>
<tr><td>Разделени родители</td><td colspan="2">По принцип няма значение. Възможни са рискове относно преценката дали и кой родител да бъде допуснат до разпит, ако и двамата упражняват родителски права. Възможни противоречия с интересите на детето.</td><td>Възможни усложнения при преценката дали и кой родител да бъде допуснат до разпит, ако и двамата упражняват родителски права и органът счита родителското присъствие за необходимо.</td></tr>
<tr><td>Болен родител</td><td colspan="3">Възможно влияние върху способността на родителя да оказва емоционална подкрепа на детето си. Възможна потребност на родителя от грижи, оказвани от детето. Възможно противоречие с интересите на детето.</td></tr>
<tr><td>Девиантна приятел-ска среда</td><td colspan="3">Само по себе си обстоятелството няма значение.</td></tr>
<tr><td>Дете-чужденец</td><td colspan="2">Възможно е да няма никакво значение.</td><td rowspan="3">Право на правна помощ (чл. 22, ал. 1, т. 9-10 ЗПП). Вероятна нужда от превод. Вероятна необходимост от превод и от участие на подкрепящ специалист при разпит на непълнолетно дете.
Непридруженото дете няма законен представител и не се намира под грижите на възрастен.
Нараства значението на щадящите процедури на разпит.</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Дете-незаконно пребиваващ чужденец или непридружено дете-чужденец

(хипотезите описват множествена уязвимост)</td><td rowspan="2">Повишено внимание относно правата, обезпечаващи личното ефективно участие в производството на основата на спокойствие, сигурност и разбиране на процеса: вероятно право на превод, участие на педагог при разпит и при информиране за правата, присъствие на подкрепящ родител / заместващ възрастен и пр.
Непридруженият непълнолетен не разполага със законен представител. Нараства значението на служебното следене за качеството на адвокатската защита от ръководно-решаващия орган.</td><td>Вероятно задържане на това основание.</td></tr>
<tr><td>Вероятно задържане на това основание.
Усложнения поради липсата на законен представител</td></tr>
<tr><td>Училищната среда е агресивна</td><td colspan="3">Само по себе си обстоятелството е без значение за процесуалното третиране на детето.</td></tr>
<tr><td>Материална презадо-воленост</td><td colspan="3">Само по себе си обстоятелството е без значение за процесуалното третиране на детето. Обстоятелството е материален риск.</td></tr>
<tr><td>Женски пол</td><td colspan="3">Само по себе си обстоятелството е без значение за процесуалното третиране на детето.</td></tr>
</table>

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Андреева, Мирела. Специфики на разпита на деца, жертви на сексуални престъпления. В: сб. „Национална конференция по повод 110 години от рождението на проф. д-р Иван Ненов и 90 години от рождението на проф. д-р Цеко Цеков“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2023.

2. Бележков, Боян. Педагогът и психологът по делата за престъпления, извършени от непълнолетни. В: сп. Адвокатски преглед, бр. 9/2017 г., с.14-23.

3. Бележков, Боян. Защитникът в наказателното производство по делата за престъпления, извършени от непълнолетни. В: сп. Адвокатски преглед, бр.6-7/2018.

4. Вучков, Веселин. Образуване на досъдебно производство (актуални проблеми). С.: Сиби, 2015.

5. Гиргинов, Антон. Системи на правораздаване при маловръстните. В: сп. Съвременно право, бр. № 5/1993.

6. Петрова-Димитрова, Нели, Пенева-Ковачева, Зв., Савова, С., Андонова, Ж., Петрова, Ян. Как да подкрепим достъпа до справедливо правосъдие на децата от уязвими групи? Практическо ръководство. ИСДП, София, 2024.

7. Пушкарова, Ива, Гитева, Диляна и др. Детска пътека. Ръководство за професионалисти при контакт с деца в риск от насилие, пострадали, свидетели или извършители на престъпление. Кота: Стара Загора, 2023.

8. Салкова, Екатерина, **Янко Ройчев**. Проявление на принципа за разглеждане и решаване на делата в разумен срок по наказателни дела срещу непълнолетни. – В: Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето – предизвикателства и перспективи, Сборник доклади от международна научна конференция, Издателство на НБУ, 2021.

9. Салкова, Екатерина, **Янко Ройчев**. Максималната продължителност на мерките за неотклонение задържане под стража и домашен арест по наказателни дела. В: De Jure, 2/2019.

10. Салкова, Екатерина, **Янко Ройчев** Процедурите за реализиране на отговорност на ненавършили пълнолетие извършители на обществено опасни деяния и тяхното превантивно значение за ръста на престъпността. В: сб. Ролята на криминологията и сродните ѝ науки в противодействието на престъпността. Изд. на ЮФ на РУ„ Ангел Кънчев“, 2018.

11. Цонков, Ивайло. Теория и практика на съдебното производство по наказателни дела. Състезателността в светлината на Европейската конвенция за правата на човека. С: Сиела. 2014.

12. Чинова, Маргарита. Досъдебното производство по НПК. С: Сиела, 2013.

13. Чинова, Маргарита. Особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни. Автореферат. 1985.

1. Farber, Barry. The Role of the Parent/Guardian in Juvenile Custodial Interrogations: Friend or Foe? American Criminal Law Review, 2004; 41: 1277–1312.

2. Feld, B.C. Police Interrogation of Juveniles: An Empirical Study of Policy and Practice. Journal of Criminal Law and Criminology, 2006b; 97:219 –316.

3. Bala, N. (2008). Youth as Victims and Offenders in the Criminal Justice System: A Charter Analysis—Recognizing Vulnerability. In *The Supreme Court Law Review: Osgoode's Annual Constitutional Cases Conference* (Vol. 40, No. 1, p. 19).

4. Brady, M.S, Poole, D.A., Warren, A.R., Jones, H.R. Young Children's Responses to Yes-Or-No Questions: Patterns and Problems. Applied Developmental Science, 1999;3: 47–57.

5. Chetty, R., & Hendren, N. (2018). The Impacts of Neighbourhoods on Intergenerational Mobility I: Childhood exposure effects. *The Quarterly Journal of Economics*, *133*(3), 1107-1162.

6. Cleary, H. Police Interviewing and Interrogation of Juvenile Suspects: A Descriptive Examination of Actual Cases. Law & Human Behaviour 2014;38(3):271–282.

7. Côté-Lussier, C. (2016). The functional relation between social inequality, criminal stereotypes, and public attitudes toward punishment of crime. *Psychology, Public Policy, and Law*, *22*(1), 46Urban Crime-An International Journal 2020; I (1):106-114.

8. Courakis, **Nestor** Juvenile Justice in Greece - An Overview After the Legislation of 2019,

9. Dehaghani, R. (2017). 'Vulnerable by Law (but not by nature)': Examining Perceptions of Youth and Childhood 'Vulnerability' in the Context of Police Custody. *Journal of Social Welfare and Family Law*, *39*(4), 454–472.

10. Dixon, D. Interrogation Law and Practice in Common Law Jurisdictions. In: Brown et al (eds), The Oxford Handbook of Criminal Process, 2019, pp.340-364.

11. Druant, Fabienne, Joliton, Karine. L'audition de l'enfant dans les procédures civiles: situation actuelle et perspectives? *JDJ n°220, Décembre 2002.*

12. Euaggelatos, **Nikos**. Juvenile Criminal Law, 2023.

13. Finkelhor, D., Ormrod, R. K., Turner, H., & Hamby, S. L. (1997). The Victimization of Children and Youth. *Victims of crime*, *2*, 86-107.

14. FRA - European Union Agency for Fundamental Rights (2012), "Physical, Sexual and Psychological Violence", Survey on Violence Against Women in EU, 2012.

15. Greene, E., Duke, L., Woody, W. D. (2017). Stereotypes influence beliefs about transfer and sentencing of juvenile offenders. *Psychology, Crime & Law*, *23*(9), 841-858

16. Haegerich, T. M., Salerno, J. M., & Bottoms, B. L. (2013). Are the Effects of Juvenile Offender Stereotypes Maximized or Minimized by Jury Deliberation? *Psychology, Public Policy, and Law, 19*(1), 81-97.

17. Hanlon, T. E., Blatchley, R. J., Bennett-Sears, T., O'Grady, K. E., Rose, M., & Callaman, J. M. (2005). Vulnerability of Children of Incarcerated Addict Mothers: Implications for Preventive Intervention. *Children and Youth Services Review*, *27*(1), 67-84.

18. ICF GHK Study on Children's Involvement in Judicial Proceedings – Contextual Overview for the Criminal Justice Phase – Greece, June 2013, European Union 2013.

19. Ippolito, F. and S. Iglesias Sánchez (eds). *Protecting Vulnerable groups, The European Human Rights Framework* (Hart Publishing, Oxford) 2015.

20. Karatzias, T., Power, K., Woolston, C., Apurva, P., Begley, A., Mirza, K., … & Purdie, A. (2018). Multiple Traumatic Experiences, Post-Traumatic Stress Disorder and Offending Behaviour in Female Prisoners. *Criminal behaviour and mental health*, *28*(1), 72-84.

21. Kosmatos, Konstantinos. The role of Juvenile Probation Officers in The Criminal Trial of Juveniles, The Art of Crime 11/2018.

22. Kosmatos, Konstantinos. Juvenile Law: Theory and Practice, 2020.

23. Köhnken, G., Milne, R., Memon, A., Bull, R. The Cognitive Interview: A Meta-Analysis. In: Psychology, Crime, and Law, 1999; 5:3–27.

24. Limantė, Agnė, Tereškinas, Artūras. "Definition of Vulnerable Groups": 3–27. In: Agnė Limantė and Dovilė Pūraitė-Andrikienė, eds. Legal Protection of Vulnerable Groups in Lithuania, Latvia, Estonia and Poland. European Union and Its Neighbours in a Globalized World 8. Cham: Springer International Publishing, 2022.

25. Lamb, M.E., Orbach, Y., Stenberg, K., Espilin, P.W., Hershkowitz, I. The Effects of Forensic Practices on The Quality of Information Provided By 17 Alleged Victims of Child Abuse. In: Westcott/Davies/Bull (Eds.), Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice, 2002, pp. 131-145.

26. Lamb, M.E, Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P.W., Horowitz, D. A Structured Forensic Interview Protocol Improves the Quality and Informativeness of Investigative Interviews with Children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. Child Abuse & Neglect 2007, 31:1201–1231.

27. Lee, C. D., Meltzoff, A. N., & Kuhl, P. K. (2020). The Braid of Human Learning and Development: Neuro-Physiological Processes and Participation in Cultural Practices. In *Handbook of the cultural foundations of learning* (pp. 24-43). Routledge.

28. Limantė, A., Vaičiūnienė, R., & Žėkas, T. (2022). Accessibility of legal Aid to Children in Conflict with The Law: Bringing the General Concept to Practice. *Baltic journal of law & politics*, *15*(2), 152-173.

29. Limantė, A., Vaičiūnienė, R., Apolevič, J. Child-Friendly Legal Aid and Individual Assessment of Children in Conflict with the Law: Building the Basis for Effective Participation. Int. J. Environ. Res. Public Health 2022, 19, 17.

29. Margaritis, Michail, Margariti, Criminal Code: Commentary-Application, 2020.

30. Markov, Dimitar, Ilcheva, Miriana. Procedural Safeguards for Children Who Are Suspects or Accused Persons In Criminal Proceedings. Bulgaria, 2021, FRA, p.15.

31. Misztal, B. A., & Misztal, B. A. (2011). Introduction: The Challenges of Vulnerability. *The Challenges of Vulnerability: In Search of Strategies for a Less Vulnerable Social Life*, 1-11.

32. OECD (2019), "What Is Child Vulnerability and How Can It Be Overcome?". In: Changing the Odds for Vulnerable Children: Building Opportunities and Resilience, OECD Publishing, Paris.

33. Poulou, Elizabeth. The Special Procedural Treatment of Juvenile Witnesses-Victims of Abuse And "The House of the Child". In: The Art of Crime, 11/2021.

34. Price, E., Ahern, M., Lamb, M.E. Rapport-Building in Investigative Interviews of Alleged Child Sexual Abuse Victims. Applied Cognitive Psychology, 2016;30:743-749.

36. Pushkarova, Iva. Compliance Assessment of Measures of Member States to Transpose Directive (Eu) 2016/1919 On Legal Aid for Suspects and Accused Persons in Criminal Proceedings And For Requested Persons In European Arrest Warrant Proceedings. Bulgaria Country Report. European Commission. 2020-2021 (accessible upon request).

37. Ranci, Costanzo (2011). "The Political Economy of Social Vulnerability. The Social and Political Determinants of New Social Risks in Western European Countries", Working papers du Programme Villes & territoires, 2011-04, Paris, Sciences Po.

38. Reid, J. A., & Jones, S. (2011). Exploited Vulnerability: Legal and Psychological Perspectives on Child Sex Trafficking Victims. *Victims and Offenders*, *6*(2), 207-231.

39. Richmond-Rakerd, L. S., Caspi, A., Arseneault, L., Baldwin, J. R., Danese, A., Houts, R. M., & Moffitt, T. E. (2019). Adolescents Who Self-Harm and Commit Violent Crime: Testing Early-Life Predictors of Dual Harm In A Longitudinal Cohort Study. *American journal of psychiatry*, *176*(3), 186-195.

40. Sfetsos, At., Katsigaraki, E. Students Victims of Domestic Violence and The Obligations of Their Teachers-Remedial Practices, Crime Times, 2024.

41. Singh, S. (2017). Criminalizing vulnerability: Protecting 'Vulnerable' Children and Punishing 'Wicked' Mothers. *Social & Legal Studies*, *26*(4), 511-533.

42. Spinellis, Calliope D., Tsitsoura, Aglaia. The Emerging Juvenile Justice System in Greece. In: Junger-Tas/Decker (eds), International Handbook of Juvenile Justice, 2008, pp. 309-324.

43. Suwinda, S., Ikhsana, L., Sulistyowati, N. S., & Arifin, R. (2022). Models of Sentencing Children as Criminals (A Comparison of Several Countries). *Law Research Review Quarterly*, *8*(3), 317-402.

44. Teoh, Y.S, Lamb, M.E. Preparing Children for Investigate Interviews: Rapport Building, Instruction and Evaluation. Applied Developmental Science. 2010; 14:154-163.

45. Themeli, O. Juvenile Victims "Lost in Testimony". From the Revelation of Sexual Abuse to Forensic Interviews, Criminology, 2013;2:28-35.

46. Tsigkris, Michalis. Sexual Abuse and Exploitation of Children - Institutional Protection in Greece and Europe, 2024.

47. UNICEF Greece. Assessment of the Child Friendliness of the Justice System in Greece, 2023.

48. Warnke A. (2014) Children and Adolescents as Perpetrators and Victims of Violence and Sexual Abuse.

ТЕМИДА ВИЖДА ДЕТЕТО

Автори: Ива Пушкарова, Алексей Пампоров
Научен редактор: Диляна Гитева
Издател: Фондация за развитие на правосъдието
© София, 2024 г.
ISBN: 978-619-92336-1-0

Фондация
Лъчезар Цоцорков
С мисията да окрилява